

Tartu Ülikool
Loodus- ja tehnoloogiateaduskond
Ökoloogia ja Maateaduste Instituut
Geograafia osakond

Magistritöö inimgeograafias

Varjupaigataotlejate Eesti-suunaline ränne 1997-2006

Tõnu Strandson

Juhendaja: prof. Tiit Tammaru

Kaitsmisele lubatud:

Juhendaja:

Osakonna juhataja:

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. VARJUPAIGAVAALDKONNA KUJUNEMINE	5
1.1. VARJUPAIGAPOLIITIKA JA -ÕIGUSE ÜLDPÕHIMÕTTED	5
1.2. VARJUPAIGAVAALDKONNA PÕHIMÕISTED	7
1.3. EUROOPA VARJUPAIGAPOLIITIKA ARENG ALATES 1950NDATEST AASTATEST	9
1.3.1. Esimene periood: 1957 kuni 1985	9
1.3.2. Teine periood: 1986 kuni 1996	11
1.3.3. Kolmas periood: 1997 kuni tänaseni.....	12
1.4. VARJUPAIGAINSTITUTSIOONI VÄLJAKUJUNEMINE EESTIS NING TEISTES KESK- JA IDA- EUROOPA RIIKIDES.....	14
2. VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNDE TEOREETILINE TAUST	18
2.1. INIMNÄHTUSTE SOTSIAALTEADUSLIKUD SELETUSMUDELID JA STRUKTURATSIOONITEORIA	18
2.2. INIMRÄNDE TEOREETILISED PÕHISEISUKOHAD	21
2.2.1. Rände makroteooriad	22
2.2.2. Rände mikroteooriad.....	24
2.2.3. Rände makro- ja mikroteooriate süntees.....	26
2.3. VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNDE SELETAMINE.....	27
2.3.1. Positiivistlik käsitlus	28
2.3.2. Päritoluriikides toimuvad vägivallakonfliktid	29
2.3.3. Tõuke- ja tõmbetegurite kvantitatiivne analüüs.....	31
2.3.4. Varjupaigataotlejate rände kvalitatiivne analüüs	38
2.4. EESTI VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNDE UURIMISMETODOLOOGIA	45
3. VARJUPAIGATAOTLEJATE EUROOPA-SUUNALINE RÄNNE.....	50
3.1. MITTEPÕLISRAHVASTIKU SISSERÄNNE EUROOPASSE.....	50
3.2. VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNNE EUROOPASSE.....	52
3.3. VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNNE EESTISSE 1997-2006: VÕRDLEV ANALÜÜS LÄHIRIIKIDEGA.....	63
3.4. UURIMUSTÖÖ HÜPOTEESID	71
4. UURIMISTÖÖ ANDMED JA METOODIKA.....	73
4.1. KASUTATUD ANDMESTIK.....	73
4.2. METOODIKA.....	77
5. EESTI VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNDE ANDMEANALÜÜS	79
5.1. EESTISSE RÄNNANUD VARJUPAIGATAOTLEJATE SOTSIAAL-DEMOGRAAFILINE TAUST	79
5.2. VARJUPAIGATAOTLEJATE SIDEMED EESTI JA TEISTE RIIKIDEGA.....	87
5.2.1. Varasemad viibimised ja reisimised teistes riikides	87
5.2.2. Eestis ja teistes riikides elavad sugulased ja tuttavad	90
5.3. VARJUPAIGATAOTLEJATE KODUMAALT LAHKUMISE PÕHJUSED	93
5.4. VARJUPAIGATAOTLEJATE REIS PÄRITOLURIIGIST EESTISSE.....	98
5.4.1. Reisikorraldus ja selle hind.....	98
5.4.2. Reisiteekonnad ja –kestvus	101
5.4.3. Reisi sihtriigid ja Eestisse saabumine	105
5.5. ANDMEANALÜÜSI KOKKUVÕTE.....	108
KOKKUVÕTE	112
SUMMARY	115
KASUTATUD ALLIKAD	117
KIRJANDUS JA MATERJALID.....	117
NORMATIIVMATERJALID	126
MUUD ALLIKAD	128

SISSEJUHATUS

„Nii olen ka mina valutava südamega pidanud maha jätma oma esivanemate maa
ja võõrsilt – loodame - ajutiselt varju otsima“

Edgar Kanti kiri oma sõbrale ja õpetajale J. G. Granöle, 20.10.1944, Stockholm

Jättes arvestamata otseselt Teise maailmasõja sündmustest tingitud inimeste pagemise, on eelmise sajandi teisel poolel Euroopa arenenud riikidele olnud iseloomulikuks järjest kasvav põgenike rändesurve. Varjupaigataotlejate rände hüppelisele kasvule eelmise sajandi viimasel kümnendil aitas kaasa kahte erinevat maailmavaadet nii füüsiliselt kui sümboolselt lahutanud Berliini müüri langemine 1989. a ning Kesk- ja Ida-Euroopa (edaspidi *KIE*) riikide muutumine varjupaigataotlejate jaoks transiit- ja sihtkohamaadeks. Poliitilise sõltumatus saavutanud KIE riikide, sh ka Eesti jaoks oli see täiesti uus olukord. Iseseisvate riikidena mõisteti vajadust uue ja siseriiklikult toimiva varjupaigasüsteemi loomise järele eesmärgiga tagada valmisolek varjupaigataotlejate vastuvõtmiseks ning vajadusel neile rahvusvahelise kaitse andmiseks. Oma kaasabi varjupaigamenetluse ja varjupaigataotlejate vastuvõtmisega seotud õigusaktide väljatöötamiseks, institutsioonide loomiseks ning ametnike koolitamiseks osutasid Euroopa Liidu (edaspidi *EL*) liikmesriigid ning mitmed rahvusvahelised organisatsioonid nagu näiteks ÜRO Pagulaste Ülemkomissari Amet (edaspidi *UNHCR*) ja Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon (edaspidi *IOM*).

Varjupaigataotlejate Eesti-suunaline ränne on tänaseni võrdlemisi uus ning mitte just sagedane nähtus. Võrreldes teiste Euroopa, sh KIE riikidega, on Eesti varjupaigataotlejate arv mitmeid kordi väiksem. Kui aastatel 1997-2006 taotles Eestis varjupaika kokku 112 isikut, siis Euroopa riikides esitati samal ajal keskmiselt 40 varjupaigataotlust päevas. Seega on võimalik siinkohal küsida: millega on seletatav taoline erinevus Eesti ja Euroopa riikide varjupaigataotlejate rändekäitumises? Kuivõrd teadlik on isiku otsus taotleda mõnes kindlas Euroopa riigis varjupaika ning millist mõju avaldavad sihtriigi valikul ja sinna jõudmisel varjupaigataotlejast väljapoole jäävad tegurid (nt ajaloolised sidemed lähte- ja sihtriigi vahel ning geograafiline lähedus; pere- ja sugukondlikud sidemed; kõrvaliste isikute (nt smugeldajate) mõju või koguni surve)?

Magistritöös uuritakse Eestis ajavahemikul 1997-2006 varjupaika taotlenud välismaalaste rännet. Eesti varjupaigasüsteemile pandi alus 1997. a, kui Eesti ühines ÜRO 1951. a pagulasseisundi konventsiooni ja selle 1967. a protokolliga (edaspidi kasutatakse nende ühise nimetusena *Genfi konventsioon*) ning kui Riigikogu võttis vastu pagulaste seaduse. Suuresti seetõttu on uurimustöös vaatluse alla võetud esimesel kümnendil Eestis varjupaika taotlenud isikute ränne. Teiseks kaalukamaks põhjuseks uurimistöö teema valikul on see, et Eesti varjupaigataotlejate rände uurimine on siiani olnud tagasihoidlik. Siinsetes teadusasutustes on viimastel aastatel varjupaiga valdkonnas koostatud teadus- ja uurimustööd keskendunud peaaesjalikult varjupaigaõiguse ja/või –poliitika erinevate aspektide analüüsimisele (Junolainen 1997; Kaju 2000; Kopamees 2000; Kruus 2000; Leskov 2001; Jauhiainen 2002; Jäärats 2002; Kalmiste 2002; Põiklik 2002; Küüt 2004; Viirand 2004; Subka 2004; Soova 2005; Pärdi 2009; Didrichson 2011; Sepp 2011; Tahvonen 2012) või varjupaigataotlejate vastuvõtusüsteemile ja sotsiaalvaldkonnale (Tamme 2003; Kulmar 2005; Friedrichs 2005; Mänd 2010; Kuznetsova 2011). Uurimustöö autorile teadaolevalt on Eesti varjupaigataotlejate rändega seonduvalt koostatud kaks teadustööd. Esimene neist Södertörni Ülikoolis (Rootsi) ja selles analüüsitakse Eesti kui varjupaigataotlejate rände sihtriigi tõmbetegureid (vt Arnet 2003), teine on koostatud Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonnas ning seal vaadeldakse varjupaigasihtriikide valiku faktoreid

Eesti ja Slovakkia võrdluses (Sepp 2007). Seega pole siiani lähemalt uuritud Eesti varjupaigataotlejate rände selektiivsust, taotlejate selgitusi kodumaalt lahkumise ja sihtkoha valiku kohta.

Magistritöö eesmärk on varjupaigataotlejate Eesti-suunalise rände kirjeldamine ja seletamine tuginedes inimnähtuste sotsiaalteaduslikele seletusmudelitele, inimgeograafias kasutamist leidnud rändeteooriatele ja teistes riikides koostatud varjupaigataotlejate rände uuringutele. Eesmärgist lähtuvalt seatakse magistritöös kolm peamist ülesannet: (1) kujundada uurimismetodoloogia, mis võiks olla aluseks Eesti varjupaigataotlejate rände analüüsimisele ja seletamisele, (2) analüüsida, millised tegurid on mõjutanud Eesti varjupaigataotlejate rännet ja selle suunda ning (3) selgitada välja Eesti-suunalise varjupaigataotlejate rände erisused võrreldes teiste Euroopa riikidega. Magistritöös lähtutakse seisukohast, et varjupaigataotlejate ränne on selektiivne ja see mõjutab ka varjupaigataotlejate rändekäitumist.

Tänaseks on paljud Eestis varjupaika taotlenud isikud riigist lahkunud või nende asukoht on teadmata. See määrab suuresti ära ka magistritöö ja selles kasutatavate meetodite iseloomu, st et Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste rände seletamisel ning rännet mõjutanud tegurite lähemal vaatlemisel tuginetakse peamiselt Politsei- ja Piirivalveameti (edaspidi PPA) arhiivimaterjalidele. Lisaks toetutakse teistes riikides koostatud varjupaigataotlejate rännet käsitlevatele uurimustöödele ning kvantitatiivsetele arvandmetikele. Eesti varjupaigataotlejate rände analüüsimisel ei ole varjupaigataotlejatega läbi viidud eraldi ankeetküsitlust ega intervjuud.

Magistritöö jaguneb viieks peatükiks. Esimeses ehk sissejuhatavas peatükis antakse ülevaade varjupaigaõiguse üldpõhimõtetest ning varjupaigavaldkonna väljakujunemisest Euroopa riikides ja Eestis. Teises peatükis luuakse teoreetiline taust lähtuvalt magistritöö eesmärgist ning töös püstitatud ülesannetest, tuginedes siinkohal suuresti Hill Kulu (1996, 1997, 2000) inimnähtuste sotsiaalteaduslike seletusmudelite ja rändeteooriate süstematiseeritud käsitlusele. Lähemalt vaadeldakse seda, kuidas on siiani seletatud rahvusvahelist ja varjupaigataotlejate rännet ning mil määral on see kohandatav sotsiaalteadustes kasutatavate inimnähtuste seletusmudelitega. Eraldi käsitlemist leiab strukturaalsiooniteooria. Kolmas peatükk käsitleb varjupaigataotlejate rännet Euroopasse tuginedes kvantitatiivsetele andmetele. Eraldi analüüsitakse varjupaigataotlejate rännet Eestisse ja Eesti lähiriikidesse aastatel 1997-2006. Peatüki lõpus sõnastatakse hüpoteesid Eesti varjupaigataotlejate rände analüüsimiseks. Neljandas peatükis antakse ülevaade uurimustöös kasutatavatest andmeallikatest ja meetoditest. Viiendas ja magistritöö keskses peatükis analüüsitakse põhjalikumalt Eestis aastatel 1996-2007 varjupaika taotlenud isikute rännet. Selles peatükis vaadeldakse Eesti varjupaigataotlejate sotsiaal-demograafilisi näitajaid, nende varasemaid seoseid Eesti ja teiste riikidega ning rändeprotsessi, st kodumaalt lahkumise põhjused, teekonda, reisikorraldust, sihtkoha valiku põhjendusi ning seda, kas siseneti Eestisse ebaseaduslikult ja kas omati isikut tõendavaid dokumente.

Lõpetusena soovin tänada Tiit Tammaru juhendamise ja suunamise eest. Tänan kõiki endiseid töökaaslasid kunagisest Kodakondsus- ja Migratsiooniameti pagulaste osakonnast, kes aitasid mul mõista, kui huvitav ja keeruline on varjupaigavaldkond. Olen väga tänulik oma praegustele töökaaslastele minu õpingutesse äärmiselt mõistva ja toetava suhtumise eest. Neile selles osas võrdväärset leida oleks tõesti raske. Tänan Politsei- ja Piirivalveametit võimaluse eest kasutada oma uurimustöös nende arhiivimaterjale. Lähedased ja sõbrad, tänan toetuse ja selle eest, et Te ei kaotanud lootust.

Siiri ja Siim, minu suur ja eriline tänu kuulub Teile.

1. VARJUPAIGAVALDKONNA KUJUNEMINE

1.1. Varjupaigapoliitika ja -õiguse üldpõhimõtted

Esimesed püüded reguleerida põgenikeprobleemi rahvusvahelisel tasandil leidsid aset kahe maailmasõja vahelisel ajal ehkki varjupaigaõigus kui eriline rahvusvahelise õiguse instituut tekkis juba Prantsuse revolutsiooni perioodil 18. sajandi lõpul¹ (Junolainen 1997: 6). Pärast I maailmasõda vaevlesid maailma riigid majandusraskuste käes, mistõttu seisti vastu konkurentsi suurenemisele oma tööjõuturul ja ühtlasi ka sissetulekule. Erandiks siinkohal oli Prantsusmaa, kes lubas oma riiki siseneda 1,5 miljonil põgenikul. Esimese maailmasõja järgset põgenike koguarvu hinnatakse 9,5 miljonini (Zolberg et al 1989: 18).

Oma teisel tööaastal (1921) sekkus **Rahvasteliit**, eesotsas Fridthof Nanseniga, esimest korda rahvusvahelisel tasandil põgenikeprobleemi lahendamisse (Barnett 2002: 4). Selle käigus tegeleti Venemaalt pärit põgenikega ning Kreeka ja Türgi aladel elanud vähemuste (vastavalt siis türki vähemused Kreekas ja kreeka vähemused Türgis) ümberasustamisega oma etnilisele kodumaale. Oma töö organiseerimisel oli Rahvasteliit seisukohal, et taoline abistamine saab olema ajutine. Paraku kahe sõja vahelisel perioodil tootsid kodumaalt põgenemist natsionaalsotsialistlike riigivalitsuste esiletõus Itaalias, Saksamaal, Hispaanias ja Portugalis. Saksamaa põgenike jaoks loodi 1933. a Rahvasteliidus eraldi Ülemkomissari ametikoht, mis jäi sisuliselt jõuetuks probleemi lahendamisel. Viis aastat hiljem loodi Ülemkomissari ametkond, kuid vähene mõjuvõim ning Rahvasteliidu liikmesriikide passiivsus ei võimaldanud ka neil põgenikeprobleemi jõulisemalt lahendada (Zolberg et al 1989: 19-21). USA initsiatiivil asutati 1938. a **Valitsustevaheline Põgenike Komitee** (IGCR – *Intergovernmental Committee of Refugees*), mille raames sooviti luua otsesuhed maailma riikidega, et seeläbi püüda lahendada põgenike küsimust Euroopas vältimaks põgenike saabumist USA-sse (Kumer-Haukanõmm 2012: 38-39). Siiski tuleb maailmasõdade vahelisest perioodist esile tõsta pagulastega tegelevate rahvusvaheliste organisatsioonide loomist ning paguluse kui teatava seisundi suuremat teadvustamist. Sellest ajast pärinevad ka esimesed pagulaste kaitset tagavad konventsioonid², mis tõsi küll, olid suunatud kindla päritoluga põgenike probleemide lahendamiseks.

Teine maailmasõda ja sellele järgnenud sündmused andsid kinnitust mitte ainult pagulasprobleemi jätkumisest vaid ka selle süvenemisest. Kodumaalt põgenenute koguarv ulatus hinnanguliselt 30 miljoni inimeseni (Barnett 2002: 5; Hatton 2011: 6; Kumer-Haukanõmm 2012: 37) ja neile osutatud abi toimus enamasti *ad hoc* põhiselt. Nii näiteks abistas Teise maailmasõja ajal põgenikke 1943. a loodud **Ühinenud Rahvaste Vabastamise ja Rehabilitaerimise Administratsioon** (UNRRA - *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*), mille tegevust toetas suuremas osas USA. Organisatsiooni peamine eesmärk oli tegeleda II maailmasõja ohvritega Rahvasteliidu

¹ Varjupaika võimaldati isikutele, keda ähvardas tagakiusuohu nende poliitiliste vaadete pärast või kes osalesid aktiivselt Prantsuse revolutsiooni aegses poliitilises võitluses (Junolainen 1997: 6). Teatud mõttes võib nende eelkäijatena vaadelda Prantsuse kalviniste ehk hugenotte 17. sajandil, kes Nantes'i edikti tühistamisega 1685. a kaotasid oma senised poliitilised erioigused ja võimaluse tunnustada end avalikult hugenotiks. Tulenevalt usulisest kuuluvusest sattus nende elu tõsiselt ohtu, mistõttu ajavahemikul 1681-1720 rändas Prantsusmaalt välja hinnanguliselt 200 000 hugenotti (Zolberg et al 1989: 5-6).

² (1) Rahvasteliidu 1933. a konventsioon rahvusvahelise põgeniku staatuse kohta; (2) 1938. a konventsioon Saksamaa pagulaste kohta ning selle 1939. a protokoll Austria pagulaste kohta.

kontrolli all oleval territooriumil (Barnett 2002: 5-6) ning organiseerida põgenike kodumaale tagasisaatmist. Põgenikud, kes tagasi ei pöördunud, nendeni UNRRA abi ei ulatunud (Zolberg et al 1989: 22). Kuid sundrepatrieerimised Nõukogude Liidu ja selle mõju all olevatesse riikidesse tõid kaasa palju pingeid mitte ainult põgenike ja UNRRA vahel, vaid ka UNRRA liikmesriikide ja põgenike laagrite tööd korraldavate ametnike vahel (Kumer-Haukanõmm 2012: 49-61). Hoogu koguva Külma sõja õhkkonnas mõisteti, et põgenike kodumaale tagasisaatmise poliitika on ammendunud. 1946. a loodi **Rahvusvaheline Põgenike Organisatsioon** (IRO), mille eesmärgiks oli tegeleda “viimase miljoniga” Euroopas ja lõpetada oma tegevus 1951. aastaks (Zolberg et al 1989: 22). IRO tegevuse eesmärk erines UNRRA omast, st tegeleti isikutega, kes on fašistlike või sarnaste režiimide tagakiusuohvrid tulenevalt nende rassist, religioonist, rahvusest või poliitilisest meelsusest (Barnett 2002: 6) ning korraldati nende ümberasustamist teistesse sihtriikidesse Euroopas ja väljaspool Euroopat (Constitution of the ... 1946). Valdavalt tegutses IRO Saksamaal ja Austrias osutades abi ühtekokku 1 620 000 inimesele (Asylum policy in ... 1999). Peamiselt oli tegemist Ida-Euroopast pärit poliitiliste dissidentide ja juutidega (Barnett 2002: 6).

Ideoloogilised lõhed, mis valitsesid II maailmasõja järgses rahvusvahelises poliitikas, kandusid üle ka vaidlustesse selle üle, keda pidada pagulaseks ja keda mitte ning kuidas jätkata nende ümberasustamisega. Rahvusvahelist olukorda pingestas see, et IRO otsustas lääneriikide surve all alustada inimeste ümberasustamist Nõukogude Liidu mõjusfääris olevatest riikidest (Poola, Ungari, Rumeenia ja Bulgaaria; Ezra 2004: 72). Seega tekkis vajadus luua selline rahvusvaheline ja põgenikega tegelev institutsioon, millel oleks täpselt ja selgelt määratletud mandaat ning samuti piisavalt võimekas ja professionaalne personal. Taolise institutsioonini jõuti 1950. a detsembris, kui loodi **ÜRO Pagulaste Ülemkomissari Amet** (UNHCR – *United Nations High Commission for Refugees*). Uue organisatsiooni asutamisega võeti sisuliselt üle senine IRO funktsioon.

Sarnaselt eelkäijatega loodi ka UNHCR lääneriikide initsiatiivil ja Külma Sõja õhkkonnas. Seetõttu keeldus Nõukogude Liit koostööst põgenikeorganisatsiooniga viidates, et see teenib USA huve, millega kaitstakse reetureid ning fašistlike ja ebademokraatlike režiimidega seotud isikuid (Barnett 2002: 5, 7). Kuid vaatamata sellele tegi UNHCR esimestel aastatel ja doonorriikide toel läbi suure arengu. Põgenike probleemidega ja põgenikele abi osutamisega hakati tegelema üle kogu maailma, v.a palestiina põgenikud³. Esialgselt planeeritud UNHCR-i eksisteerimise aeg – kolm aastat – ulatub nüüdseks üle poole sajandi. Maailma ühe peamise humanitaarorganisatsiooni tegevust on aastatel 1954. ja 1981. hinnatud ka Nobeli rahupreemia vääriliseks (All Nobel Peace Prizes 2013). Seega kohe algaastatel oli UNHCR-i valdkond oma eelkäijatest laiem – tegeleti kõigi ümberasunutega, k.a mittetagasisaadetute ja kodakondsust mitteomavate isikutega. Mandaadi alt jäid välja nii tavalised kui ka sõjakurjategijad. Oma tegevuses ei jäädud ainult *ad hoc* põhiseks ning geograafiliselt laienes organisatsiooni tegevusulatus ka teistele maailmaosadele⁴.

³ Palestiinlastega tegelesid kaks teist ÜRO organisatsiooni: UNRPR (*United Nations Relief for Palestine Refugees*) ja UNRWA (*United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East*). ÜRO tähelepanu pälvis palestiinlaste probleem pärast seda, kui Suurbritannia lõpetas oma mandaadi Lähis-Idas ning kui Iisrael kuulutas pärast brittide ja araablaste vastu peetud sissisõda välja oma iseseisvuse (1948). Selleks ajaks ulatus väljarännanud palestiinlaste arv ligemale 800 000-ni (Zolberg et al 1989: 23).

⁴ Näiteks abistas UNHCR 1957. a hiinlasi, kes põgenesid kodumaal toimuvate sotsiaalsete reformide ja põllumajandusliku kollektiviseerimise eest Hong Kongi ning aastatel 1958-1961 osutati abi siseriiklike konfliktide eest Tuneesiasse ja Marokosse põgenenud alžeerlastele (Zolberg et al 1989: 28).

Rahvusvaheline üldsus, mõistes pagulasprobleemi kestvust ning seniste pagulasseisundi erijuhtumite kohta sõlmitud *ad hoc* lepete ammendumist, tundis vajadust uue pagulasseisundit määratleva rahvusvahelise õigusdokumendi järele (Pagulasseisundi... 2007: 6). 28. juulil 1951. a võeti vastu **ÜRO pagulasseisundi konventsioon**, mis jõustus 21. aprillil 1954. a. Pagulasseisundi konventsiooniga kehtestati õigused ja kohustused isikule, keda on tunnustatud pagulasena vastavalt konventsioonis määratletud pagulase mõistes kirjeldatud olukorrale (Pagulasseisundi konventsioon 1997). Vaidlustes pagulasseisundi konventsioonis kehtestatavate põhimõtete üle jäi peale partikularistlik lähenemine⁵, mille kohaselt on riik kohustatud ennekoike kaitsma oma elanikkonna huve (Noll, Vedsted-Hansen 1999: 360-361). Riigil on suveräänne õigus kontrollida välismaalaste riiki saabumist ja riigis viibimist ning vajadusel kohaldada välismaalase riigist lahkumiseks sundi (Annus 2007: 8; Goudappel, Raulus 2011: 2). Kui aga riiki saabub isik, keda tunnustatakse pagulasena, siis võetakse ta oma jurisdiktsiooni alla ja tema päritolumaa puudulik kaitse asendatakse varjupaigariigi kaitsega (Noll, Vedsted-Hansen 1999: 363). Seega Genfi konventsioonis kehtestatud põhimõtet ei saa vaadelda kui pagulase õigust varjupaigale vaid kui riigi suveräänset õigust anda varjupaik seda vajavale pagulasele (Lavenex 1999: 12; Staffans 2012: 24). Isik muutub pagulaseks niipea, kui tema seisund hakkab vastama eelpool toodud määratluse tunnustele. Sellest tulenevalt peab isik vastama pagulase mõiste määratlusele juba enne tema pagulasseisundi ametlikku tuvastamist, mistõttu ei saa isik pagulaseks mitte seepärast, et ta selleks tunnistatakse vaid teda tunnustatakse pagulasena põhjusel, et ta seda juba on (Pagulasseisundi... 2007: 11).

Oma toimeulatuse osas kehtestati pagulasseisundi konventsioonis algselt ajalised ja geograafilised piirangud⁶, mis kõrvaldati 31. jaanuaril 1967. a ÜRO Peaassamblees New Yorgis ühinemiseks avatud ja 4. oktoobril jõustunud **pagulasseisundi protokolliga**. Olgugi, et pagulasseisundi protokoll kuulub 1951. a konventsiooni juurde, on siiski tegemist iseseisva dokumendiga, millega on lubatud ühineda ka pagulasseisundi konventsioonis mitteosalevatel riikidel (Pagulasseisundi... 2007: 7). Väärib märkimist, et protokollil vastuvõtmisega muutus Genfi konventsioon oma iseloomult ja eesmärgilt universalistlikumaks. 2013. aasta 15. mai seisuga on pagulasseisundi konventsiooniga ühinenud 145 riiki ning pagulasseisundi protokolliga 146 riiki (States Parties to... 2013).

1.2. Varjupaigavaldkonna põhimõisted

Uurimustöö seisukohast on siinkohal oluline lühidalt selgitada peamiseid varjupaigavaldkonnaga seotud mõisteid, seda enam, et tavakasutuses ja ka ajakirjanduses samastatakse sageli pagulased ekslikult varjupaigataotlejate või põgenikega.

⁵ Vastukaaluks partikularistlikule lähenemisele eksisteeris universalistlik seisukoht, mille kohaselt pööratakse suuremat tähelepanu inimõiguste kaitse tunnustamisele (Noll, Vedsted-Hansen 1999: 360).

⁶ Ajaline piirang seisnes selles, et konventsioon tagas kaitse ainult nendele isikutele, kes olid pagulased enne 1. jaanuari 1951. a toimunud sündmuste tagajärjel. Geograafilise piiranguga peeti silmas aga neid sündmusi, mis leidsid aset üksnes Euroopas. Piirangute kaotamine 1967. a protokolliga tulenes arusaamast, et 1951. a konventsioon oma algsel kujul oli juba mingis mõttes ajale jalgu jäänud. Mõisteti, et konventsioonisätete kohaldamise vajadus püsib kauem kui ainult II maailmasõjale järgnenud perioodil. Samuti saadi aru, et kolonialismijastu lõppemisest ja Külma Sõja meeleoludest tulenevad põgenikke tootvad konfliktid jäävad enamasti väljapoole Euroopa piire (India-Pakistani konflikt; Kuuba riigipööre; konfliktid Põhja- ja Lääne-Aafrikas ning Aafrika sarveriikides).

Varjupaigataotlejana käsitletakse välismaalast, kes on saabunud teise riiki või teise riigi piirile ning esitanud seal teise riigi ametivõimudele taotluse rahvusvahelise kaitse saamiseks. Varjupaigataotleja staatus kestab senikaua, kuni isiku suhtes on tehtud lõplik otsus kaitse andmise või selle andmisest keeldumise kohta.

Pagulase all vaadeldakse magistritöös isikut, keda on vastavalt Genfi konventsioonile ja siseriiklikule õigusele tunnustatud kui pagulast. Genfi konventsiooni artikkel 1 jaotise A lõike 2 kohaselt on **pagulane** isik, kes põhjendatult kartes tagakiusamist rassi, usu, rahvuse, sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitiliste veendumuste pärast viibib väljaspool kodakondsusjärgset riiki ega suuda või kartuse tõttu ei taha saada sellelt riigilt kaitset või kes nimetatud sündmuste tagajärjel viibib kodakondsusetuna väljaspool oma endist asukohariiki ega suuda või kartuse tõttu ei taha sinna tagasi pöörduda (Pagulasseisundi konventsioon 1997).

Lisaks pagulasstaatusele on nii Eesti kui ka EL-i õiguses olemas ka teine rahvusvahelise kaitse liik – täiendav ehk subsidiaarne kaitse. **Täiendava kaitse saanud isik** on see, kes ei kvalifitseeru pagulaseks vastavalt Genfi konventsioonile, kuid kelle puhul on alust arvata, et tema Eestist tagasi- või väljasaatmine päritoluriiki võib talle nimetatud riigis kaasa tuua tõsise ohu, nt surmanuhtluse, piinamise, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside kasutamise või vägivalda rakendamise rahvusvahelise või riigisisese relvakonflikti tõttu⁷ (Välismaalasele rahvusvahelise... 2006: §4 lg 3).

Põgenikena peetakse magistritöös silmas põgenenud isikuid laiemalt. See tähendab, et põgenikena vaadeldakse mitte ainult neid isikuid, kes on taotlenud mõnes riigis varjupaika, vaid ka neid, kes on mingi sündmuse tagajärjel põgenenud oma päritoluriigi siseselt teise piirkonda või kes on mingi sündmuse tõttu sunnitud lahkuma oma päritoluriigist ilma, et esitab teises riigis taotluse rahvusvahelise kaitse saamiseks.

Rahvusvahelisest ja EL-i õigusest tuleneva kohustuste täitmiseks peab iga riik ise kaitsetaotluste läbivaatamiseks ja varjupaigataotlejate vastuvõtmiseks rakendama oma **varjupaigasüsteemi**. See koosneb asutusest, kus varjupaigataotlejatel on võimalik esitada oma kaitsetaotlus ning selgitada enda kodakondsusriigist lahkumise ja varjupaiga taotlemise põhjuseid ning kus ametnikud hindavad varjupaigariigilt kaitse taotlemise põhjendatust (Staffans 2012: 25-26). Lisaks hõlmab varjupaigasüsteem institutsioone, mis tegelevad varjupaigataotlejate majutamisega, õigusabi ja tõlketeenuse osutamisega ning mis pakuvad nt tugiteenust kohanemiseks uues elukohariigis ja seda nii varjupaigamenetluse ajal kui ka pärast rahvusvahelise kaitse saamist. Taoline varjupaigasüsteem ei ole mõeldav ilma kompetentsete töötajateta, mistõttu arvestatavat tähelepanu tuleb pöörata personali koolitamisele ja töötamiseks vajalike tingimuseks loomisele.

Lõpetuseks, et varjupaigaõigus ja selle üldpõhimõtted on oma kujunemiselt, sisult ja rakendatavuselt tunduvalt keerulisemad, kui sinne alapeatükk lubab järeldada. Sellest

⁷ Täiendavat ehk subsidiaarset kaitset hakkasid esmalt andma Põhjamaa riigid 1960ndatel aastatel. See toimus vastureaktsioonina pagulasseisundi konventsiooni alusel kaitse andmisele Nõukogude plokist põgenenud isikutele ilma, et oleks hinnatud nende individuaalset tagakiusu (Zolberg et al 1989: 26). Näiteks anti pagulase staatus pagulasseisundi konventsiooni alusel kõikidele (200 000) 1956. a Ungari ülestõusu tagajärjel lääneriikidesse põgenenud inimestele (ibid). Viimastel aastakümnetel on maailma arenenud riigid tõlgendanud Genfi konventsiooni sätteid kitsamalt ning rakendanud seda üksnes pagulasseisundi tunnustamisel. Täiendav kaitse on tänaseks eraldiseisva kaitseliigina defineeritud nii EL-i kui ka paljudes siseriiklikes õigustes.

annavad kinnitust mitmed väga põhjalikud õigusteoreetilised käsitlused⁸. Antud alapeatükis on varjupaigaõiguse üldpõhimõtetest ja mõistetest autori arvates välja toodud üksnes olulisim, pidades silmas magistritöö eesmärke.

1.3. Euroopa varjupaigapoliitika areng alates 1950ndatest aastatest

Euroopa sisserände- ja sh ka varjupaigapoliitika arengut on vaadeldud kahe omavahel pidevalt konkureeriva poliitilise maailmavaate – realismi ja liberalismi – tulemina (Joly 1996: 44-85; Lavenex 2001: 24; Ezra 2004: 28). Esimene neist on (rahvus)riigikeskne lähenemine, mis keskendub siseriikliku julgeoleku kaitsmisele, riigipiiride kontrollimisele ja ebaseadusliku sisserände vastu võitlemisele. Üldjuhul välispiiri ületajate (nt võõrtöölised, ebaseaduslikud sisserändajad, varjupaigataotlejad) omavahelist eristamist ei toimu, kõik riiki sisenenud kolmanda riigi kodanikud peavad alluma riigi kontrollile, et tagada seeläbi siseriiklik julgeolek ja stabiilsus. Liberaalse lähenemise tuuma moodustavad üksikisik ja inimõiguste kaitse. Rõhutatakse inimeste õigust vabalt liikuda. Pagulastega seoses viidatakse nende õigusele saada kaitset ning ligipääsu õiglasele varjupaigamenetlusele (Lavenex 2001: 26).

Euroopa varjupaigapoliitika arengut ei ole võimalik vaadelda lahus EL-i kujunemisest. Siiani on Euroopa varjupaigapoliitika arengu käsitlemisel enamasti eristatud kahte perioodi – 1997. a oktoobris Euroopa Ülemkogu kohtumisel vastu võetud Amsterdami lepingu eelne ja sellele järgnev periood. Poliitilise arengu periodiseerimisel vääriks vahepealse etapina esiletõstmist ka ajavahemik 1986 kuni 1996. a, kui vastuseks kasvavale varjupaigataotlejate rändesurvele institueeriti EL-i varjupaigapoliitika. Seega järgnevalt käsitletavas Euroopa varjupaigapoliitika arengus eristatakse kokku kolme perioodi: (1) 1957 – 1985, (2) 1986 – 1996 ja (3) 1997 kuni tänaseni.

1.3.1. Esimene periood: 1957 kuni 1985

Nimetatud perioodi Euroopa riikide vaheline koostöö varjupaigapoliitika osas oli võrdlemisi tagasihoidlik. 1957. a allkirjastatud ning 1958. a jõustunud **Euroopa Majandusühenduse asutamisleping** ei sisaldanud justits- ja siseküsimuste valdkonda kuuluvaid elemente (Uri 2004: 10-11), sh ka varjupaigapoliitikat puudutavaid põhimõtteid. Asutamislepingus kehtestati ühe peamise põhimõttena isikute vaba liikumine, kuid Euroopa Ühenduse suunalist sisserännet kolmandatest riikidest täpsemalt ei reguleeritud. Sisserände- ja varjupaigapoliitikat, mida sel perioodil ei ole võimalik omavahel selgelt eristada, peeti enamasti Euroopa riikide siseasjaks (Ibid). Ühiste huvide olemasolul saavutati riikidevahelisi kokkuleppeid, mis Daniele Joly hinnangul (1996: 44) tõi kaasa konglomeraate meenutavate riikide ühenduste tekkimise Euroopas. Taoline liberaalne ja soosiv suhtumine Euroopa sisserändesse kestis 1970ndate aastate alguseni, kui

⁸ Olgu siin nimetatud vaid mõned: (1) Peter J. Van Krieken, 1999. „*Refugee Law in Context: The Exclusion Clause*“; (2) James C. Hathaway, 2005. „*The Rights of Refugees under International Law*“; (3) Guy S. Goodwin-Gill, Jane McAdam, 2007. „*The Refugee in International Law*“; (4) Paul Craig, Grainne de Burca, 2011. „*EU Law: Text, Cases, and Materials. Fifth Revised Edition*“; (5) Steve J Peers, Elspeth Guild, Jonathan Tomkin (eds.), 2012. „*EU Immigration and Asylum Law (Text and Commentary): Volume 1 and 2. Second Revised Edition*“.

majanduskriisist tingituna hakkasid Euroopa riigid sisserännet piirama (vt lähemalt ptk 3.1.). Kuni majanduskriisini rändasid Euroopa arenenud riikidesse peamiselt võõrtöölised Lõuna-Euroopast, kuid sisserändajateks olid ka inimesed teistest regioonidest, kes põgenesid kodumaalt siseriiklike konfliktide ja tagakiusu eest. Vastuvõtmisel koheldi ka põgenikke sageli kui võõrtöölisi, mis tähendab, et eraldi neile kaitseandmise vajadust ei hinnatud (Castles, Loghna 2003: 2).

Esimest korda võeti Euroopa riikide tasandil võõrtööliste teema arutlusele 1974. aastal vastureaktsioonina maailma energiakriisile ja Euroopa majanduses tekkinud mõõnaperioodile. Aasta hiljem loodi uue Euroopa riikide valitsuste vahelise koostöövormina **TREVI** (*Terrorism, Radicalism, Extremism, Violence, International*) **grupp**, kus esimestel aastatel arutati peamiselt terrorismiga seotud küsimusi, kuid 1980ndatel tuli üha rohkem kõne alla ka rände temaatika (Geddes: 2003: 130). Euroopa Ühendust ja rändepoliitikat vaadeldi esimest korda koos ühes kontekstis 1985. a, kui EÜ Komisjon esitas nõukogule teatise „**Juhised ühenduse rändepoliitika kohta**“ (Uri 2004: 11). Väljaspool ühendust toimunud Euroopa riikide koostöö suurimaks saavutuseks oli 1985. a **Schengeni lepingu**⁹ sõlmimine viie riigi vahel (Prantsusmaa, Saksamaa, Belgia, Holland ja Luksemburg). Viie riigi kodanike vastastikuse piiriületuse lihtsustamisega püüti kodanikkonna jaoks kompenseerida sisejulgeoleku tugevdamiseks kasutusele võetud siseriiklike meetmeid (Geddes 2003: 131).

Euroopa riikide varjupaigapoliitikate ühtlustamise vajadusele pööras sel perioodil kõige enam tähelepanu **Euroopa Nõukogu**, kes esitas 1976. ja 1981. a soovitud siseriiklike varjupaigamenetluste harmoniseerimiseks¹⁰ (Joly 1996: 47). Suuremat õiguslikku jõudu omavad aga kaks Euroopa Nõukogu poolt vastu võetud lepingut: (1) 20. aprilli 1959. a **leping pagulaste viisakohustuse kaotamise kohta**¹¹ ning (2) 16. oktoobri 1980. a **Euroopa leping pagulase eest vastutuse ülekandumise kohta**¹². Esimese lepingu eesmärk on parandada pagulaste reisimisvõimalusi läbi viisakohustuse kaotamise ning teine leping on suunatud pagulaste dokumenteerimise parandamisele (Jäärats 2003: 3).

Seega esimesel vaadeldaval perioodil kuulus varjupaigataotlejate sisserände kontrollimine ja reguleerimine selgelt iga riigi enda pädevusse. Samaaegne töörande piiramine paljude Euroopa riikide poolt pärast energiakriisi 1970ndate I poolel tõi kaasa teiste rändeliikide (nt varjupaigataotlejate ja ebaseaduslik ränne) osatähtsuse kasvu või koguni uued rändeliigid (nt perede taasühinemisega seotud ränne). Varjupaigapoliitikat vaadeldi pigem ühe osana sisserännupoliitikast ning Euroopa tasandil varjupaigapoliitikat kujundavate ühismeetmete väljatöötamisel oldi vägagi tagasihoidlikud. Vähesed väljatöötatud meetmed omasid pigem soovituslikku iseloomu.

⁹ *Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vaheline leping kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta nende ühispiiridel.*

¹⁰ 1981. a soovitud puudutasid „selgete instruksioonide vajadust sisserännuga tegelevatele ametnikele välja- või tagasisaatmise lubamatuse (*non-refoulement*) hindamiseks“, „objektiivse ja erapooletu kohtuinstantsi olemasolu“ ning „keskse varjupaigamenetlusega tegeleva ametiasutuse olemasolu“ (Joly 1996: 47).

¹¹ ETS nr 31. Seisuga 15.05.2013 oli ratifitseeritud 23 riigi poolt. Eesti Vabariik ei ole osaline.

¹² ETS nr 107. Seisuga 15.05.2013 oli ratifitseeritud 13 riigi poolt. Eesti Vabariik ei ole osaline.

1.3.2. Teine periood: 1986 kuni 1996

Perioodi alguseks saab pidada veebruari 1986, kui ühenduse 12 liikmesriigi poolt kirjutati alla **Ühtse Euroopa Aktile**¹³. Nimetatud aktiga otsustati kaotada kontroll ühenduse sisepiiridel ning samal ajal suurendada kolmandate riikide kodanike kontrolli välispiiridel. Liikmesriigid tunnistasid vajadust arendada omavahelist koostööd kolmandate riikide kodanike sisenemist ja resideerumist puudutavates küsimustes, kuid samas sooviti kindlalt säilitada pädevus sisserännu kontrollimisel ja reguleerimisel (Geddes 2003: 132). Sellele järgnevalt moodustati Euroopa Ühenduse nõukogu eestvedamisel 1986. a liikmesriikide kõrgetest ning sisserände küsimustega tegelevatest ametnikest **ad hoc sisserände töögrupp** (*Ad Hoc Working Group on Immigration (AHWGI)*), mis tegeles sisserände, varjupaiga, välispiiride, isikute deporteerimise ja vastastikkuse infovahetusega seotud küsimustega¹⁴ (Ibid). Eraldi **varjupaigaküsimustega tegelev alamgrupp** analüüsis ühise poliitika meetmeid, mis aitaksid ära hoida üha kasvavast rändesurvest tulenevat varjupaigasüsteemi kuritarvitamist kolmandate riikide kodanike poolt (Joly 1996: 49). Alamgrupp valmistas ette vastava sisulise raporti 1991. a detsembris Maastrichtis toimunud Euroopa Nõukogu tippkohtumiseks. Samuti töötati nende eestvedamisel välja põgenikega seotud konventsioone ja lepinguid (ibid). Kogu Euroopa rändevaldkonna olulisemaks sammuks teisel perioodil saabki pidada **Schengeni konventsiooni**¹⁵ allkirjastamist 1990. a juunis. Konventsioon jõustus 1995. a ning see nägi ette ühise viisaruumi loomist, riikide vahelise politsei ja õigusliku koostöö tugevdamist. Eraldi peatükk reguleeris liikmesriikide vastutust varjupaigataotlejate menetlemise eest (Konventsioon... 2000: 15-18).

Ad hoc töögrupist kasvas 1988. a välja **Rhodesse grupp**, mille olulisem saavutus oli Euroopa rändepoliitikat käsitleva **Palma dokumendi**¹⁶ koostamine 1989. aastal. Põgenikega seonduvalt pani Palma dokument aluse **Dublini konventsiooni**¹⁷ vastuvõtmisele 15. juunil 1990. a (Zetter et al 2003: 10). Dublini konventsiooni näol on tegemist omamoodi nurgakiviga Euroopa riikide koostööst põgenikeküsimustes, millega kehtestati reeglid välismaalase poolt esitatud varjupaigataotlejate läbivaatamise eest vastutava liikmesriigi määratlemiseks¹⁸.

Euroopa sisserändepoliitika jaoks algas uus ajajärk **Euroopa Liidu lepingu**¹⁹ sõlmimisega **Maastrichtis** 1992. a (jõustus 1. novembril 1993. a). Maastrichti lepingu alusel koondati valitsustevahelise koostöövaldkonda kuuluvad teemad, sh ka varjupaigapoliitika, justiits- ja siseküsimusi hõlmavasse kolmandasse sambasse. Kuid vaatamata institutsionaalsetele uuendustele ning varasemate asutamislepingute muutmistele ei saa Maastrichti lepingule järgnenud justiits- ja siseküsimuste alast koostööd pidada eriti edukaks. Põhjuseks olid

¹³ Ühtne Euroopa akt.

¹⁴ Töögrupis osales ka Euroopa Komisjon, kuid nende roll jäi tagasihoidlikuks (Geddes 2003: 132).

¹⁵ Konventsioon, 14. juuni 1985, millega rakendatakse Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel sõlmitud Schengeni lepingut kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta nende ühispiiridel.

¹⁶ Vt <http://www.statewatch.org/sem/doc/assets/files/keytexts/ktch1.pdf>, 22.03.2013.

¹⁷ Euroopa Ühenduse liikmesriigile esitatud varjupaigataotlejate läbivaatamise eest vastutava riigi määramise konventsioon (Dublini konventsioon).

¹⁸ Konventsioon jõustus ratifitseerimiste venimisega alles seitse aastat hiljem, st 01.09.1997. Konventsiooni eesmärkideks oli (1) vältida varjupaigataotlejate saatmist tema taotluse läbivaatamiseks teise riiki, ilma et ükski riik oleks kohustatud seda läbi vaatama; (2) tagada varjupaigataotlejate läbivaatamine ainult ühes riigis; (3) ära hoida varjupaigaotsinguid liikmesriikides varjupaigataotleja parima äranägemise järgi (Kloth 2000: 8).

¹⁹ Treaty on European Union.

ebaselgelt sõnastatud eesmärgid ning ajakava puudumine üldise eesmärgi saavutamiseks. Peale selle olid kolmanda samba õigusaktid nõrga mõjujõuga ja vähesiduvad (Uri 2004: 14). Esile toomist väärrib see, et Maastrichti lepinguga institueeriti varjupaigapoliitika EL-i tasandil.

Pärast Maastrichti lepingu sõlmimist võeti riikide varjupaigapoliitikate ühtlustamiseks 1990ndate I poolel vastu mitmeid **resolutsioone ja soovitusi**²⁰. Kuid erinevalt Dublini konventsioonist ei olnud need ühenduse liikmesriikide jaoks siduvad. Seoses kasvava vajadusega valitsustevaheliste konsultatsioonide järele õigus- ja varjupaigaküsimustes ning taotlejate päritoluriikide info kogumiseks, süstematiseerimiseks ja vahetamiseks loodi 1992. a **CIREA** (*Centre for Information, Discussion and Exchange on Asylum*)²¹ (Herz 2006: 233).

Aastatel 1986-1996 amendus senine Euroopa Ühenduse (alates 1993 EL-i) unilateraalne sisserände- ja varjupaigapoliitika peaaegu täielikult. Vastukaaluks üha kasvavale varjupaigataotlejate rändesurvele võideldi ebaseadusliku sisserände ja varjupaigasüsteemi kuritarvitamise vastu ning raskendati varjupaigatoimingute kättesaadavust, nt turvalisi päritoluriike ja turvalisi kolmandaid riike puudutavate põhimõtetega (*non-admission policy*). Varjupaigapoliitika tähtsamateks saavutusteks sel perioodil olid Dublini konventsiooni vastuvõtmine, varjupaigapoliitika lülitamine EL-i kolmandasse sambasse ning mitmete resolutsioonide ja soovitude väljatöötamine varjupaigamenetluse ühtlustamiseks EL-i riikides.

1.3.3. Kolmas periood: 1997 kuni tänaseni

Kogu kolmandat perioodi on suuresti kujundanud 1997. a sõlmitud **Amsterdami leping**²², mis jõustus 1999. aasta mais ja millega viidi EL-i varjupaigapoliitika senise kolmanda samba alt esimese samba alla (Uri 2004: 21). Põgenikega seonduvalt oli olulisemaks muudatuseks õigus- ja siseküsimuste reformimine ning aluse panemine Euroopa ühtsele varjupaiga- ja sisserändepoliitikale. Lepingu kohaselt pidi valmisolek ühtsete meetmete rakendamiseks ja varjupaigapoliitika alase koostöö käivitamiseks olema saavutatud viie aasta jooksul pärast lepingu jõustumist, st mais 2004. a (Amsterdami leping 1997).

Amsterdamis kokku lepitud põhimõtted sõnastati selgemalt 1999. a oktoobris **Tampere** toimunud Euroopa Ülemkogu istungi järeldustes²³. Nendes seati muuhulgas eesmärgiks luua **Ühtne Euroopa Varjupaigasüsteem** (*Common European Asylum System* (CEAS)), mis põhineb ühisel EL-i varjupaiga- ja sisserändepoliitikal (European Council 1999). Tampere järelduste rakendamise ja ühtlasi CEAS-i loomise esimese etapi ajaraamina nähti

²⁰ (1) Resolutsioon ilmselt põhjendamatute varjupaigataotlejate kohta - 30.11.1992, London; (2) Lõppotsused riikide kohta, kus üldiselt ei esine tõsist ohtu tagakiusamise ohvriks langeda – 31.11-01.12.1992, London; (3) Nõukogu 20. juuni 1995. aasta resolutsioon varjupaigamenetluse miinimumgarantiide kohta; (4) Nõukogu 4. märtsi 1996. aasta Euroopa Liidu lepingu art K 3 põhjal väljakujundatud ühisseisukoht Genfi konventsioon art I toodud mõiste „pagulane“ ühtlustatud kasutamise kohta.

²¹ Alates 2002. a juunist jätkas CIREA tegevust Euroopa Komisjoni töögrupp EURASIL (*European Union Network for Asylum Practitioners*) ja alates 2012. a märtsist jätkatakse koostööd Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiameeti (*European Asylum Support Office* - EASO) raames (Komisjoni teatis ... 2006; EASO Work Programme ... 2012).

²² Amsterdami leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut, Euroopa Ühenduste asutamislepinguid ja teatavaid nendega seotud akte.

²³ European Council. 1999. *Presidency Conclusion Tampere European Council 15 and 16 October 1999*.

viite aastat (1999-2004). Järeldusi täiendati 2004. a **Haagi programmiga**²⁴, mis oli sisuliselt tegevuskavaks CEAS-i teise etapi rakendamisel.

CEAS-i loomise esimeses etapis kehtestati ühtsed põhimõtted (miinimumstandardid) varjupaigataotlejate vastuvõtmiseks ja nende taotluste menetlemiseks. Selleks võeti vastu kuus määrust / direktiivi – Eurodaci määrus²⁵, ajutise kaitse direktiiv²⁶, vastuvõtutingimuste direktiiv²⁷, Dublini määrus²⁸, kvalifikatsioon²⁹ ja menetluse direktiivid³⁰. Enne seda ja paljuski ka 1990ndate Jugoslaavia kriisist tulenevalt (Ezra 2004: 178; Hattrell 2010: 100) asutati 2000. a EL-i Nõukogu poolt Euroopa Pagulasfond³¹ toetamaks liikmesriike koormusega toimetulekul ja ümberasustatud isikute vastuvõtmisel (Nõukogu otsus 2000). CEAS-i teise etapiga sooviti EL-s luua ühine rahvusvahelise kaitse menetlus ja kehtestada ühtsed rahvusvahelise kaitse seisundi põhimõtted (Haagi programm ... 2005). Samuti seati eesmärgiks luua EL-i amet varjupaigaküsimustega tegelemiseks ning jätkata Euroopa Pagulasfondi tegevust (ibid). Selleks algatas Euroopa Komisjon viie esimeses etapis vastu võetud direktiivi ja määruse muutmise. Vaatamata sellele, et Haagi programmis seati CEAS-i teise etapi tähtajaks 2010. a, mida **Stockholmi programmiga**³² pikendati aastani 2012, ei ole läbirääkimised eelnõude osas magistratöö koostamise ajaks lõppenud. Teise etapi üheks olulisemaks tähtsuseks saab pidada **Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiameti** (EASO) loomist 2010. aastal³³.

Euroopa varjupaigapoliitikat on kritiseeritud liigeses keskendumises ebaseadusliku sisserände vältimisele ja EL-i suunalise sisserännu vähendamisele jättes piisava tähelepanuta pikaajalisemad poliitilised meetmed rändesurve vähendamiseks nagu näiteks rände lähteriikides siseriiklike konfliktide vältimine ning sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste arengute toetamine (Castles et al 2003: vi). Küsitavusi on tekitanud ka CEAS-i esimeses etapis vastu võetud ja tänaseni kehtivate õigusaktide harmoniseeriv efekt, kuna liikmesriikide huvid ja strateegiad pääsesid nende kujundamisel liialt esile (Staffans 2012: 31). Teisalt on see ka mõneti mõistetav, sest Euroopa Komisjon püüab europaniseerida valdkondi (piiri-, rände- ja varjupaigaküsimused, integratsioon, politsei ja õigusasutuste koostöö), mis on väga tihedalt läbi põimunud liikmesriikide riikliku suveräänsuse temaatikaga (Guild et al 2011: 1). Siinkohal on oluline silmas pidada, et CEAS-i peamine eesmärk on luua ühtne ning rahvusvahelise, EL-i varjupaiga ja inimõigustega kooskõlas

²⁴ Haagi programm: vabaduse, turvalisuse ja õiguse tugevdamine Euroopa Liidus.

²⁵ Nõukogu määrus (EÜ) nr 2725/2000, mis käsitleb sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil 11. detsember 2000.

²⁶ Nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ, 20. juuli 2001, miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel.

²⁷ Nõukogu direktiiv 2003/9/EÜ, 27. jaanuar 2003, millega sätestatakse miinimumnõuded varjupaigataotlejate vastuvõtmisele.

²⁸ Nõukogu määrus (EÜ) nr 343/2003, 18. veebruar 2003, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest.

²⁹ Nõukogu direktiiv 2004/83/EÜ, 29. aprill 2004, mis käsitleb kolmandate riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute pagulasteks või muidu rahvusvahelist kaitset vajavateks isikuteks kvalifitseerimise ja vastava seisundi miinimumnõudeid ning antud kaitse sisu.

³⁰ Nõukogu direktiiv 2005/85/EÜ, 1. detsember 2005, liikmesriikides pagulasseisundi omistamise ja äravõtmise menetluse miinimumnõuete kohta.

³¹ Nõukogu otsus, 28. September 2000, millega asutatakse Euroopa Pagulaste Fond (2000/596/EC).

³² Stockholmi programm – avatud ja turvaline Euroopa kodanike teenistuses ja nende kaitse.

³³ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 439/2010, 19. mai 2010, millega luuakse Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet.

olev kaitse seisund ning tagada varjupaigataotlejate ühesugune kohtlemine sõltumata sellest, millises liikmesriigis ta varjupaika taotleb (Ippolito, Velluti 2011: 60-61). Tänapäevaks neid eesmärke veel täidetud ei ole, kuna EL-s püsivad suured erinevused liikmesriikide vastuvõtu- ja kaitse andmise tingimustes (ibid). Lisaks on liikmesriikide vahel välja kujunenud oluline koormuse jagamise probleem³⁴ (Thielemann et al 2010: 13), sest varjupaigataotlejad eelistavad teatud sihtriike või saab Euroopasse saabumisel määravaks geograafiline lähedus (nt Araabia Kevade sündmused ja suur rändesurve Lõuna-Euroopa riikidele). Kuid kõikide eelduste kohaselt aitavad CEAS-i eesmärkide paremale täitmisele kaasa hiljutine EASO käivitamine ja uue varjupaiga määruste/direktiivide paketi vastuvõtmine.

1.4. Varjupaigainstitutsiooni väljakujunemine Eestis ning teistes Kesk- ja Ida-Euroopa riikides

Idaploki lagunemine ning Euroopa-suunalise rände kasv 1980ndate lõpul ning 1990ndate algul tingis KIE riikides³⁵ vajaduse oma varjupaigasüsteemi ülesehitamiseks. Esimene kokkupuude põgenikega pärast Eesti taasiseseisvumist toimus 1992. a, kui grupp Rumeenia kodanikke üritasid läbi Eesti Põhjamaa riikidesse minna (Nutt 1998: 101). Järgmine suurem grupp põgenikke (88 iraaklast) saabus Eestisse 1994. a ning kes vastavalt Eesti ja Soome Vabariigi vahelisele kokkuleppele toimetati aasta hiljem Soome (Varjupaigataotlejate ja ... 2007: 10). Kuni 1997. aastani kohaldati Eestisse saabunud põgenike ja varjupaika soovivate isikute suhtes üldisi välismaalaste olukorda reguleerivaid õigusakte, millest peamine oli välismaalaste seadus. Neid isikuid käsitleti ebaseaduslikult riiki saabuvate ja riigis viibivate välismaalastena ja nad paigutati kinnipidamiskohta (Kopamees 2000: 13; Varjupaigataotlejate ja ... 2007: 9). Põgenike olukorda Eestis kajastati rahvusvahelises meedias ja Eesti suhtumist põgenikesse kritiseeris teravalt ka UNHCR-i esindaja Hans Thoolen (Junolainen 1997: 34).

Eestis võeti pagulaste seadus vastu 18. veebruaril 1997. a (Pagulaste seadus 1997) ning Genfi konventsiooniga ühineti päev hiljem. Ühinemine Genfi konventsiooniga tulenes paljuski Eesti soovist saavutada viisavabadus Põhjamaadega³⁶ (Junolainen 1997: 31; Riigikogu stenogramm 1997). Põhjamaade roll Eesti varjupaigainstitutsiooni ülesehitamisel oli palju suurem ja see ei piirdunud ainult välispoliitilise survega. Näiteks toetasid nad varjupaigataotlejatega ning riigipiiri kindlustamisega tegelevate institutsioonide ülesehitamist korraldades mitmeid koolitusi. Märkimisväärne oli ka nende rahaline abi³⁷.

EL-i varjupaigaõiguse põhimõtete ning justiits- ja siseküsimuste *acquis* rakendamiseks muudeti 15. jaanuaril 2003. a pagulaste seadust (jõustus 01.05.2003). Muudatusega liideti kaks erinevat menetlust – pagulasseisundi tuvastamine ning subsidiaarse kaitsevajaduse hindamine. Samuti defineeriti seaduses turvaline päritoluriik ja turvaline kolmas riik ning kehtestati alus isiku väljasaatmiseks riiki, kes on vastutav varjupaigataotluse läbivaatamise

³⁴ „Substantial responsibility-sharing problems“ (Thielemann et al 2010: 13).

³⁵ Siinolevas peatükis ja ühtlasi kogu magistritöös vaadeldakse Kesk- ja Ida-Euroopa riikide all 1. mail 2004 EL- ga liitunud riike, v.a Malta ja Küpros.

³⁶ Põhjamaad seadsid Eestile viisavabaduse eeltingimuseks Genfi konventsiooniga liitumise ja tagasivõtulepingute sõlmimise. Viisavabadus sõlmiti kolm kuud pärast Genfi konventsiooniga liitumist.

³⁷ Näiteks toetasid Soome ja Norra rahaliselt Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuse väljaehitamist (Nutt 1998: 102-103). Vastuvõtukeskus avati 2000. aastal.

eest (Dublin II määrus). 2005. a detsembris võttis Riigikogu vastu uue seaduse – välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse – ning tunnistas pagulaste seaduse kehtetuks. Uus seadus jõustus 01.07.2006 ning selle väljatöötamise tingis vajadus harmoniseerida EL-i ühtset varjupaigatapolitikat kujundavad direktiivid (vt ptk 1.3.3.).

KIE riikides oli varjupaigasüsteemi ülesehitamisel teerajajaks **Ungari**. Varjupaigataotlejate vastuvõtmisega tegeleti juba 1980ndate aastate lõpul³⁸ (Phuong 2003: 2) ning esimesena (1989. a) liituti pagulasseisundit puudutavate rahvusvaheliste alusdokumentidega (vt Tabel 1). Poliitilistel ja majanduslikel põhjustel seati konventsiooniga liitumisel geograafilised reservatsioonid, mille kohaselt said Ungarilt varjupaika taotleda ainult Euroopast pärit põgenikud (Migration and ... 1998: 32). Kuni 1998. aastani teostatigi Ungaris kahte erinevat varjupaigamenetlust. Esimeses, mis tulenes siseriiklikust õigusest, tegeleti ainult Euroopast pärit põgenikega. Teist menetlust teostas UNHCR-i esindus ja see oli suunatud mitte-eurooplastele. Suuresti EL-i ühinemisest tulenevate kohustuste täitmiseks võeti 1997. a vastu uus varjupaigaseadus. See jõustus 1. märtsil 1998 ning sellega kaotati ühtlasi ka varem Genfi konventsiooniga liitumisel kehtestatud geograafilised reservatsioonid (U.S. Committee for ... Hungary 1998).

Tabel 1. Kesk- ja Ida-Euroopa riikide liitumine 1951. a pagulasseisundi konventsiooniga ja 1967. a pagulasseisundi protokolliga.

	Liitumine pagulasseisundi konventsiooniga (1951)	Liitumine pagulasseisundi protokolliga (1967)	Varjupaigaõiguse aluseks oleva esimese siseriikliku õigusakti jõustumine
Eesti	1997	1997	1997
Leedu	1997	1997	1995
Läti	1997	1997	1997
Poola	1991	1991	1991
Slovakkia	1993	1993	1990
Sloveenia	1992	1992	1991
Tšehhi	1993	1993	1990
Ungari	1989	1989	1998

Allikad: States Parties to... 2013; Lavenex 2002: 709-715.

Enne pagulasseisundi konventsiooni ja protokolliga liitumist oli varjupaiga andmine siseriiklikus õiguses mingil kujul reguleeritud neljal riigil – Tšehhi, Slovakkia, Sloveenia ja Leedu. **Tšehhi** ja **Slovakkia** puhul võeti esimene pagulaste seadus vastu ajal, kui oldi veel üks riik (1990). Pagulaste seaduse vastuvõtmise tingis paljuski Saksamaa ja Austria poolne varjupaigapolitika karmistumine ja oma piiride kontrolli tugevdamine ärahoidmaks sisserännet endistest Idaploki riikidest. See tekitas omakorda varjupaigataotlejate arvu suurenemise EL-ga külgnevates transiitriikides. Tšehhi ja Slovakkia liitusid Genfi konventsiooniga pärast teineteisest eraldumist – 1993. aastal. Samal aastal viidi Tšehhis läbi varjupaigasüsteemi reform, mille käigus muudeti varasemat pagulaste seadust

³⁸ Peamiselt oli tegemist Rumeeniast Ceauşescu režiimi eest põgenenud isikutega.

(Lavenex 2002: 709). Slovakkias võeti uus seadus vastu 1995. a lõpus (Migration and ... 1998: 58).

Sloveenia olukord erines teisest KIE riikidest, kuna aastatel 1991-1992 rändas sinna Horvaatiast ning Bosnia-Hertsegoviinast ühtekokku 70 000 põgenikku (Zimic 2003: 24), mis sellise väikse riigi kohta oli väga suur arv. Kuid vaatamata sellele kehtestati 1991. a oma välismaalaste seaduses alused pagulasseisundi tunnustamiseks (U.S. Committee for ... Slovenia 1997). Eraldi varjupaigaseaduse vastuvõtmiseni jõuti alles 1999. a augustis (Lavenex 2002: 713). Balti riikidest esimene pagulasstaatuse andmist reguleeriv seadus võeti vastu 1995. a **Leedus**, mis töötati välja Põhjamaade ekspertide kaasabil (Lavenex 2002: 714). Võrreldes teiste Balti riikidega oli Leedu vajadus siseriiklikult reguleeriva akti järele kõige suurem ja seda ennekõike Leedut läbinud transiitrände ja sellega kaasneva varjupaigataotlejate rändevoogude tõttu.

Sarnaselt Eestiga toimus Poolas ja Lätis pagulasseisundi konventsiooni ja protokollide ratifitseerimine ning esimese siseriikliku õigusakti jõustumine samal aastal, vastavalt 1991. ja 1997. a (vt Tabel 1). Aastatel 1991-2003 oli **Poolas** pagulastele kaitse andmine reguleeritud välismaalaste seaduses. Juunis 2003. a võeti vastu eraldiseisev õigusakt – Poola territooriumil viibivate välismaalastele kaitse andmise seadus. Ainsana Balti riikidest kehtestas **Läti** Genfi konventsiooniga liitumisel geograafilised reservatsioonid. Tegemist oli Ungariga sarnase piiranguga, mille kohaselt võisid varjupaika taotleda ainult Euroopast pärit põgenikud. Reservatsioon püsis neli kuud ning Läti Parlament kaotas selle 1997. a oktoobris (Migration and ... 1998: 37-38).

Kogu KIE riikide varjupaigainstitutsiooni areng 1990ndatel aastatel toimus ajal, kui Euroopa-suunaline sisseränne oli jõudnud seniolematule tasemele (vt ptk 3.1.) ning kui Lääne-Euroopa riigid seadsid piiranguid oma sisserändele ning tugevdasid kaitset idapiiril. Rahvusvahelise õiguse seisukohast muutus teravaks just põgenikega seotud probleem, sest tekkinud olukord tõi kaasa n-ö suletud koti efekti (Phuong 2003: 3), st varjupaika otsinud inimesed jäid pidama riikidesse, kus ei kehtinud veel pagulase puudutavad rahvusvahelised lepped ja kus süsteem varjupaigataotlejate menetlemiseks ning taotlejate vastuvõtmiseks oli välja arendamata. KIE riikide jaoks oli ebatavaline seegi, et seni olid nad ise olnud aastakümned põgenike lähteriikideks. Olukorra tegi keerulisemaks 1992. a EL-i riikide poolt vastu võetud Londoni resolutsioonid (vt allmärkus 20 lk 12), millega sisuliselt tunnustati KIE riigid turvalisteks kolmandateks riikideks³⁹. Lisaks nägid Lääne-Euroopa riigid ette tagasivõtulepingute sõlmimist, mille alusel oleks võimalik paremini korraldada Lääne-Euroopasse rännanud isikute tagasisaatmist lähte- või transiitriikidesse, antud juhul siis KIE riikidesse. Seega Lääne-Euroopa riikide poolt tekitatud turvatsoon KIE näol asetas 1990ndate aastate esimesel poolel kohustuse varjupaigataotlejatega toimetulemiseks uutele riikidele. Peamine raskus langes siinkohal Tšehhoslovakkiale, Poolale ning Ungarile (vt Tabel 6).

1990ndate aastate teisel poolel muutus aktuaalseks KIE riikide ja sh Eesti ühinemine EL-ga ning selleks vajaliku asüüli *acquis* ülevõtmine. EL-i liikmesriigid abistasid kandidaatriike siseriikliku õiguse harmoniseerimisel ja institutsioonide ülesehitamisel. EL-i liikmesriikidel oli abi osutamisel kaks peamist eesmärki (Phuong 2003: 7): (1) arendada kandidaatriikide varjupaigasüsteeme, et seeläbi tõsta nende suutlikkust varjupaigataotlejate vastuvõtmisel ning rahvusvahelise kaitse tagamisel; (2) vähendada kandidaatriikide varjupaigasüsteemide

³⁹ See tähendab, et seal on võimalik saada kaitset tagakiusamise eest või väljasaatmise eest oma päritoluriiki või muusse riiki ning sealt pärit inimese varjupaigataotlust võib üldjuhul pidada ilmselgelt põhjendamatuks.

väljaarendamisega oma atraktiivsust varjupaigataotlejate jaoks. Sageli toetati kindlaid kandidaatriike. Nii näiteks abistasid Põhjamaad Balti riike, Saksamaa toetas Poolat ja Tšehhit ning Austria suunas oma abi Ungarile, Sloveeniale ja Slovakkiale. Õigusaktide väljatöötamisel osales ka UNHCR, kes soovis, et kandidaatriigid kohaldaksid rahvusvahelise kaitse tagamisel kohati kõrgemaid standardeid kui seda teevad EL-i liikmesriigid. UNHCR-i mõju selles osas jäi siiski tagasihoidlikuks (Lavenex 2002: 716).

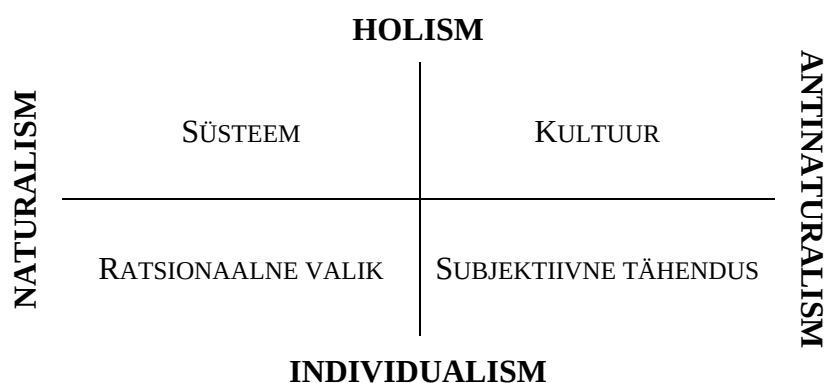
Kokkuvõttes võib öelda, et KIE riikides siseriikliku varjupaigasüsteemi ülesehitamist ja rahvusvaheliste lepetega liitumist tingis suuresti EL-i liikmetest olevate naaberriikide surve ning teisalt kasvav sisseränne ja siseriiklik vajadus põgenikeprobleemi lahendamisel.

2. VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNDE TEOREETILINE TAUST

2.1. Inimnähtuste sotsiaalteaduslikud seletusmodelid ja strukturatsiooniteooria

Alljärgnevat peatükki 2.1 ja 2.2 tuginetakse suuresti Hill Kulu (1996, 1997, 2000) inimnähtuste sotsiaalteaduslike seletusmodelite ja rändeteooriate süstematiseeritud käsitlusele.

Sotsiaalteaduses valitsevad erinevad arusaamad nii inimnähtuste olemusest kui ka neid puudutavate teadmiste saamisviisidest. Kõige üldisemalt on võimalik sotsiaalseid nähtusi ja protsesse taandada kahele neid seletavale sotsiaalteaduslikule dilemmale (vt Joonis 1): (1) naturalism vs antinaturalism ning (2) holism vs individualism⁴⁰ (Hollis 1994: 19; 1996: 359; Kulu 1997: 28-29;).

Joonis 1. Inimnähtuste seletusmodelid.

Allikad: Hollis 1996: 382; Kulu 1997: 29.

Seega sotsiaalsete nähtuste, sh varjupaigataotlejate rände seletamisel tuleb esmalt vastata järgmistele põhiküsimustele (Kulu 1996: 124; 1997: 39; 2000: 64; Hollis 1996: 358-359):

1. Kas ühiskonnas aset leidvad nähtused ja protsessid on võimalik taandada inimtegudele ja –käitumisele (individualism) või on need midagi rohkemat kui lihtsalt inimtegude summa ja seetõttu tuleb lähtuda tervikust, mitte üksikutest osadest (holism)? Teiste sõnadega, kas sotsiaalsed nähtused on seletatavad „alt ülesse“ või „ülevalt alla“.
2. Kas ühiskonnas toimuvaid sotsiaalseid nähtusi on võimalik seletada loodusteadusliku metodoloogia abil (naturalism) või on need oma olemuselt loodusnähtustest erinevad ja seetõttu vajame nende seletamiseks erinevat metodoloogiat (antinaturalism)?

Seletamaks varjupaigataotlejate rännet tuleb vaadelda, milliseid seletusmudeleid võimaldavad luua nimetatud sotsiaalteaduslikud dilemmad (vt Joonis 1). Nendeks mudeliteks on: (1) naturalistlik holism, (2) naturalistlik individualism, (3) antinaturalistlik holism ja (4) antinaturalistlik individualism.

⁴⁰ Dilemma holism vs individualism on sotsiaalteaduses tuntud ka dilemmana determinism vs voluntarism ning makro vs mikro (Kulu 1999: 29).

1. Naturalistlik holism – süsteem. Naturalistlik holism lähtub põhimõttest, et inimteod ei erine oma olemuselt loodusnähtustest ning tulenevad laiemast ühiskondlikust struktuurist ehk süsteemist on need vaadeldavad üksnes sotsiaalses kontekstis. Tuginedes E. Durkheimi funktsionalistlikule käsitlusele põhinevad inimnähtused sotsiaalsele struktuurile ehk väljaspool indiviidi asetsevatele sotsiaalsetele faktidele⁴¹ (Ritzer, Goodman 2004: 73). Inimühiskond (ehk sotsiaalsete faktide kogum) on kui süsteem, mis koosneb ühiskondlikku käitumist juhtivatest osadest ja nendevahelistest seostest. Süsteemi toimimisel on omad seaduspärasused, mis teenivad süsteemi huve ning selles osalev inimene on passiivne olend, kelle teod on ära määratud väliskeskkonna poolt (Kulu 2000: 64). Seega naturalistliku holismi seletusmudelil on üksikisikutel suhteliselt tagasihoidlik roll. Nende tegusid vaadeldakse kui väljundeid ühiskonnas toimuvatele protsessidele.

2. Naturalistlik individualism – ratsionaalne valik. Selle seletusmudeli aluseks on seisukoht, et inimnähtused ja –protsessid on taandatavad inimesele, tema tegudele ja keskkonnaimpulsside poolt mõjutatud mentaalsetele seisunditele. Individualistliku arusaama (J. S. Mill) kohaselt põhinevad inimteod inimloomusele, tema soovidele ja uskumustele (Hollis 1996: 363) ning kaalutletud valikutele. Mõistes inimest ja tema (inimtahtest väljaspool asetsevat) loomust ning nendest tulenevaid soove on võimalik aru saada üksikisikut juhtivatest seaduspärasustest. Selle kaudu on võimalik inimnähtuseid seletada ja ennustada. Seega naturalistlik individualism vaatlleb üksikisikut passiivse, kuid ratsionaalselt mõtleva olendina, kelle mentaalsetest seisunditest tulenevad reaktsioonid juhivad sotsiaalseid protsesse.

3. Antinaturalistlik holism – kultuur. Antinaturalistlik käsitlus rõhutab inimnähtuste omapära ja olemuslikku erinevust võrreldes loodusnähtustega. Antinaturalistliku holismi kohaselt leiavad inimnähtused aset ümbritsevas sotsiaalses tegelikkuses ehk kultuuris, mis koosneb erinevatest institutsioonidest ja praktikatest. Analoogselt „mänguga“ (L. Wittgenstein) on institutsioonide ja praktikate tuumaks normid ja reeglid, mis määravad nende olemuse ja defineerivad eesmärgi (Kulu 1997: 37). Inimteod alluvad normidele ja reeglitele, mistõttu ei ole võimalik neid mõista „mängust“ iseseisvatena (Hollis 1996: 370) ehk teiste sõnadega, inimtegude tähendus on mõistetav institutsioonide ja praktikate ehk laiemalt kultuuri kaudu (Hollis 1994: 18-19; 1996: 383). Niisiis, vastavalt antinaturalistlikule holismile tuleb inimnähtuste seletamisel lähtuda kultuurist (kus on omad reeglid ja normid) kui tervikust, sest mõistes neid on võimalik mõista ka inimnähtuste tähendust.

4. Antinaturalistlik individualism – subjektiivne tähendus. Individualistlik arusaam lähtub inimnähtuste seletamisel inimtegudest ja inimese poolt tegudele antud subjektiivsetest tähendustest (Kulu 1997: 37). M. Weberi arvates on sotsiaalteaduste ülesandeks sotsiaalsete nähtuste tõlgendav mõistmine (Hollis 1996: 369). Vajalik on mõista inimese poolt teole antud subjektiivset tähendust. Välismaailma objektide tähendus ei paikne mitte objektides endis, vaid tunnetavas subjektis, inimese sisemaailmas. Selleks, et mõista sotsiaalset tegelikkust ja seletada inimnähtusi peab vaatlema, milliseid subjektiivseid tähendusi inimene enda ja teiste inimeste tegudele annab (Kulu 1997: 35-36). Nendest seisukohtadest on mõnevõrra kaugemale mindud hermeneutilises käsitluses, kus inimtegu seletatakse inimese mentaalsetele seisunditele tuginedes (ibid). Seega võib öelda, et antinaturalistlik individualism vaatlleb inimest aktiivse tegutsejana, kelle teod on mõistetavad siis, kui mõistame tema poolt tegudele antud subjektiivset tähendust.

⁴¹ Sotsiaalsete faktidena vaatles Durkheim näiteks õigusnorme, moraalseid kohustusi, sotsiaalseid kokkuleppeid ning isegi keelt (Ritzer, Goodman 2004: 73).

Sotsiaalteaduslike seletusmodelite kokkuvõtteks saab öelda, et need annavad metodoloogilise raamistiku selleks, et mõista ja seletada sotsiaalseid protsesse ja inimnähtusi, sealhulgas ka varjupaigataotlejate rännet. Sotsiaalteaduse klassikalistest põhiküsimustest - kas sotsiaalsed nähtused on taandatavad indiviidile või on need midagi enam kui inimeste summa ning kas inimnähtused on seletatavad loodusteadusliku või mõne teise metodoloogia abil - tuletatud seletusmodelite omavaheline jagunemine ei ole siiski nii selgepiiriline, kui nähtub ülaltoodud lühiülevaatest. 1970ndatel aastatel, kuid just eriti alates 1980-90ndatest aastatest saab rääkida vastandlike sotsiaalteaduslike arusaamade omavahelisest lähenemisest ehk sünteesimisest. Toetudes Hill Kulu seisukohale on omavaheline lähenemine toimunud peamiselt teljel individualism vs holism. Lõhe naturalismi ja antinaturalismi vahel on olnud ajalooliselt suurem (Kulu 1997: 39). See on ka mõistetav, sest lähtudes positivistlikust (naturalism) ja hermeneutilisest (antinaturalism) metodoloogiast on mõlema arusaama lähtekohad olemuslikult vastandlikud ja seetõttu ka raskemini ühendatavad.

Kõige silmapaistvamalt on suutnud individualistlikke ja holistlikke seisukohti teineteisele lähendada Briti sotsiaalteoreetik Anthony Giddens. Tema poolt välja töötatud **struktuuratsiooniteoorias** (1984) on antinaturalistliku metodoloogia raames omavahel ühendatud nii marksistlik kui ka humanistlik käsitlus (Cloke et al 1991: 93-94) ehk makro ja mikro tasand.

Sotsiaalteoreetilise läbimurde saavutas Giddens teosega "*The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*" (1984). Sellele eelnenud teostes⁴² kritiseeris ta Marxi, Weberi ja Durkheimi sotsiaalteooriaid. Kriitika osaliseks tema 1976. a raamatus sai ka voluntaristlik seisukoht, mille kohaselt on ühiskond vaadeldav vabatahtliku inimestegevuse tulemina. Oma järgmises raamatus keskendus ta struktuuri domineerimisele üksikisikute (agentide) ees ja selle kriitikale (Cloke et al 1991: 97). Seega enne struktuuratsiooniteooria väljatöötamist analüüsis ta põhjalikult teisi sotsiaalteooriaid, nende tõlgendamist ja rakendatavust üldisemalt. Eesmärgiga saada ületatud teiste käsitluste puudused töötaski ta välja uue sotsiaalteooria, kus oleks ümberkujundatud nii struktuuri kui ka inimestegevuse roll. Mõnevõrra suuremat tähelepanu pööras ta viimasele, sest soovis oma teoorias inimesi käsitleda kogenute ja teadmismõimelistena, mitte aga rumalatena nagu seda tegi strukturealne determinism (ibid). Struktuuri ei käsitlenud ta ka mitte kui inimestegevust takistavat vaid kui inimestegevuse kaasamist võimaldavat nähtust.

Iseenesest on struktuuratsiooniteooria põhiidee lihtne – inimestegevus sõltub kontekstist ja kontekst omakorda inimestegevusest (Kulu 1997: 69). Giddensi arvates ei ole võimalik sotsiaalseid nähtusi taandada ainult üksikisiku kogemustele ümbritsevast maailmast (individualism) ega ka sotsiaalsele tervikule ehk sotsiaalsele süsteemile (holism). Sotsiaalsete nähtuste seletamise lähtekohaks on sotsiaalset süsteemi ja inimekogemust ajaliselt ja ruumiliselt ühendav sotsiaalne praktika (Giddens 1984: 2), kus toimub igapäevaselt nende vastastikune mõjutamine.

I Sotsiaalne süsteem. Sotsiaalse süsteemi all vaadeldakse struktuuratsiooniteoorias kõiki sotsiaalseid ja vastastikuses sõltuvuses olevaid suhteid, st suhteid üksikisikute, väiksemate gruppide, suuremate organisatsioonide jt vahel (The Blackwell... 1996: 131). Sotsiaalse süsteemi näol on tegemist vastastikuse ja taastootva koostoimimisega (Elliot 2001: 295),

⁴² *Capitalism and Modern Social Theory* (1971); *New Rules of Sociological Method* (1976); *Studies in Social and Political Theory* (1977); *Central Problems in Social Theory* (1979); *A Contemporary Critique of Historical Materialism, Volume 1: Power, Property and the State* (1981).

millel puudub „oma“ kindel eesmärk, kuid kus ometigi muutused süsteemi ühes osas põhjustavad muutusi ka selle teistes osades (Giddens 1979: 73). Sotsiaalse süsteemi käsitlemisel on keskseteks mõisteteks (1) struktuur ja (2) struktuuri duaalsus. Struktuur ilmneb meile reeglite ja ressurssidena, mis taastoodavad sotsiaalset süsteemi (Giddens 1984: 377). Struktuur on sotsiaalse süsteemi (strukturaalne) omadus, mis ajas pidevalt muutub ja uueneb (Kulu 1997: 67). Struktuuri duaalsus seisneb aga struktuuri kahelises iseloomus, st et struktuur on nii sotsiaalsete muutuste vahend kui ka nende lõpptulemus (Giddens 1984: 374). Struktuuri tuleks mõista kui käitumisharjumise või –reeglit, mis võimaldab ja piirab inimtegevust ning samal ajal selle kaudu inimesed taastoodavad ja uuendavad sotsiaalset süsteemi (Giddens 1979: 69-70).

II Inimtegevus. Lisaks sotsiaalsele süsteemile vaadeldakse strukturatsiooniteoorias lähemalt ka inimtegevust. Selgitamaks, kuidas struktuuri duaalsus ja inimteod on omavahel seotud, vaatleb Giddens, kuidas on inimeste tegevused struktureeritud igapäevases elus ning kuidas ja mil määral struktureeritud tegevus taastoodab ennast (Cloke et al 1991: 99). Lähemalt vaatles Giddens motivatsiooniproblemaatikat, sealhulgas inimese soove ja uskumusi. Ta lähtus seisukohast, et kõik inimtegevused ei ole teadlikult eesmärgistatud ega läbimõeldult kavandatud (ibid). Seega tehakse strukturatsiooniteoorias vahet teadvustatud ning teadvustamata tegevustel, st inimtegevuses eristatakse (1) diskursiivset teadvust ja (2) praktilist teadvust. Diskursiivse teadvuse all vaadeldakse inimese võimet tuua välja need uskumused-teadmised, millele tuginedes inimene ühe või teise tegutsemisvõimaluse valikut (teadvustades) seletab (Giddens 1984: 374; Kulu 1997: 68). Praktiline teadvus hõlmab samuti inimeste tegevuse aluseks olevaid teadmisi-uskumusi, kuid erinevalt diskursiivsest teadvusest ei ole inimene neid üldjuhul suuteline teadvustama ega ka sõnades (diskursiivselt) väljendama (Giddens 1984: 375). Praktiline teadvus tähendab, et osad inimteod on inimeste jaoks „iseenesestmõistetavad“, st et osaledes igapäevases sotsiaalses praktikas on inimesed õppinud, kuidas ühes või teises olukorras tegutseda, ilma seda otseselt teadvustamata (Giddens 1979: 56-58; Giddens 1984: 3-7; Kulu 1997: 68). Praktiline teadvus on selleks kohaks, kus säilitatakse teadmisi sotsiaalse süsteemi omadustest ehk erinevatest käitumisharjumistest (Kulu 1997: 230). Seega on „praktiline teadvus“ strukturatsiooniteooria üheks kesksmaks mõisteks, mis aitab meil üle saada teadvustatud ja teadvustamata tegevuste vastandamisest inimtegevuse seletamisel. Senised sotsiaalteooriad on inimtegevuse käsitlemisel jätnud arvestamata inimeste teadvustamata tegevused. Enamus sotsiaalteooriaid lähtuvad seisukohast, et „tegutseja“ mitte ainult ei tea mida ta teeb, vaid ka teadvustab seda ja suudab seda sõnades väljendada.

Võttes kokku strukturatsiooniteooria võib öelda, et Giddensil õnnestus ületada varasemate sotsiaalteooriate puudused, kus sotsiaalsete nähtuste seletamisel lähtuti kas individualistlikkust või holistlikust arusaamast. Ühendades need arusaamad jõuti strukturatsiooniteoorias järeldusele, et ümbritsev keskkond mõjutab inimtegevust otse või kaudselt ning samal ajal muutub see ka ise inimtegevuse tagajärjel (duaalne iseloom).

2.2. Inimrände teoreetilised põhiseisukohad

Esimest korda uuris rändeprotsesse ja nende seaduspärasusi 19. sajandi lõpul E. G. Ravenstein (1885 ja 1889. a), kes andis Briti rahvaloendusandmetele tuginedes ülevaate Inglismaa ja Walesi siserändest. Ta loetles oma töös üheksa tegurit, mis suuremal või vähemal määral kujundavad inimrännet (Stoddard et al 1986: 73-76). Alates sellest perioodist on rändenähtuste seletamine, kui ka ränne ise teinud läbi suure arengu.

Järgnevalt vaadeldaksegi viimase poolsajandi rändeuuringute metodoloogilisi põhiseisukohti ja nende omavahelist paiknemist sotsiaalteaduslike dilemma alusel. Selle kaudu on võimalik siinoleva magistritöö jaoks kõige paremini kujundada varjupaigataotlejate rännet puudutav metodoloogia. Samas tuleb märkida, et varjupaigataotlejate rände seletamiseks puudub ideaalne seletusmudel. Ei ole olemas ainsat ja õiget. Seetõttu üksnes Eesti varjupaigataotlejate rännet käsitlev uurimismetodoloogia ei pruugi olla piisav mõne teise varjupaigataotlejate rännet hõlmava uurimuse jaoks ja vastupidi.

Üldistades erinevaid rändeteooriaid ja –mudeleid on võimalik need taandada makro-mikro skaalale (Cadwallader 1992: 4-5; Kulu 1997: 41; Faist 2000: 30-31; Brettell, Hollifield 2000: 8-9) eristades kolme erinevat liiki rändeteooriaid: (1) makroteooriad, (2) mikroteooriad ning (3) makro- ja mikroteooriate süntees. Dilemma makro vs mikro on rändeteooriates tuntud ka dilemmaena kvantitatiivne vs kvalitatiivne või holism vs individualism.

2.2.1. Rände makroteooriad

Lähtuvalt Hill Kulu (1997; 2000) tüpoloogiast võib eristada kolme tüüpi makroteooriaid: (1) biheivioristlikud, (2) funktsionalistlikud ja (3) neomarksistlikud.

1. Biheivioristlik lähenemine. Pärast esimeste rände seaduspärasuste esile toomist Ravensteini poolt töötas G. Zipf 1940ndate aastate lõpul välja rännet lihtsustavalt käsitleva seletusmudeli – **gravitatsioonimudeli**. See põhineb positivistlikul arusaamal rändest ning Newtoni füüsika seadustel, mille kohaselt liikumine kahe koha vahel on võrdeline lähte- ja sihtkoha elanike arvuga ning pöördvõrdeline nende vahelise kaugusega.

Mõnevõrra kaugemale sellest teooriast läks S. Stouffer, kelle **vahevõimaluste mudelis** ei määra rändevõogude suurust üksnes elanike arv lähte- ja sihtkohas ning kohtade vaheline kaugus, vaid sihtkoha poolt pakutavad võimalused ning teel ettetulevad vahevõimalused (Lewis 1982: 55). Rändajaid nägi ta „võimaluste“ pärast „konkureerivate inimestena“ (Kulu 1997: 42), kes on valmis nõustuma ka esialgselt kavandatud lähte- ja sihtkoha vahel asetsevate alternatiivsete kohtadega (nt uute elu- ja töökohtadega), kui sealsed võimalused neid rahuldavad.

Tänapäevaks on kõige enam levinud 1960ndate aastate keskel majandusteadlaste poolt (Skeldon 1997: 20) loodud **tõuke- ja tõmbejõudude teooria**, milles erinevalt eelmistest teooriatest ulatub rändedeterminantide arv üle kahe. Rände käimapanevaks jõuks on erinevad lähte- ja sihtriigi tegurid (vastavalt tõuke- ja tõmbetegurid), mis omavahel kombineerudes määravad ära rände suuruse ja suuna (Push and Pull Factors... 2000: 3). Klassikaliselt vaadeldakse tõuketegurite all halbu majandustingimusi ja ebapiisavat sissetulekut, elukoha sotsiaalset mahajäämust ja võõrandumist keskkonnast, diskrimineerimist, tagakiusu, relvakonflikte, keskkonnakatastroofe jne. Peamised tõmbetegurid on paremad töö- ja haridusvõimalused, majanduslik ja sotsiaalne heaolu, pere- või sugukondlikud sidemed, isikute põhi- ja inimõiguste kaitse jne.

2. Funktsionalistlik lähenemine. 1960ndate aastate lõpul hakkas inimgeograafias juurduma seisukoht, kus sotsiaalteadused ei eksisteeri iseseisvatena, vaid need on tihedamalt seotud laiemate sotsiaalsete suhetega (Cloke et al 1991: 37). Rännet vaadeldi kui nähtust, mis leiab aset ühes ruumilises süsteemis ning kus muutused ühes asukohas põhjustavad muutusi ka teises asukohas. Erinevalt biheiviorismist käsitlevadki funktsionalistlikud teooriad rännet

kui terviknähtust, mis moodustab süsteemi või on nähtusena osaks laiemast süsteemist. Süsteem koosneb osadest ja nendevahelistest seostest. Igal osal on süsteemis oma koht ja ülesanne ning selle käitumine teenib süsteemi kui terviku eesmärki (Kulu 1997: 44; 2000: 66).

Soovist seletada maa ja linna vahelist rännet vähearenenud riikides võttis A. Mabogunje (1970) aluseks **rände süsteemiteooria**. Ta tunnistas seniste rändeteooriate suutmatust seletada, miks just kindel arv inimesi otsustavad rännata kindlatesse sihtkohtadesse (Mabogunje 1970: 1). Uurimuse lähtekohaks oli maa-linn rändesüsteem, mis asetseb riigi sotsiaalses, majanduslikus, poliitilises ja tehnoloogilises keskkonnas. Rändesüsteem koosneb potentsiaalsest rändajast, kontrollivatest allsüsteemidest ja rännet reguleerivatest mehhanismidest⁴³ (Mabogunje 1970: 3; Lewis 1982: 31). Rändesüsteemi liikumapanevaks jõuks on süsteemis sisalduv energia, milleks on maal elavate inimeste soov saada osa linnas pakutavatest teenustest ja kaupadest. See stimuleerib inimesi elama asuma maalt linna (Kulu 1997: 45). Märkimisväärne roll on ka positiivsel ja negatiivsel tagasisidel, mida varem rännanud oma lähtekohas elavatele kogukonna liikmetele edastavad (Mabogunje 1970: 12-13). Seega laiem sotsiaal-majanduslik keskkond tingib maakeskkonna järkjärgulise integreerumise riigi majandusega, innustades seeläbi inimesi parema sissetuleku ja töökoha otsingutele ning linnasuunalisele rändele.

Tänapäevaks on rände süsteemiteooria laienenud, käsitledes lisaks inimestele ka kaupade, teenuste ja informatsiooni liikumist (Push and Pull Factors... 2000: 6). Inimrännet vaadeldakse kui üht funktsionaalset osa maailma majandusest, mis on globaalsete võrgustike ja seal osalevate liikmete kaudu seotud maailma majandussüsteemi teiste osadega (Skeldon 1997: 24-27). Ühe uurimissuunana on vaadeldud ka esmaste või n-ö pioneer-sisserändajate saabumist Euroopasse ning seda, millistel tingimustel järgnevad neile teised rändajad ja millistel mitte (Bakewell et al 2011).

Ränderevolutsiooniteoorias vaatleb W. Zelinsky (1971) rännet ühe osana laiemast ajalis-ruumilisest demograafilisest süsteemist. Ta analüüsis viimase 250 aasta ühiskonna arengut ja demograafilist üleminekut ning nende mõju rände intensiivsusele, suunale ja dünaamikale (Skeldon 1997: 31-34). Ta vaatles rände kujunemist viie faasilisena ning oma järeldustes kinnitas ta, et demograafiline üleminek toob kaasa seaduspärased muutused rändeprotsessides (Katus et al 2002: 52). Traditsioonilise ühiskonna muutumine modernseks ning demograafiline üleminek tingivad nii inimeste elukohavahetuse intensiivsuse kasvu kui ka rände geograafilise kauguse suurenemise. Kuid kriitikute väitel on Zelinsky teooria puhul tegemist ajaloolise ülevaatega, mis jättis tähelepanuta 1970-80ndatel kujunenud uued rändevormid, nt vastulinnastumine (King 2011: 7).

Viimase funktsionalistliku teooriana võib vaadelda **kumulatiivse põhjuslikkuse teooriat**, millega on püütud minna kaugemale tõuke- ja tõmbejõudude teooriast. Selle kohaselt osalemine ühtses rändesüsteemis muudab nii lähte- kui ka sihtriigi/-regiooni sotsiaalset ja majanduslikku struktuuri, st et muutub rahvastiku vanuseline ja sooline struktuur, mis omakorda muudab riigi/regiooni sissetulekute ja inimkapitali jagunemist ja rahvastiku taastootmist (Massey et al 1993: 201). Seega muutused lähteriigi/-regiooni sotsiaal-

⁴³ Kontrollivateks allsüsteemideks (*control sub-systems*) rände lähtekohas (maapiirkonnas) on perekond, kohalik kogukond; rände sihtkohas (linnas) on selleks töö- ja elukohavõimalused. Reguleerivateks mehhanismideks (*adjustment mechanisms*) on potentsiaalses lähte- ja sihtkohas olevad institutsioonid (Lewis 1982: 31).

majanduslikus struktuuris toodavad kumulatiivselt väljarännet. Sihtriigi/-regiooni puhul aga vastupidi, kumuleerub sisseränne.

3. Neomarksistlik lähenemine. Paralleelselt funktsionalistlikule arusaamale kujunes 1970ndatel aastatel seisukoht, mille kohaselt on ränne seotud ühiskonna sotsiaal-majandusliku struktuuri ja tootmisviisidega (Shrestha 1988: 182-185). Kui lähtuvalt **maailma majandussüsteemi teooriast**⁴⁴ suudame mõista ühiskonna sotsiaal-majanduslikku ja poliitilist arengut ning valitsevate tootmissuhete muutumist, siis suudame seletada ka ühiskonnas toimuvaid rändeprotsesse (Wood 1982: 302-303). Peamiselt on maailma majandussüsteemi teooriat kasutatud arenenud riikide ja arengumaade vahelise rände ning arengumaade linnastumisprotsessi analüüsis (Kulu 1997: 47).

Kokkuvõttes lähtutakse makroteooriates rände seletamisel väliskeskkonna teguritest, mis jäävad inimesest väljapoole, kuid mis sellele vaatamata valitsevad inimese rändekäitumise üle. Esmalt on makroteooriate raames rännet vaadeldud kui agregaatnähtust. Aja jooksul on see muutunud süsteemsema ehk holistlikuma käsitluse suunas (funktsionalistlik ja neomarksistlik lähenemine). Tulenevalt holistlikust arusaamast nähakse rännet ühe osana laiemast süsteemist, millel on olemas omad kindlad seaduspärasused, funktsioneerimispõhimõtted ja arenguloogika. Ühiskondlikust arengust tingitud ning omavahel sõltuvad sotsiaal-majanduslikud ja poliitilised nähtused tekitavad kindlaid keskkonnaimpulssi⁴⁵, mis kutsuvad esile reaktsiooni „rändekäitumine“. Makroteooriate peamine eesmärk ongi nende impulsside ja aset leidnud rändekäitumise vaheliste seaduspärasuste uurimine, et selle kaudu rännet kui nähtust paremini seletada ja ennustada.

2.2.2. Rände mikroteooriad

Erinevalt holistlikest makroteooriatest, mis lähtusid nähtuse seletamisel tervikust, keskenduvad rände mikroteooriad üksikisikule, täpsemalt tema reaktsioonidele väliskeskkonna tegurite suhtes, motivatsioonile, isiklikule rahulolule ning rände otsustusprotsessile. Traditsiooniliste rände mikroteooriate alla võib liigitada (1) biheivioralistlikud ja (2) mikromajanduslikud rändemudelid (Kulu 2000: 68).

1. Biheivioralistlik lähenemine. See sai alguse 1960ndate aastate keskpaigast, kui vastukaaluks biheivioristlikule arusaamale jõuti seisukohale, et inimesed reageerivad välistele keskkonnaimpulssidele erinevalt. Senine „majandusinimese“ kontseptsioon (Cadwallader 1992: 11), kus inimesed reageerivad sarnaselt väliskeskkonnast tulenevatele impulssidele, oli liialt deterministlik. Seetõttu peeti vajalikuks selle asendamist probabilistlikuma lähenemisega (Kulu 1997: 49), et niimoodi jõuda seosteni, mis valitsevad keskkonnamuutuste ning inimese mentaalsete seisundite ja rändekäitumise vahel. Võrreldes varasemaga pöörati suuremat tähelepanu inimese rändeotsuse ja rände selektiivsuse uurimisele.

Biheivioralistlikule rändeteooriale pani aluse J. Wolpert (1965). Tema uurimuse keskseteks mõisteteks on „koha kasulikkus“, „ärrituslävi“ ning „tegevusruum“ (Wolpert 1965: 300-305). „Koha kasulikkus“ on subjektiivne väärtus, mida inimene omistab

⁴⁴ Tulenevalt marksistlikust filosoofiast on seda lähenemist nimetatud ka ajaloolis-strukturaalseks (Castles, Miller 1998: 22) ning poliitilis-majanduslikuks (Cadwallader 1992: 19-26) rändeteooriaks.

⁴⁵ Näiteks tööpuudus ja sissetuleku puudumine, elamiskõlbmatuks muutunud füüsiline keskkond, riigi suutmatlus tagada stabiilne elukeskkond, sõda, isikute tagakiusamine jne.

ümbritsevale keskkonnale. Kui koha kasulikkus väheneb „ärritusläveni“⁴⁶, siis kasvab inimese rahulolematuse ja ka soov vahetada elukohta. „Tegevusruum“ osutab aga kohtadele, mida inimene tunneb ja millega tal on side. Inimene valibki elupaigaks koha, mille kasulikkus on tema tegevusruumis suurim (ibid; Kulu 2000: 68). Hilisemates biheivioralistlikes uurimustes on alternatiivina elukohavahetusele nähtud ka elukeskkonna muutmist potentsiaalse rändaja poolt⁴⁷. Samuti on hiljem eristatud piirkonna sisest ja piirkondade vahelist ümberasumist⁴⁸. Eraldi arendamist on leidnud „elukohaga rahulolu“ mudel⁴⁹. Niisiis, biheivioralistlikes töodes on arvesse võetud mõlemat, nii inimest ümbritsevat keskkonda kui ka inimese mentaalseid seisundeid. Eesmärk oli selgitada seaduspärasused, kuidas inimese poolt subjektiivselt tajutud välised keskkonnaimpulsid muutuvad rändekäitumiseks ehk siis, kuidas ja miks sünnib inimesel otsus rännata.

2. Mikromajanduslik lähenemine. Keskne seisukoht selles lähenemises on see, et inimesed erinevad üksteisest oma eelistuste, soovide ja nende käsutuses oleva informatsiooni poolest (Kulu 2000: 69). Inimene jõuab rändeotsuseni pärast seda, kui ta on ratsionaalselt kaalutlenud kõiki teadaolevaid kulusid ja tulusid, mis rändega kaasnevad, kusjuures sihtkoha valikul arvestatakse ka alternatiivsete võimalustega. Rände liikumapanevaks jõuks on see, kui eeldatavad tulud ületavad tehtud kulutused. Inimest vaadeldakse kui ratsionaalset tegutsejat, kes soovib maksimeerida oma kasumit. Ränne on instrumentaalseks vahendiks soovitud eesmärgi saavutamisel (Kulu 1997: 54-55). Mikromajanduslik lähenemine on edasiarendamist leidnud loodetava väärtuse ning ratsionaalse valiku teooria näol (Faist 2000: 38). **Loodetava väärtuse teooria** puhul inimene kalkuleerib kognitiivselt erinevate kohtade tulusid ja kulusid, luues neile atraktiivsuseindeksid. Elukohavaliku liikumapanevaks jõuks on „loodetav väärtus“, mida ta arvab kindlast kohast saavat (De Jong et al 1983: 473). **Ratsionaalse valiku teooriat** võib vaadelda jätkuna tööke- ja tõmbejõudude teooriale, kus lisaks erinevatele lähte- ja sihtkoha teguritele on arvesse võetud ka inimeste vajadused ja soovid (Richmond 1988: 13) ning sotsiaalne käitumine. **Inimkapitali teooria** kohaselt on inimränne selektiivne, „meelitades“ rändama kindlate sotsiaal-demograafiliste ja personaalsete tunnustega isikuid (nt kõrgemalt haritud inimesed, oskustöölised, üliõpilased). Rännet mobiliseerivaks jõuks on saavutada edu sissetuleku teenimises ja/või sotsiaal-majanduslikus staatuses (Morawska 2007: 5). Elukohta vahetades investeerib inimene endasse kui inimkapitali, et seeläbi paremini rahuldada oma vajadusi.

Seega kokkuvõtvalt võib öelda, et erinevalt makroteooriatest võtavad mikroteooriad rändekäitumise ja -otsuse seletamisel arvesse ka inimese mentaalsed seisundid, mille kujunemist mõjutavad objektiivsed keskkonnategurid ja inimese reaktsioonid nende suhtes. Mikroteooriates lähtutakse seisukohast, et inimesed reageerivad välistele keskkonnampulssidele erinevalt. Samuti on erinevad nende arusaamad ja teadmised ümbritsevast keskkonnast, sh rändevõimalustest (individualism). Mikro- ja makroteooriate ühise joonena võib esile tuua seda, et mõlemad püüavad välja selgitada seosed, mis valitsevad (1) väliskeskkonna, (2) inimese teadmiste, uskumuste ja soovide ning (3) inimese rändekäitumise vahel, et seeläbi paremini seletada ja ennustada rändekäitumist. Niisiis, sarnaselt makroteooriatega tuginevad ka mikroteooriad loodusteaduslikule ehk naturalistlikule arusaamale.

⁴⁶ Koha kasulikkust inimese jaoks mõjutavad muutused keskkonnas (nt tööstushoonete rajamine elukoha läheduses, etnilise koosseisu muutumine ümbruskonnas) ja inimese enda vajadused (nt perekonna juurdekasv, soov teha karjääri) (Brown, Moore 1970: 3).

⁴⁷ Brown, L. ja Moore, E. 1970.

⁴⁸ Roseman, C. 1971.

⁴⁹ Speare, A. Jr. 1974.

2.2.3. Rände makro- ja mikroteooriate süntees

1970ndate lõpul soovisid paljud sotsiaalteadlased, sh rändeuurijad ühendada omavahel makro- ja mikrolähenemised. Mõisteti, et senised ning mingis mõttes lineaarsed ja välisimpulssidest tulenevad rändekäsitlused (*väliskeskkond* → *rändeotsus* ning *väliskeskkond* → *inimese mentaalne seisund* → *rändeotsus*) on liiga lihtsustatud ja jäävad ebapiisavaks inimeste tegeliku rändekäitumise seletamisel. Jõuti järelduseni, et väliskeskkonnategurid ei mõjuta inimese rändekäitumist ainult „kaudselt“, mentaalsete seisundite kaudu, vaid neil on rändekäitumisele ka „otsene“ mõju (Kulu 1997: 56).

Biheivioristlikku ja biheivioralistlikku rändemetodoloogiat sünteesiv **realistlik ühiskonnateooria** võtab rände seletamisel aluseks objektiivsed ja subjektiivsed tunnused. Objektiivsed tunnused on keskkonnadeterminandid, mis muutuvad subjektiivseteks siis, kui on läbinud inimese taju- ja tunnetusprisma (Kulu 2000: 70). Subjektiivsete tunnuste põhjal hindab inimene eri piirkondade atraktiivsust ja loob oma elukohaeelistused. Rändeuuringute keskseks küsimuseks ongi selgitada, kuivõrd mõjutavad objektiivsed tunnused „otse“ või „kaudselt“ subjektiivselt tajutavate elukohaeelistuste kaudu inimese reaktsioone ja rändekäitumist (ibid). Realistliku ühiskonnateooria kohaselt on inimränne väliste impulsside ning elukohaeelistuste koosmõju tulemus.

Makro- ja mikroteooria omavahelise lähendamisega on tegelenud ka Thomas Faist (2000: 31-35), kes eristas oma käsitluses **meso tasandit**. Tegemist on makro ja mikro käsitluste vahel asetseva tasandiga, kus oma roll rändenähtuse seletamisel on nii ümbritseval keskkonnal kui ka üksikisikul endal, kuid mitte ainult. Nimelt meso tasandi puhul määravad (potentsiaalse) rändaja otsust ja rändeprotsessi tema sotsiaalsed ja sümboolsed⁵⁰ sidemed oma pere-, kogu- või ühiskonnaga laiemalt (ibid). Seega meso tasandil keskendutakse peamiselt sotsiaalsele võrgustikule, isiku liikmelisusele erinevates gruppides ning inimsuhetele. Alates 1990ndate aastate teisest poolest on mitmed autorid käsitlenud sotsiaalse võrgustiku mõju ka varjupaigataotlejate rändevoogudele või rõhutanud selle olulisust varjupaigataotlejate rändeprotsessi kujunemisel (Crisp 1999a; Koser 1997, 2000; Koser, Pinkerton 2002; Martin 2001).

Rändeteooriate sünteesiga seondult on viimastel aastakümnetel tähelepanuväärsed veel kaks suundumust. Esiteks püüdi luua **interdistsiplinaarne rännet seletav teooria** (Brettell, Hollifield 2000: 1-20). Idee autorite hinnangul haakub ränne mitmete teadusvaldkondadega⁵¹. Rändeuuringutega tegelemist nägidki nad interdistsiplinaarsete ja regiooniüleste uurimisprojektide teostamise kaudu, kus eelnevalt on defineeritud teadusvaldkondade ühised sõltuvad ja sõltumatud tunnused (Brettell, Hollifield 2000: 18-20). Lähenemise puuduseks on liigne keskendumine Põhja-Ameerika suunalisele rändele, ebapiisav tähelepanu siserändele ja geograafia teaduse kõrvalejätmine (King 2011: 1).

Teiseks märkimisväärses suundumuseks on antinaturalistliku sünteesi ehk **struktuuratsiooniteooria** rakendamine rändeuuringutes. Nii näiteks on struktuuratsiooniteooria võetud aluseks filipiinlaste rahvusvahelise tööränne (Goss, Lindquist 1995), ida-eurooplaste rände (Morawska 1998) ning eestlaste tagasirände (Kulu 1997) ja Eesti sisese rände (Tammaru, Sjöberg 1999) uurimisel. Põgenike rännet struktuuratsiooni teooriast

⁵⁰ Sümboolsete sidemete all võib vaadelda näiteks isiku etnilist, rahvuslikku ja religioosset kuuluvust, perekondlikku- või kogukondlikku solidaarsust, kohustusi nende ees jne (Faist 2000: 31).

⁵¹ Antropoloogia, demograafia, majandus, ajalugu, õigusteadus, poliitikateadus, sotsioloogia (Brettell, Hollifield 2000: 3).

lähtuvalt on uurinud A.H. Richmond (1988, 1993). Strukturatsiooniteooria rakendatavust rändeuuringutes on põhjalikumalt vaadelnud Ewa Morawska (2007, 2009, 2011).

Kokkuvõttena võib öelda, et kuni 1960ndate keskpaigani domineerisid rände uurimismetodoloogias makroteooriad. Pärast seda said rändenähtuse seletamisel valdavaks mikroteooriad. 1970ndate lõpul algas nende omavaheline lähenemine ning nende süntees leidis lõplikult aset 1980-1990ndatel aastatel. Peamiselt pöörati rändeuuringutes tähelepanu väliste keskkonnategurite (-determinantide) ning inimeste rändekäitumise vaheliste seoste ja seaduspärasuste uurimisele. Seega on inimrände teoreetilised põhiseisukohad olnud valdavalt naturalistlikud, mis vaatlevad inimest kui rändeprotsessis osalevat passiivset olendit, kelle käitumine on suuremal või vähemal määral ette määratud. Neid seisukohti on viimasel kahel kümnendil tasakaalustanud strukturatsiooniteooria rakendamine.

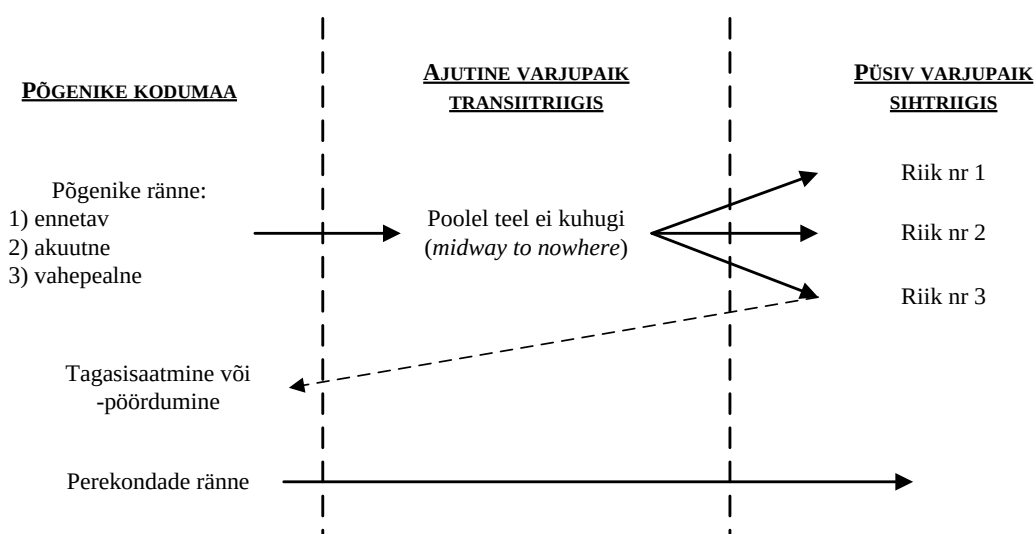
2.3. Varjupaigataotlejate rände seletamine

Varjupaigataotlejate ränne on nähtus, kus inimene lahkub oma kodumaalt teise riiki ja esitab seal taotluse rahvusvahelise kaitse saamiseks, kuna kodumaale jäämine tähendaks talle vähemat või suuremat tagakiusamist või põhjendatud kartust saada tagakiusatud. Vastavalt Genfi konventsioonile on taoline sunnitud väljaränne põhjendatud siis, kui isiku elu või vabadus on ohus seoses tema kuulumisega mingisse rassi, rahvusesse, usku või sotsiaalsesse gruppi või isiku poliitiliste veendumuste tõttu. Samuti siis, kui isiku kodumaale jäämine või sinna tagasipöördumine võib kaasa tuua piinamise, ebainimliku või alandava karistamise või kohtlemise või koguni surmanuhtluse. Erinevate riikide kogemused näitavad, et varjupaigataotlejate tegelikud rändepõhjused ja rännet mõjutavad tegurid on tunduvalt mitmekesisemad, ulatudes isiku või tema pereliikmete vastu suunatud tagakiusust eelpool nimetatud põhjustel kuni soovini saavutada isiklik majanduslik heaolu ning parem äraelamine uues ja atraktiivsemas elukohariigis. Sinna vahele mahuvad veel lähte- ja sihtriikide vahelised ajaloolis-koloniaalsed sidemed, perekondlikud ja sugulussidemed, kultuuriline ja keeleline lähedus ning tegurid, mis tuginevad n-ö sotsiaalsele võrgustikule nagu näiteks pereliikmelt saadud informatsioon mõne konkreetse sihtriigi ja sinna jõudmise kohta, isiklikud kontaktid kohaletoiimetajatega (smugeldajatega) jne.

Alljärgnevates peatükkides (2.3.1-2.3.4) vaadeldakse, kuidas on viimastel aastakümnetel käsitletud ja uuritud põgenike ja varjupaigataotlejate rännet. Tegemist ei ole kindlasti ammendava käsitlusega. Kuid uurimistöö autori hinnangul annab see läbilõike erinevatest lähenemistest ja nende muutumistest. Varjupaigataotlejate rännet on nendes käsitletud laiemalt, st lisaks varjupaika taotlenud isikutele on hõlmatud ka põgenikud, kuna varasemad rändekäsitlused ei eristanud omavahel põgenikke ja varjupaigataotlejaid nii nagu seda tehakse tänapäeval. Taoline vahe tegemine sai järk-järgult alguse pärast majanduskriisi (1970ndate keskpaigas), kui Lääneriigid seadsid piirangud oma sisserändele ning kui kindlasse sihtriiki jõudmiseks ja sinna jäämiseks hakati üha enam kasutama varjupaigainstitutsiooni.

2.3.1. Positivistlik käsitlus

Põgenike rände kui eraldiseisvale rändeliigile hakati sotsiaalteadlaste poolt suuremat tähelepanu pöörama 1980ndatel aastatel. Senikaua domineerisid põgenikke puudutavates uurimustes õigusteoreetilised käsitlused põgenike staatuse määratlemisest ja sellega seonduvatest probleemidest (Suhrke 1995: 201). Varasemast perioodist vääriks märkimist kaks uurimust. Esimene neist on **W. Peterseni** (1958) käsitlus, kus eristatakse teistest rändeliikidest ajendatud (*impelled*) ja sunnitud rännet (*forced*)⁵². Neid vallandavaks teguriks on riigi või mõne muu riigile ekvivalentse sotsiaalse institutsiooni käitumine (Petersen 1958: 261). Ühtlasi eristas Petersen põgenikke majanduslikel põhjustel rändajatest.

Joonis 2. Põgenike rände kujunemine E.F. Kunz'i rändemudeli alusel.

Allikas: Hugo et al 2012: 262.

Teisena võib vaadelda **E.F. Kunzi** (1973, 1981) töid, kelle lähenemine põgenike rände seletamisel oli positivistlik. Ta võttis aluseks kineetilise mudeli jagades põgenikud ennetavateks (*anticipatory*), akuutseteks (*acute*) ja vahepealseteks (*intermediate*)⁵³. Erinevalt teistest rändetüüpidest on põgenike kodumaalt lahkumisel määravaks valdavalt tõuketegurid (Kunz 1973: 131-134), st elukohavahetus toimub vastumeelselt, ilma positiivse motivatsioonita ja rändeteekeonnal (transiitriikides) tehtud peatustega (vt Joonis

⁵² Ajendatud ja sunnitud rände eristamise näitena toob Petersen natsistliku Saksamaa. Aastatel 1933-1938 õhutati Saksamaal elavaid juute riiklike meetmetega emigreeruma (ajendatud ränne). Aastatel 1938-1945 transporditi neid füüsiliselt laagritesse (sunnitud ränne; Petersen 1958: 261).

⁵³ Kunz vaatles „ennetavate põgenike“ all isikuid, kes on lahkunud kodumaalt enne, kui sealne olukord sõjalise või poliitilise sündmuse tagajärjel on muutunud elamiskõlbmatuks. Nad on oma lahkumise varem ettevalmistanud omades selleks ka rahalisi vahendeid. Samuti on nad eelnevalt omandanud mingil tasemel vajaliku võõrkeeleoskuse ja teadmised uuest elukohariigist. „Akuutsete põgenike“ puhul on aga vastupidi, st tõuge põgenemiseks saab alguse mingist suurest poliitilisest või sõjalisest sündmusest. Enamasti lahkutakse suurte hulkadena ja peamiseks eesmärgiks on leida turvaline varjupaik naaber- või mõnes muus lähiriigis (Kunz 1973: 131-132). „Vahepealsed põgenikud“ on põgenikud, kes omavad iseloomujooni kahest eelnevast põgenike tüübist (Kunz 1973: 135).

2). Oma iseloomult on põgenike ränne selektiivne sõltudes isiku vanusest, soost ja haridusest (Kunz 1973: 144). Hilisemas töös eristas Kunz (1) enamusega samastuvaid ja (2) võõrandunud põgenikke (Kunz 1981: 49-51). Nende ühiseks jooneks oli see, et põgenemine toimus reaktiivselt kodumaal toimunud sündmuste tõttu. Erisuseks saab pidada seda, et enamusega samastuvad põgenikud vastandasid end riigis valitsevate jõududega ja reageerisid kiirelt kodumaalt lahkumisega. Võõrandunud põgenikke valdasid kaksipidised tunded, st nad olid kibestunud ühest küljest lahkunud kaaslaste suhtes ja teisalt nendele osaks saanud diskrimineerimise ja sunnitud elukohavahetuse tõttu (Joly 2002: 8).

Seega kuni 1980ndate aastate alguseni vaadeldi põgenikku kui kodumaal aset leidvatele sündmustele reageerivat rändajat, kelle kodumaale jäämine tähendaks suuremat või väiksemat ohtu tema elule või tervisele. Samuti võib positivistlike põgenike rände käsitluste ühise joonena esile tuua seda, et põgenikke ja nendega seonduvaid nähtusi püüti teistest eristada dihhotoomse vastandamise kaudu (reaktiivne ja proaktiivne põgenemine; majanduslikud ja mittemajanduslikud põhjused; ajendatud ja sunnitud ränne; ennetavad ja akuutsed põgenikud). Teatavas mõttes on taoline vastandamine püsinud kuni tänaseni. Põgenike rände seletamisel lähtuti valdavalt rände tõuketeguritest, mille puhul peeti silmas riigis valitsevat olukorda, sõda ja inimestele osaks saanud tagakiusamist või nende diskrimineerimist.

2.3.2. Päritoluriikides toimuvad vägivaldakonfliktid

Erinevalt positivistlikust käsitlusest hakati 1980ndatel seniste rändepõhjuste (tagakius/sõda) asemel sügavamalt analüüsima riigisiseseid ja riikidevahelisi konfliktivorme ning nende mõju põgenikerändele. Üha enam loobuti senisest vastandamisest vabatahtlik vs mittevabatahtlik ränne või majanduslik vs poliitiline ränne, kuna jõuti arusaamisele, et põgenike rändepõhjustel on mitmekesisemad ja omavahel tihedamini põimunud. 1980ndate kokkuvõtvaks teoseks (1989) saab pidada **A.R. Zolbergi**, **A. Suhrke** ja **S. Aguayo** "*Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*". Raamatus antakse põhjalik ülevaade kuni 1980ndate keskpaigani toimunud maailma põgenikekriisidest. Analüüsides neid vallandanud põhjuseid ja sündmusi jõudsid raamatu autorid järeldusele, et põgenike rännet kutsub esile vägivald, mis on välja kasvanud peaaesjalikult poliitilisest tegevusest⁵⁴ (Zolberg et al 1989: 263). Riikide mahajäämus ning seal toimuv strukturealne vägivald põhjustavad põgenike rännet üksnes siis, kui need kattuvad poliitilise vägivaldaga või kui sõjategevuse tõttu on ellujäämise võimalus elukohariigis väga väike (Zolberg et al 1989: 263-264; Joly 2002: 5). Veel rõhutatakse põgenike rände tihedat seotust suurriikide välispoliitikaga (Zolberg et al 1989: 268), mille tõenduseks on just eriti Külma Sõja periood. Ka ühes oma varasemas artiklis on Zolberg et al (1986) osutanud rahvusvahelistele mõjuritele põgenike formeerumisel ja kodumaalt lahkumisel. Põgenikke tootvad sotsiaalsed konfliktid on enamasti riigipiire ületavad ja oma iseloomult kumuleeruvad. Konkureerivate rahvusriikide kontekstis saab konfliktidesse sekkumist väljastpoolt pidada oportunistlikuks, mistõttu toob see kaasa põgenikeprobleemide süvenemise (Zolberg et al 1986: 167). Üldistades 20. sajandil toimunud põgenikekriise ning lähtudes legaalsest ja sotsioloogilisest põgeniku mõistest jagavad Zolberg et al põgenikud kolme kategooriasse (1989: 30):

⁵⁴ Näiteks riigi poliitiline transformeerumine pärast koloniaalimpeeriumi lagunemist.

- 1) aktivist – poliitiline dissident, kelle tegevust püütakse riigi poolt summutada;
- 2) sihtrühm – sotsiaalne või kultuuriline grupp, kellele on saanud osaks halb riigipoolne kohtlemine;
- 3) ohver – n-ö kõrvalseisja, kes põgeneb teda mitte otseselt puudutava ühiskondliku või rahvusvahelise vägivalla tõttu.

Teose lõpus loetlevad ja kirjeldavad autorid ligemale viisteist põgenike rännet põhjustavat vägivalda või ühiskondlikku konflikti (Zolberg et al 1989: 227-257). Vaatamata sellele, et loetletud konflikte ei ole võimalik selgelt teineteisest eristada on autorite panus selle süstematiseerimisel märkimisväärne. Praeguseks tuleb Zolberg et al poolt koostatud raamatu kriitikana tõdeda, et põgenikke tootvate konfliktide põhjuseid ei ole võimalik taandada peaaesjalikult maailma suurriikide vahel välja kasvanud vastuoludele ja pingetele. Külma Sõja järgne periood annab meile küllaldaselt kinnitust selle kohta, et põgenikevoogusid põhjustavate vägivallakonfliktide juured asuvad ka mujal kui ainult suurriikide välispoliitilistes ambitsioonides. Olgu siinkohal näitena nimetatud 1990-2000ndate aastate suuremad põgenikekriisid Jugoslaavias, Rwandas ja Sudaanis, Iraagis, Afganistanis, Põhja-Aafrikas.

Sarnaselt põgenikevooge esile kutsuvaid vägivallatüüpe on oma töös välja toonud ka J.C. Jenkins ja S. Schmeidl (1994) ning M. Weiner (1996). **Jenkins** ja **Schmeidl** on oma käsitluses eristanud kolme peamist vägivallatüüpi (Suhrke 1995: 205-206):

- 1) poliitilistest protsessidest väljakasvav vägivald;
- 2) etnilisest antagonismist tulenev vägivald;
- 3) ebavõrdsuse kui maailma kapitalismi kaasnähtuse poolt tekitatud vägivald.

M. Weiner võttis oma uurimuses vaatluse alla kolm erinevat aastat - 1969, 1982 ja 1992 -, analüüsis nende aastate eel toimunud suuremaid vägivaldseid konflikte ning nende mõju põgenike rände erinevatel ajahetkedel. Ta vaatlus seda nelja konfliktitüübi lõikes (vt Tabel 2; Weiner 1996: 18-23):

- 1) Riikidevahelised sõjad – nende mõju põgenike rände on olnud läbi aegade suur. Esile tõstetakse Iisraeli ja tema naaberriikide vahelist sõda, Nõukogude Liidu sissetungi Afganistani ning Aserbaidžani ja Armeenias vahelist konflikti. Antikoloniaalsed-sõjad tõid kaasa vähe põgenikke, neist enamus oli 1960-1970ndatel aastatel. Korea ja Vietnami sõjad ning Iraani ja Iraagi vaheline sõda tootis peamiselt siseriiklikult ümberasunud isikuid. Teistesse riikidesse põgenejaid oli nende sõdade tulemusel vähe.
- 2) Etnilised konfliktid – nende hulk maailmas langes 1982. aastaks, kuid kümme aastat hiljem oli nende arv kahekordistunud põhjustades ligemale 30% kõikidest põgenikevoogudest.
- 3) Mitte-etnilised tsiviilkonfliktid – kuni 1970ndate aastateni olid konfliktid peamiselt etnilised. Mitte-etnilisel pinnal konfliktide osakaal kasvas Külma Sõja pingetest 1970ndate lõpul ja 1980ndatel. Pärast Külma Sõja lõppu nende arv vähenes. Mõningatel juhtudel läksid mitte-etnilised konfliktid üle kodusõjaks (nt Afganistan).
- 4) Pikaaegsed autoritaarsed ja revolutsioonilised režiimid – esimeste näidetena saab välja tuua Hiina ja Kuuba revolutsioone, Iraani tugevat islamiseerumist ning Põhja- ja Lõuna-Vietnami vahelist konflikti. Samuti endise Nõukogude ploki riike. Nende

režiimide eest põgenejate arv on alates 1969. a vähenenud, 1990ndate algul oli nende osakaal väga väike.

Tabel 2. Konfliktid maailmas ja nende osatähtsus (%) põgenike formeerumisele aastatel 1969, 1982 ja 1992.

KONFLIKTID	1969	1982	1992
Riikidevahelised sõjad	21,6	67,7	45,7
Etnilised konfliktid	34,7	21,6	32
Mitte-etnilised tsiviilkonfliktid	0	10	22,4
Pikaaegsed autoritaarsed ja revolutsioonilised režiimid	44	0	0

Allikas: Weiner 1996: 18-23.

Weiner jõudis seisukohale, et põgenike arvu järk-järguline kasv tuleneb konfliktikollete arvu suurenemisest ja nende muutumisest üha vägivaldsemateks (1996: 29). Keskmine põgenike arv ühe konflikti kohta suurenes vaadeldaval ajavahemikul 287 000-lt 459 000-le. Kui arvestada veel siseriiklikult ümberasunud isikuid, siis on vastavad näitajad 400 000 ja 857 000. Taoline tendents on mõjutatud peamiselt kolmest tegurist: (1) rahvastiku loomulik juurdekasv, (2) relvastuse kättesaadavuse suurenemine konflikti osapoolte jaoks ning (3) elavjõu hävitamiseks toodetud miinide levik (Weiner 1996: 25-26). Veel rõhutab Weiner põgenikke tootvate kriiside üha suuremat regionaliseerumist, st kandumist naaberriikidele ja –aladele (1996: 29), mis kokkuvõttes süvendab kriise veelgi.

Kokkuvõtteks saab öelda, et kuni 1980ndate aastate lõpuni ja mingil määral ka 1990ndate I poolel valitses sotsiaalteaduses arusaam, et põgenikevood saavad alguse lähteriigis või – regioonis toimuvatest vägivaldpuhangutest ja relvastatud konfliktidest. Samas oldi seisukohal, et mitte kõik konfliktid ei too kaasa põgenikke, vaid ennekõike need, mis on seotud poliitilise mõjuvõimu kehtestamisega lähteriigis või -regioonis.

2.3.3. Tõuke- ja tõmbetegurite kvantitatiivne analüüs

1980ndate viimastel aastatel hakati enam tähelepanu pöörama põgenike rände struktuurasetele põhjustele. Üha enam keskenduti oma uurimustes rännet otseselt või kaudselt põhjustavatele kvantitatiivsetele teguritele ja nende mõju hindamisele. Algselt kombineeriti statistiline analüüs päritoluriikides aset leidnud sündmusi/konflikte analüüsiva ajaloolise narratiiviga. Selle eesmärk oli määratleda põgenike rännet peamiselt ja vahetult tekitavad põhjused ning nende omavahelised seosed (Suhrke 1995: 207)⁵⁵. Nimetatud meetodikaga tehtud tööde puhul jäi aga sageli vägivaldaintsidentide ja põgenikevoogude vaheline seos ebaselgeks. Nii näiteks langes esimene suurem Sudaani põgenike väljarändevoog (1963-1966) ajaliselt kokku vägivaldpuhanguga, kuid teise suurema väljarände (1967-1969) eel ja ajal olid vägivaldsed konfliktid vaibunud (ibid).

Kvantitatiivsest analüüsist mõnevõrra kaugemale läks **A.H. Richmond** (1988; 1993), kes vaatles rahvusvahelist rännet, sh ka põgenike rännet kui indiviidide struktureeritud

⁵⁵ Üheks näiteks on H. Hakovirta (1986; 1991) uurimused (Suhrke 1995: 207).

liikumist, mis on vastuseks valitsevatele majanduslikele, poliitilistele ja sotsiaalsetele tingimustele. Põgenike rände uue paradigma ühe põhiseisukohana tõi Richmond välja, et püüd eristada ainult inimrände majanduslike ja sotsiaal-poliitilisi determinante ei ole asjakohane, kuna rännet determineerivad mitmed ja omavahel lahutamatult põimunud tegurid (Richmond 1988: 19-20). Teine põhiseisukoht puudutas vabatahtliku ja mittevabatahtliku rände senist eristamist ja taolise lähenemise põhjendamatust. Toetudes A. Giddensi strukturatsiooniteooriale vaatleb Richmond inimkäitumist kui struktuuri (inimühiskonna) poolt võimaldatud, kuid samas ka piiratud nähtust. Üksikisiku valikuvabadus on piiratud, kuna see sõltub struktuurist, mis ise omakorda on determineeritud sotsiaalsete jõudude poolt. Seetõttu näeb Richmond rändeotsuse tegijaid pigem skaalal proaktiivne ja reaktiivne, sõltuvalt otsustaja autonoomsusest (1988: 20), st mida autonoomsem oli otsus rännata, seda proaktiivsem ja vastupidi. Konventsiooni pagulased on vaadeldavad kui reaktiivsed rändajad, kelle autonoomsus on kõige rohkem piiratud. Suurem osa ülejäänud rändajatest asetseb skaala keskosas (ibid). Põgenike rännet vaatles Richmond mitme muutujaga reaktiivse rände mudeli raames, mille kohaselt on rändepõhjused (poliitilised, majanduslikud, sotsiaalsed, psühholoogilised ja keskkondlikud) omavahel põimunud ja kus rännet mõjutavad mitmed soodustavad, takistavad, tagantlukkavad ja võimaldavad tegurid (1993: 11-18).

1990ndatel hakati suuremat tähelepanu pöörama vahetuid rändepõhjuseid ja põgenike voogusid puudutava agregaatandmestiku ehk tõuke- ja tõmbetegurite analüüsimisele. Peamine eesmärk oli leida statistiliselt oluline seos (1) põgenikevoogude, (2) päritoluriigis valitseva vägivalla ja mõnikord ka (3) päritoluriigi arengut näitava indikaatori vahel (Suhrke 1995: 207). Nende kõikide uuringute järeldus oli ühene - on olemas selge seos päritoluriikides valitseva vägivalla ja sealt lahkuvate põgenike vahel. Iseenesest oli selline järeldus leidnud kinnitust juba varasemates uuringutes. Samuti tekitasid kahtlusi taoliste uuringute metodoloogiline lähenemine nagu näiteks rände tõmbetegurite vähene arvestamine ning ebatäpsused põgenike statistikas (Suhrke 1995: 207-208). Viimast, st maailma põgenike statistika ebaühtlast kogumist, selle süstematiseerimise metodoloogilist nõrkust ja seda just eriti enne 1990ndate I poolt, on kinnitanud ka mitmed analüütikud ning UNHCR-i esindajad (Crisp 1999b: 2-8; Weiner 1996: 15-18; Hovy 2001: 1-3; Czaika 2009: 11). Tuginedes Astri Suhrke kokkuvõttele (1995: 208) olid peamised järeldused agregaatandmeid analüüsivates töödes⁵⁶ järgmised:

- 1) päritoluriigis valitsev vägivald põhjustab põgenike väljarännet samamoodi nagu autoritaarsed valitsused;
- 2) 1986. a omas näljahäda statistiliselt olulist tähtsust põgenike väljarändele, kuid 1990. a enam mitte;
- 3) 1986. a omas riigi sotsiaal-majanduslik areng statistiliselt keskmist tähtsust põgenike väljarändele, kuid 1990. a enam mitte;
- 4) vägivald isikute tsiviil ja poliitiliste õiguste suhtes ning etnilised ja tsiviilkonfliktid omasid tugevat seost põgenike rändega;
- 5) inimõiguste vägivaldse rikkumise ja põgenikevoogude vahel on olemas selge korrelatsioon;

⁵⁶ A. Suhrke tugines B. Edmonston'i (1992), S. Schmeidl'i (1994) ja M. Gibney, T. Apodaca, J. McCann'i (1994) töödele (Suhrke 1995: 208).

- 6) kollektiivsed vägivallateod/rahutused toodavad rohkem põgenikke kui rahumeelsed protestid;
- 7) 1970ndatel ei olnud vaesus põgenike determinandina oluline, see muutus oluliseks 1980ndatel;
- 8) rahvastikutihedus päritoluriigis ei oma üldse tähtsust põgenike lahkumisele.

Niisiis, päritoluriigis/-regioonis toimuv vägivald ja inimõiguste rikkumine determineerivad selgelt põgenike rännet. Vastuoluliseks võib pidada kahe ja esmapilgul lahutamatute determinantide osatähtsuse muutumist 1970-1980ndatel aastatel teineteisele vastassuunas - näljahäda mõju põgenike rändele vähenes ja peaaegu samal ajal vaesuse mõju suurenes. Nende järeldusteni on jõudnud erinevad autorid, mistõttu võib taoline lahknevus tuleneda uuringu objektist ja eesmärkidest ning selle läbiviimise meetodikast. Kuid põhjusel, et magistr töö autorile ei olnud vaadeldavad uurimustööd kättesaadavad, siis seetõttu jätkatakse 2000ndatel aastatel põgenike rände struktuuralseid põhjuseid ehk tõmbe- ja tõuketegureid analüüsivate töödega.

Viimasel aastakümnel on koostatud mitmeid uurimusi, kus vaatluse alla on võetud varjupaigataotlejate rände struktuuralsed determinandid ja nende statistiline olulisus varjupaigataotlejate Euroopa-suunalisele rändele (Neumayer 2004, 2005; Thielemann 2003; Hatton, Williamson 2004; Castles et al 2003). Autorite poolt uurimustes hinnatud determinandid ehk varjupaigataotlejate rännet määravad sõltumatud tunnused siht- ja päritoluriikide lõikes on võrdlevalt ära toodud Tabelis 3.

Kõige põhjalikumalt on siht- ja päritoluriigi sõltumatute tunnuste mõju hinnanud **E.Neumayer** (2004, 2005). Oma uurimustes keskendub Neumayer peamiselt põhjustele, miks varjupaigataotlejad eelistavad üht sihtriiki teisele (2004: 157), st mis määrab ära ühe sihtriigi atraktiivsuse varjupaigataotleja(te) jaoks. Samuti püüab Neumayer selgitada, kas varjupaigataotlejate rännet on võimalik selgitada ainult majanduslike tegurite abil või mängivad rolli ka muud tegurid, nt poliitiline surve, inimõiguste rikkumine ja üldine vägivald päritoluriigis (Neumayer 2005: 389).

Oma kahes uurimuses jõuab Neumayer seisukohale, et varjupaigataotlejad omavad väga üldist ettekujutust sihtriigi majandusest ning selle arengust, mistõttu majandusnäitajate mõju sihtriigi valikule oli väiksem kui algselt eeldati. Varjupaigataotlejad üldjuhul ei kalkuleeri sihtriigi SKT või seal valitseva tööpuuduse määra tasandil (2004: 174). Kuid majanduse näitajad omavad varjupaigataotlejate rände suhtes statistiliselt olulist tähtsust siis, kui need on kodumaal seotud ebapiisava sissetulekuga, väikese (või puuduva) majanduskasvuga ja vähemuste majandusliku diskrimineerimisega (2005: 401). Varjupaigataotlejate sihtriigi valikut mõjutavad olulisel määral ka varasemad koloniaalsed sidemed, ühise keele olemasolu, geograafiline lähedus ja varem sihtriiki rännanud immigrantrahvastiku osakaal (2004: 173-174).

Tabel 3. Sõltumatud tunnused varjupaigataotlejate kvantitatiivsetes rändeuuringutes.

SIHTRIIGI SÕLTUMATUD TUNNUSED	Neumayer	Thielemann	Hatton ja Williamson	Castles et al
Varjupaigataotlejate koguarv eelneva 5 aasta jooksul	•			
Kindla päritoluriigi varjupaigataotlejate koguarv eelneva 5 aasta jooksul	•		•	
Varjupaigapoliitika atraktiivsus		•	•	
Kaitse saanud isikute osakaal	•			
Osalus Schengeni süsteemis	•			
Sisemajanduse kogutoodang	•		•	
Sisemajanduse kogutoodangu kasv	•	•		
Majanduskasv (viimase 3 aasta jooksul)	•			
Tööpuuduse määr	•	•	•	
Sotsiaalsele heaolule tehtavad kulutused (SKT alusel)	•			
Sihtriigi rahvaarv	•			
Linnastumise määr	•			
Endised koloniaalsidemed	•			
Ühise keele olemasolu	•			
Geograafiline lähedus	•	•		
Varem sisserännanud rahvuskaslaste osakaal	•	•	•	
Liberaalsus (sallivus)		•		
Vasakäärmuslike parteide kuulumine valitsusse	•			
Paremäärmuslike parteide toetus valimistel	•			
PÄRITOLURIIGI SÕLTUMATUD TUNNUSED	Neumayer	Thielemann	Hatton ja Williamson	Castles et al
Etnilised konfliktid / dissidentlikud konfliktid / riigivõimu kukutamine / kodusõda	•		•	•
Genotsiidi / poliitilise vägivalda / sõja ohvrite arv	•		•	
Relvakonfliktid teiste riikidega	•			
Looduskatastroofid	•			
Autokraatia (poliitilised õigused ja kodanikuvabadus) määr	•		•	
Demokraatia areng	•			
Inimõiguste rikkumiste määr	•			•
Sisemajanduse kogutoodang	•		•	
Etniliste vähemuste majanduslik diskrimineerimine	•			
Välisturistide osakaal	•			
Majandusliku abi ja kaubanduse osakaal SKT-st	•			
Tööealise (15-64) rahvastiku osakaal	•			
Siseriiklikult ümberasunud inimeste osakaal kogurahvastikust				•
Vaeusus				•
ÜRO inimarengu indeks				•
Eeldatav eluiga				•
Rahvastiku tihedus				•
Täiskasvanute kirjaoskus				•
Kristlaste osakaal	•			

Allikad: Neumayer 2004, 2005; Thielemann 2003; Hatton, Williamson 2004; Castles et al 2003.

Päritoluriigis valitsev autoritaarne poliitiline režiim, inimõiguste rikkumised, poliitiline vägivald, kodusõda, etnilised konfliktid ja riikidevahelised relvakonfliktid omavad olulist positiivset seost varjupaigataotlejate rände suhtes (Neumayer 2005: 405). Genotsiid, näljahädad ja loodusõnnetused toovad üldjuhul kaasa põgenike rändamise riigi teise piirkonda või naaberriiki, kuid majanduslikud ja demograafilised põhjused mõjutavad liikumist pikemate vahemaade taha (Neumayer 2005: 404). Oma analüüsis jõudis Neumayer seisukohale, et sihtriigi sissetähtsuse poliitika karmistamine võib vähendada varjupaigataotlejate voogusid. Kuid samas soovib Neumayer viimasesse järeldusse suhtuda ettevaatlikult, kuna sõltumatute tunnuste arv selle hindamiseks oli väike (2004: 174).

E.R. Thielemanni uurimuses on vaatluse alla võetud 20 OECD riiki perioodil 1985-1999. Ta keskendub varjupaigataotlejate ebaühtlasele jagunemisele erinevate sihtriikide vahel ning nende põhjustele (2003: 3-4). Autor jagab sihtriigi sõltumatud tunnused ehk rände tõmbetegurid viieks: (1) majanduslikud, (2) ajaloolised sidemed ja immigrantrahvastiku võrgustik, (3) sissetähtsuse kohanemispoliitika, (4) geograafiline lähedus ja (5) sissetähtsuse takistavad meetmed (2003: 11-15).

Sarnaselt Neumayeriga jõudis ka Thielemann seisukohale, et sihtriigi üldine majanduskasv ei ole määravaks sihtriigi valiku tegemisel (Thielemann 2003: 25). Kuid samas leidis ta, et sihtriigi tööjõuturul valitsev olukord omab tugevat negatiivset seost sunnitud rändele - mida kõrgem on tööpuuduse määr sihtriigis, seda vähem inimesi taotleb seal varjupaika. Thielemann leiab, et majanduslike tegurite mõju sihtriigi valikul avaldub ennekõike siis, kui varjupaigataotleja(te)l on aega ja võimalust kaaluda, millises riigis varjupaika taotleda (ibid). Kodumaalt sunnitud lahkumise korral toimub väljaränne valdavalt spontaanselt ja ilma pikema ettevalmistuseta naaber- või mujale lähiriiki, kuhu sageli jäädaksegi pidama. Kuid võimalusel, mis enamasti on seotud rahaliste vahenditega, planeeritakse oma esimeses ja rahulikumas peatuskohas edasiliikumist mõnda arenenud riiki.

Lähte- ja sihtriigi vahelised ajaloolised sidemed, rahvuskaaslaste sotsiaalne võrgustik ning liberaalne mittepõlisrahvastiku kohanemispoliitika – kõik need tegurid omavad statistiliselt olulist seost sihtriigi valikul (Thielemann 2003: 26). Kuid lähte- ja sihtriigi pealinnade vaheliste kauguste hindamisel selgus, et geograafilise distantse statistilisest olulisusest saab rääkida üksikute põgenikevoogude puhul (nt Jugoslaavia kriis ja põgenemine Saksamaale ning Šveitsi). Üldjuhul geograafiline lähedus sihtriigi valimisel olulist mõju ei oma (2003: 27). Sissetähtsuse takistavate meetmete osas olulist tähtsust kaks meedet – töötamise keeld varjupaigamenetluse ajal ning varjupaigataotlejate suhtes tehtud positiivsete otsuste osakaal. Teiste meetmete (kolmanda turvalise riigi sätted; liikumiskeelu kohaldamine varjupaigataotlejatele; toetuste andmine mitte sularahas) mõju oli ebaoluline (2003: 28).

Kokkuvõttes jõuab Thielemann järeldusele (2003: 32-33), et varjupaigataotlejate teadmised võimalikest sihtriikidest on piiratud. Puuduvad viited ka sellele, et varjupaigataotlejad kaalutleksid igakülgset ja süstemaatilist, millist sihtriiki valida. Autori arvates ilmnes uurimusest, et varjupaigataotlejad ei lähtu sihtriigi valikul kiirest heaolu suurendamisest, vaid pigem mõjutavad nende otsust (1) väljakujunenud sotsiaalne võrgustik, (2) töötamise võimalused sihtriigis ja (3) sihtriigi üldine maine. Peamise järeldusena leiab Thielemann, et kõik kolm tegurit, mis suuresti määravad ära varjupaigataotlejate sihtriigi valiku, jäävad väljapoole varjupaigapoliitika kujundajate mõjusfääri (ibid). See tähendab, et varjupaigataotlejate sihtriigi valiku peamiseid põhjuseid ei ole võimalik suunata või takistada varjupaigapoliitika muutmisega

Kolmanda käsitlusena võib vaadelda **T.J. Hattoni ja J.G. Williamsoni** (2004) uurimustööd. Lisaks Euroopa varjupaigapoliitika analüüsimisele pöörasid autorid oma töös tähelepanu ka põgenike ümberasumise peamistele põhjustele. Kokku püstitati uurimuses viis põhiküsimust, millest kaks olid järgmised: (1) kas põgenike rände peamised põhjused on majanduslikud või poliitilised ning (2) mil määral on üldse võimalik varjupaigataotlejate arvu kasvu Euroopas ja OECD riikides seletada sõdade, poliitiliste kriiside ja majandusliku olukorraga (2004: 3). Siiani on põgenike rände peamiste põhjustena esile toodud päritoluriigis toimuvaid sõdu ja vägivallakonflikte, vähemal määral viidatakse ka majanduslikele ja demograafilistele põhjustele. Autorite hinnangul jääb selline seletusmudel tänapäeval ebapiisavaks. Selle kinnituseks on see, et maailmas toimuvate konfliktide hulk on 1990ndatel vähenenud 1970ndate aastate tasemele, kuid varjupaigataotlejate arv ei ole langenud oma endisele tasemele (2004: 9).

Viimaste aastakümnete üheks arenguks on ka see, et alates 1970ndatest on põgenikud hakanud liikuma üha kaugemale konfliktipiirkondadest ja üha lähemale arenenud riikidele, eriti Euroopasse. Aastatel 1980-1982 taotles arenenud riikides varjupaika 1,7% maailma põgenikest, 1999-2001 oli sama näitaja 4,8%. Autorite hinnangul on sellise arengu põhjused peamiselt majanduslikud (2004: 10-11). Eraldi vaadeldi kolme teguri mõju varjupaigataotlejate rändele (2004: 15-16):

- 1) Lähteriigi majandus – majanduslikud tegurid mõjutavad rändevoogusid, kuid nendega ei ole võimalik seletada pikaajalist tõusvat trendi.
- 2) Konfliktid lähteriigis – konfliktide arv on pärast 1992. a vähenenud, kuid varjupaigataotlejate arv on suurenenud. Ka lähteregiooni poliitilise olukorra paranemisel/stabiliseerumisel (nt Ida-Euroopa) on sealt pärit varjupaigataotlejate arv tõusnud.
- 3) Sihtriigi varjupaigapoliitika – vaatamata varjupaigapoliitika järk-järgulisele karmistamisele on varjupaigataotlejate arv ajavahemikul 1981-1999 suurenenud.

Artikli ühe peamise järeldusena toovad autorid esile varjupaigataotlejate rände tugeva kumulatiivse iseloomu – 1000 varjupaigataotlejat genereerib igal järgneval aastal 80 uut varjupaigataotlejat (2004: 17). Euroopa riigid on varjupaigataotlejate arvu suurenemisele reageerinud varjupaigapoliitika reformimisega. Autorid rõhutavad, et varjupaigapoliitika karmistamise meetmed peavad olema nii jõulised ja efektiivsed, et suudaksid üle olla varjupaigataotlejate arvu kõrgel hoidvatest kumulatiivsetest jõududest (2004: 32). Suur roll varjupaigataotlejate arvu suurenemisel on ka smugeldajatel. Varjupaigataotlejate ränne on järjest tihedamalt seotud ebaseadusliku sisserändega ning alates 1980ndate lõpust on smugeldajate võrgustik üha enam suurenenud ja muutunud professionaalsemaks (2004: 16-17).

Neljandaks on **S. Castles, H. Crawley ja S. Loghna** (2003) oma kvantitatiivses uurimustöös hinnanud viimaste aastate kümne suurema Euroopa varjupaigataotlejate päritoluriigi sõltumatuid tunnuseid (tõuketegurid) ja nende mõju rändele. Samas ei ole töös täielikult mööda mindud varjupaigataotlejate rände tõmbeteguritest⁵⁷. Eraldi on käsitletud

⁵⁷ Analüüsis on tõmbeteguritena nimetatud sihtriikide stabiilset ja majanduslikku olukorda, arenenud heaolu- ja tervishoiusüsteemi, geograafilist lähedust, ajaloolis-kultuurilisi sidemeid, endiseid koloniaalsidemeid, ühist keelt, diasporaa/etnilise kogukonna olemasolu sihtriigis, otse lennuühendust, ligipääsu töajuturule (Castles et al 2003: 28-30).

ka tegureid, mida pole võimalik liigitada üksnes tõuke- või tõmbetegurite alla – n.ö vahepealsed tegurid⁵⁸ (Castles et al 2003: 28-32).

Ühise joonena kõikides vaadeldud Euroopa varjupaigataotlejate päritoluriikides saab välja tuua vähemuste repressioneerimise ja diskrimineerimise ning etniliste konfliktide toimumise. Paljudel juhtudel on need konfliktid alguse saanud väga erinevatest ja omavahel seotud põhjustest ning arenenud üle teisteks konfliktivormideks (Castles et al 2003: ii). Kaheksal riigil kümnest moodustavad arvestatava hulga ka siseriiklikult ümberasunud isikud. Iseenesest nende osakaal päritoluriigis ei ole varjupaigataotlejate rände peamiseks ja otseseks põhjuseks, kuid seos nende hulga ja Euroopa varjupaigataotlejate vahel on olemas (2003: 21). Siseriiklikult ümberasunud isikute koondamine keskkonda ja laagritesse, milles valitsevad sageli väga halvad elamistingimused, tekitab paljude sinnasattunud inimeste jaoks soovi lahkuda mujale. Osaliselt võibki riigisisest ümberpaiknemist vaadelda ajutise perioodina, millal otsitakse kontakte ja tehakse ettevalmistusi edasiliikumiseks mõnda teise riiki, sh arenenud riiki. Enamike ümberasunute jaoks see võimalus aga puudub. Nii näiteks nendest päritoluriikidest, kus siseriiklikult ümberasunud inimeste hulk on üks maailma suuremaid (Burundi, Sierra Leone, Sudaan ja Angola), on EL-s varjupaika taotlenud vähesed.

Vastupidiselt levinud arusaamale ei ole päritoluriikide arenguline mahajäämus (vaesus, madal sissetulek, ÜRO inimarengu indeks, rahvastiku tihedus, eeldatav eluiga ja kirjaoskus) peamiseks sunnitud rännet põhjustavaks tõuketeguriks. Kuid riikide madal arengutase on sageli seotud riigivõimu kuritarvitamise ja ebademokraatlike režiimidega, mis omakorda toovad kaasa inimõiguste rikkumisi ja repressioone vähemusgruppide suhtes (2003: iii). Seega põhjustab päritoluriigi vaesus ja madal arengutase varjupaigataotlejate rännet kaudselt, kuid sedagi mitte alati. Rahvusvaheline ränne, sealhulgas sunnitud ränne, ei saa algust nendest riikidest ja regioonidest, kus on suur vaesus või mis on isoleeritud laiematest globaalsetest suhetest, vaid nendest riikidest ja regioonidest, mis on juba mingil määral liitunud laiemate globaalsete kaubandus- ja infovõrgustikega ja kus toimuvad sellest liitumisest tulenevad arengud (2003: 21-22). Varjupaigataotlejate riikidevaheline mobiilsus eeldab (vähemalt rändeotsuse tegijalt) teataval hulgal majanduslikku ja sotsiaalset kapitali, mida riigi või regiooni arenguline mahajäämus ja suur vaesus oma elanikele ei võimalda.

Mitmed kvantitatiivsed ja regressioonanalüüsil põhinevad uurimustööd on põgenike ja sunnitud rännet põhjustavate teguritena toonud esile siseriiklikud või riikide vahelised relvakonfliktid, riikides valitseva üldise vägivalla, autoritaarse režiimi või genotsiidi (Schmeidl 1997; Davenport et al 2000; Holzer et al 2000; Hatton 2004; Melander, Öberg 2004; Moore, Shellman 2004). Kuid lisaks sellele jõudsid nimetatud autorid oma uuringutes veel mitmete tähelepanuväärsete järeldusteni ning seosteni. Näiteks **Schmeidl** vaatles aastatel 1971-1990 sunnitud rände põhjuseid 109 arenguriigis. Tema peamine järeldus oli, et põgenike rände suurus sõltub paljuskki vägivalla tüübist ja selle ulatusest (Schmeidl 1997: 284). Nii näiteks kaasnevad suuremad põgenikevood riigis valitseva üldise vägivallaga ja mõne välisriigi osalusel toimuva kodusõjaga. Inim- ja kodanikuõiguste rikkumine ning välisriigi osaluseta toimuv kodusõda tekitavad vähem põgenikke (1997: 302-303). Etniliste konfliktidega kaasnevad pigem väiksemad või keskmised, kuid mitte

⁵⁸ Vahepealsete teguritena mõistetakse rändajate (transnatsionaalset) võrgustikku, st sidemeid ning olemasolevaid kontakte varem rännanud pere- või kogukonna liikmetega (mitteformaalne võrgustik) või rändetööstuse ja ebaseaduslikku rännet organiseerivate isikutega (formaalne võrgustik; Castles et al 2003: 30-32). Vahepealsete tegurite puhul on tegemist meso tasandiga (vt lk 26), mille mõju varjupaigataotlejate rändele on hakatud lähemalt uurima 1990ndate esimesel poolel.

massilised põgenikevood. Ka majanduslike ja vahetegurite (vaesus, rahvastikutihedus ja geograafiline lähedus) mõju põgenike rände peale on väike (1997: 303-304).

Täiendavalt on mõned autorid ühe olulise tegurina muuhulgas esile toonud riigikorra muutumise mõju põgenike rände peale (Davenport et al 2000: 42-43). Samuti on jõutud järeldusele, et põgenike rännet tingib peamiselt riigivõimu esindajate ja dissidentide poolne vägivald ning nende omavaheline koostoime (Moore, Shellman 2004: 20). Märkimisväärsete tulemusteni jõudsid oma uurimustes **Holzer et al** (2000) ja **Melander ja Öberg** (2004). Šveitsi näitel selgus, et kui riigis (antud juhul endises Jugoslaavias) valitsev konflikt (tõuketegurina) on laiaulatuslik ja suur (ületanud kriitilise määra), siis sisserännet piiravad õiguslikud meetmed lähedal asuvas sihtriigis ei toimi või jäävad vähetõhusaks (Holzer 2000: 1205). Melander ja Öberg jõudsid regressioonianalüüsi tulemusena järeldusele, et põgenike ränne sõltub suuresti relvastatud konflikti toimumise kohast ja geograafilisest ulatusest ning see, kas tegemist on suurema sõjalise tegevusega või väiksemate relvastatud kokkupõrgetega, ei oma põgenike rände seisukohast tähtsust (2004: 2-3).

Niisiis, varjupaigataotlejate rände tõuke- ja tõmbetegureid analüüsivates uurimustöodes vaadeldakse rännet komplekse nähtusena, mida kujundavad suuremal või vähemal määral mitmed lähte- ja sihtriigi struktuuralsed tegurid. Varjupaigataotlejate rände põhjuste analüüsimisel on loobutud keskendumisest ainult päritoluriigis või –regioonis toimunud vägivaldskonfliktidele (vt ptk 2.3.2). Tähelepanu pööratakse rände tõuke- ja tõmbetegureid iseloomustavatele kvantitatiivsetele näitajatele ning nende omavahelistele seostele ja statistilisele olulisusele. Peamisteks rännet mõjutavateks teguriteks, lisaks vägivaldsetele ja relvastatud konfliktidele, olid ajaloolised (koloniaalsed) sidemed ning kultuuriline lähedus siht- ja lähteriikide vahel, sotsiaalne võrgustik, sihtriigi maine ja seal valitsev väike tööpuuduse määr. Sihtriigi majanduslik areng ja geograafiline lähedus lähteriigile avaldas vähe mõju põgenike sihtriigi valikule. Peamise puudusena tõuke- ja tõmbetegureid analüüsivates töodes saab esile tuua seda, et pole eraldi uuritud Euroopa-suunalise varjupaigataotlejate rände kohandumist muutustega (sihtriikide või EL-i) viisa- ja sisserännupoliitikas. Senikaua saab seda mõju hinnata vaid kaudselt, nt tuginedes erinevates riikides varjupaigamenetlusega tegelevate ametnike hinnangutele ning Dublin II määruse alusel teistele EL-i liikmesriikidele tehtud palvetele varjupaigataotleja tagasivõtmiseks.

2.3.4. Varjupaigataotlejate rände kvalitatiivne analüüs

Viimase paarikümne aasta jooksul on varjupaigataotlejate rände seletamisel, lisaks agregaatandmestiku ja erinevate muutujate statistiliste seoste analüüsimisel, kasutatud ka individuaalset lähenemist. Alates 1990ndate keskpaigast on tehtud mitmeid uurimusi, kus varjupaigataotlejate rände seletamisel on aluseks võetud varjupaigataotlejatega läbi viidud intervjuud ja küsitlused (Böcker, Havinga 1997, 1999; Koser 1997, 2000; Barsky 2000; Doornbos et al 2001; Efionayi-Mäder et al 2001; Day, White 2001; Robinson, Segrott 2002; Koser, Pinkerton 2002; Collyer 2004).

Hollandis, Belgias ja Ühendatud Kuningriigis varjupaika taotlenud välismaalaste rände sihtriigi valiku motiive on lähemalt uurinud **A. Böcker** ja **T. Havinga** (1997, 1999). Nad intervjueerisid kõigis kolmes riigis varjupaigataotlejatega seotud kodanikeühenduste liiget, advokaati, ametnikku ja tõlki. Igas riigis intervjueeriti 15 inimest ning 40%

intervjueeritavatest olid ise varem olnud varjupaigataotlejad. Oma uurimuses jagasid Böcker ja Havinga sihtriigi valikut määravad tegurid kolmeks (1997: 48):

1) Sidemed lähte- ja sihtriigi vahel. Siinkohal märgivad uuringu läbiviijad, et peaaegu kõik intervjueeritavad pidasid lähedaste, sõprade ja kaasmaalaste sihtriigis elamist oluliseks varjupaigataotlejate sihtriigi valikule (1997: 81). Viidatakse varjupaigataotlejate rände sarnasusele tööjõurändest teadaoleva ühinemisrändega (*chain migration*), st varem rändeotsuse teinud inimesele järgneb mingi aja jooksul tema perekonnaliige või sõber. Sotsiaalsest võrgustikust natuke vähem olulisem mõju oli endistel koloniaalsetel sidemetel ja sihtriigi keeleoskusel, kusjuures viimase mõju oli esimesest väiksem (1999: 51). Endised koloniaalsidemed määravad varjupaigataotlejate rännet ja selle suunda kaudselt. Nii näiteks muudab rände sihtkoha valiku lihtsamaks tavapärasest tihedam transpordiühendus endise koloonia ja emamaa vahel ning piisavad teadmised endise emamaa keelest ja kultuurist. Vähe tähtis pole ka asjaolu, et paljud endistest koloniseeritud riikidest pärit varjupaigataotlejad põhjendavad oma sihtriigi valikut väitega, et neid koloniseerinud riigil on moraalne kohustus nende eest hoolt kanda.

Tihedad poliitilised sidemed lähte- ja sihtriigi vahel võivad anda varjupaigataotlejate rändele hoopis negatiivse efekti. Taotlejate hirmud seonduvad kahe riigi luureasutuste vahelise tiheda koostööga ja kiire kodumaale tagasisaatmisega (1997: 82; 1999: 52).

2) Sihtriiki iseloomustavad tunnused. Kõigi kolme vaadeldava riigi puhul ei ole võimalik välja tuua sellist ühist tõmbetegurit (1997: 83), mis seletaks varjupaigataotlejate rändemotiive ja sihtriigi valikuid. Sihtriiki iseloomustavad tunnused varieerusid riigiti oluliselt. Nii näiteks ei pidanud Hollandis varjupaika taotlenud inimesed sealseid majanduslikke võimalusi atraktiivseteks, mistõttu rännet mõjutasid muud tegurid. Kuid Ühendatud Kuningriigi ja Belgia puhul olid varjupaigataotlejad teisel arvamusel, st hindasid kõrgemalt sealseid majanduslikke võimalusi (1999: 54). Majanduslike võimaluste tähtsustamise osas esinesid varieeruvused ka rahvusesti – tähtsamaks pidasid seda sikhid, rumeenlased, poolakad, tamilid ja ghaanalased. Vanuseliselt ja sooliselt olid majanduslikud võimalused olulisemad vallaliste noorte meeste jaoks (ibid).

Varjupaigataotluste suhtes tehtud positiivsete otsuste osakaal oli oluline Hollandis ja vähemal määral Belgias. Ühendatud Kuningriigis ei omanud see tähtsust varjupaigataotlejate jaoks. Varjupaigataotlejate vastuvõtu ja majutamise tingimused sihtriigis ei oma olulist kaalu rändeotsuse tegemisel. See-eest toovad uuringu läbiviijad esile kuulujuttude ja sihtriigi imidži mõju varjupaigataotlejate rändevoogudele. Negatiivsete kuulduste korral kaalutakse võimalusel alternatiivseid sihtkohti. Imidži puhul hinnatakse sihtriigi demokraatlikust ning valitsevat tolerantsust (1997: 83-84). EL-s ühtlaselt range viisapoliitika mõjutab varjupaigataotlejate rännet seeläbi, et kaldutakse otsima võimalust, kuhu on lihtsam pääseda smugeldajate või võltsitud dokumentide abil (1999: 54).

3) Reisi ajal toimunud sündmused. Uuringust selgus, et suur hulk varjupaigataotlejaid kasutas reisiagendi abi või sõltus suurel määral temast (1997: 88). Sellele vaatamata ei pidanud enamik taotlejaid reisiagentide rolli varjupaigariigi valikul määravaks. Tehtud intervjuude põhjal mõningad erandid siiski olid (1999: 56). Geograafilisest lähedusest olulisemad on õiguslikud ja poliitilised meetmed, mis on kasutusele võetud sisserännu takistamiseks (ibid). Geograafilise lähedusega on küll võimalik seletada mõningaid põgenikevoogusid regioonisiselt, kuid sellega pole võimalik seletada Aasiast või Aafrikast pärit varjupaigataotlejate Euroopa-suunalist rännet, eriti veel rännet Euroopa mandrist eraldatud Ühendatud Kuningriiki.

Lisaks sellele hindasid Böcker ja Havinga, kuivõrd teadlik või juhuslik on varjupaigataotlejate sattumine kindlasse sihtriiki. Nad leidsid, et enamikel juhtudel varjupaigataotlejad ei vali sihtriiki teadlikult. Sageli satutakse mingisse riiki juhuslikult⁵⁹ ja esitatakse seejärel taotlus varjupaiga saamiseks (1999: 49). Eriti tuli see ilmsiks Hollandis ning vähemal määral ka Belgias varjupaika taotlenud välismaalaste puhul. Varjupaigataotlejate rändamine Ühendatud Kuningriiki oli see-eest rohkem planeeritud ja ühtlasi ka vähem juhuslik (1999: 50). Siinkohal tasub lisada, et suurt juhuslikkuse osakaalu varjupaigataotlejate saabumisel sihtriiki on kinnitanud ka teised uurimused (Doornbos et al 2001: 8). Üldjuhul eeldab igasugune reis kolmandast riigist mõnda EL-i riiki kindlaid tegevusi või ettevalmistust – info kogumine; viisa taotlemine; olemasolevate tutvuste, reisikorraldajate või smugeldajate abi kasutamine; piirikontrollpunktide ületamine jne. Seetõttu varjupaigataotleja juhuslik sattumine mõnda riiki tähendab, et tal puudub teadlikult motiveeritud otsus mingi konkreetse sihtriigi kasuks või kahjuks.

Oma uurimuse kokkuvõttes Böcker ja Havinga leiavad, et kõigi kolme riigi puhul on võimalik välja tuua teatud eripärad, mis kõige enam determineerivad varjupaigataotlejate otsust rännata nende riiki. Ühendatud Kuningriigi puhul olid olulisteks koloniaalsidemed, ees elavad lähedased ja inglise keele oskus. Belgiasse rändamise määrasid suuresti ära sealsed majanduslikud ja töötamise võimalused. Rolli mängisid ka perekondlikud sidemed. Hollandi puhul oli iseloomulikuks see, et varjupaigataotlejate rännet mõjutanud tegurid olid ühtlasemalt jaotunud ja erinesid palju taotlejate päritoluriikide lõikes (1999: 58). Seetõttu Hollandi kohta on üldistuste tegemine raskendatud. Autorid jõudsid oma uurimuses ka seisukohale, et mida akuutsem ja ootamatum on vajadus kodumaalt põgeneda, seda suuremat rolli mängib ligipääs transpordile, (võltsitud) viisadele ja reisidokumentidele ning reisiagentide poolt pakutavale abile. Oluline on ka piirikontroll, geograafiline lähedus ja kuulujutud. Kui kodumaalt põgenemine ei ole nii akuutne ega ootamatu, siis suurem roll on lähedastel ja sõpradel, sidemetel lähte- ja sihtriigi vahel ning kultuurilisel ja keelelisel lähedusel (1999: 58-59).

Varjupaigataotlejate rännet on mitmekülgsest analüüsinud ka **K. Koser** (1997, 2000) ning ühes tema uurimuses kaasautorina osalenud **C. Pinkerton** (Koser, Pinkerton 2002). Oma töödes on ta peamiselt keskendunud varjupaigataotlejate sotsiaalse võrgustiku⁶⁰ uurimisele ning hinnanud smugeldajate mõju varjupaigataotlejate rändele. Analüüside aluseks on Hollandis varjupaika taotlenud iraanlaste seas läbiviidud küsitlus, mis toimus 1995. a. Kokku küsitleti 32 iraanlast.

Koseri ja Pinkertoni hinnangul avaldab sotsiaalne võrgustik endiselt väga suurt mõju potentsiaalsete varjupaigataotlejate otsusele rännata (2002: 10). See, kuidas on kujunenud sidemed sotsiaalse võrgustikuga määravad paljuskki ära potentsiaalsete varjupaigataotlejate selektiivsuse – st, mida rohkem lähedasi inimesi elab väljaspool kodumaad, seda rohkem kodumaalt lahkutakse ja vastupidi. Leidis kinnitust ka asjaolu, et lähedastelt ja sõpradelt saadav info võimaliku sihtriigi ja sinna saabumise kohta on varjupaigataotlejate jaoks kõige

⁵⁹ Näiteks seetõttu, et (1) mõned aastad varem asus sinna elama keegi lähisugulastest; (2) sinna riiki reisimine tundus kõige lihtsam või (3) reisiteekonnal ette tulnud takistustest tulenevalt otsustati jääda vahepealsesse riiki.

⁶⁰ Nimetatud uurimuses vaadeldakse sotsiaalse võrgustiku all perekonda ning sidemeid sõprade ja kogukonna vahel (Koser 2002: 9-10). Rahvusvahelises rändes on sotsiaalse võrgustiku tähendus mõnevõrra laiem. See hõlmab perekonda, sõpru, ühiskondlike organisatsioone ning rännet korraldada aitavad institutsioone/üksikisikuid nagu näiteks tööjõu värbajad, reisiagendid ja smugeldajad. Sotsiaalne võrgustik võimaldab ja piirab üksikisikul tegemast rändeotsust olles samal ajal vahendaja üksikisiku ja rännet esilekutsuvate struktuuriliste tegurite (nt majanduslikud, poliitilised, sotsiaalsed põhjused) vahel (ibid).

usaldusväärsem⁶¹ ja ühtlasi ka kõige määravam sihtriigi valikul (Koser, Pinkerton 2002: 14-15). Samas tuleb ette olukordi, kus enne rändeotsuse tegemist ei kasutata sotsiaalse võrgustiku abi. Seda näiteks siis, kui seoses kodumaal valitseva olukorraga tehakse otsus lahkumiseks kiirelt või kui suhtlemine lähedase/tuttava inimesega on vastumeelne. Sellisel juhul võetakse nendega tõenäoliselt hiljem ühendust.

Tabel 4. Lähedaste ja sõprade abi kasutamine Iraanist pärit varjupaigataotlejate poolt varjupaigatsükli ajal.

Varjupaigatsükkel	Abi kasutamise sagedus
I Põgenemisele eelnev periood	27 korda
II Reisi toimumise aeg	28 korda
III Periood pärast reisi	7 korda
Lähedaste ja sõprade...	Taotlejate arv
abi kasutasid ainult ühe varjupaigatsükli ajal	6 taotlejat
abi kasutasid kahe varjupaigatsükli ajal	22 taotlejat
abi kasutasid kõigi kolme varjupaigatsükli ajal	4 taotlejat

Allikas: Koser 1997: 604-605.

Pereliikme või sõbra elamine mõnes konkreetses Euroopa riigis ei pruugi alati tähendada seda, et minnakse ka ise sinna elama. Reisiteekonnal aset leidvad sündmused, smugeldajate käitumine, varjupaika taotlevate inimeste isiklikud läbielamised ning kalduvus enda jaoks sihtkohana identifitseerida pigem „Lääne-Euroopat“ laiemalt kui konkreetset sihtriiki viivad sageli selleni, et satutakse riikidesse, kus ei ela nende lähedased ega sõbrad. Iraanist pärit varjupaigataotlejate poolt lähedaste ja sõprade abi kasutamine ning selle sagedus kogu varjupaigatsükli⁶² jooksul on ära toodud Tabelis 4.

Teiseks oluliseks varjupaigataotlejate rände sihtriigi valikut mõjutavaks teguriks on smugeldajad. Koseri kinnitusel ei kasutanud ainult kolm küsitletut Hollandisse jõudmiseks smugeldajate abi (1997: 599). Hollandis, Saksamaal ja Taanis hinnatakse smugeldajate abi kasutavate varjupaigataotlejate hulka 50-80%-le (Doornbos et al 2001: 6; Koser, Pinkerton: 2002: 23). Smugeldajad mängivad üha suuremat rolli Euroopa-suunalises varjupaigataotlejate rändes. Tulenevalt varjupaigataotlejate päritolu geograafia laienemisest ning sihtkohta jõudmiseks kasutatavate transiitriikide osatähtsuse kasvust on smugeldajad järkjärgult üle võtnud neid traditsioonilisi funktsioone, mida varasemalt on potentsiaalsete varjupaigataotlejate jaoks täitnud sotsiaalne võrgustik (Koser, Pinkerton: 2002: 22-24). Smugeldajate suuremale professionaliseerumisele viitavad nende paremad teadmised sihtriikide varjupaigapoliitikast ning taotlejatele antavad nõuanded, kuidas tuleb mingis olukorras ametnikuga käituda või kuidas peab intervjuude ajal küsimustele vastama. Seega on smugeldajad muutumas peamiseks infovahendajaks varjupaigataotlejate jaoks, mis

⁶¹ Samas on näiteid, kus elades mõnda aega uues elukeskkonnas kaob intuitsioon, millist infot pidada oluliseks päritoluriigis elavate lähedaste ehk potentsiaalsete varjupaigataotlejate jaoks ja millist mitte. Info edastamisel jäävad sageli tähelepanuta uue elukohaga seonduvad negatiivsed aspektid (Koser 2002: 16). Seega ei pruugi isiklike kontaktide kaudu edastatav info olla kõige adekvaatsem.

⁶² Kogu varjupaigatsükli all vaadeldakse ajavahemikku alates sellest, kui tekkis vajadus või soov varjupaiga otsimise järele kuni esitatud varjupaigataotluse suhtes tehtud lõpliku otsuseni (Koser 2000: 95).

omakorda annab võimaluse rohkem dikteerida või suunata varjupaigataotlejate rännet. Vähem oluline pole ka varjupaigataotlejate väärkohtlemine smugeldajate poolt reisiteekonna ajal. Iraanlaste näitel selgus, et kolmandik küsitletutest sattus Hollandisse smugeldajate survele või seetõttu, et sinna toimetamine oli smugeldaja jaoks kõige lihtsam (Koser 1997: 601; Koser, Pinkerton 2002: 25-26).

Lõpetuseks tasub peatuda veel kahel smugeldajatega seotud aspektil. Esiteks, sarnaselt sotsiaalse võrgustikuga on ka smugeldajatel teatav mõju varjupaigataotlejate rände selektiivsusele, st et smugeldajate abile saavad loota need, kellel on piisavalt rahalisi vahendeid (Koser, Pinkerton 2002: 25). Teiseks ja vast kõige olulisem Koseri poolt tehtud järeldus on see, et smugeldamise osatähtsuse kasv on otsene, kuid siiski tahtmatu tagajärg senisele Lääne-Euroopa varjupaigapoliitikale. Seda seisukohta on kinnitanud ka UNHCR (Koser 2000: 106; Koser, Pinkerton 2002: 23). Mitmed uurimused kinnitavad, et restriktiivsest varjupaigapoliitikast tulenevalt on kasvanud nende varjupaigataotlejate osakaal, kes pöörduvad abi saamiseks smugeldajate poole. Probleemi süvendavad smugeldajate poolt kasutatavad meetodid, mis asetavad varjupaigataotleja veelgi halvemasse olukorda (Koser 2000: 106).

Ühendatud Kuningriigi näitel on lähemalt varjupaigataotlejate rände sihtkoha valikut ning selle rändeotsuse aluseks olevaid teadmisi ja eeldusi analüüsinud **V. Robinson ja J. Segrott** (2002). Uurimus põhineb 65 välismaalasega (13-st erinevast rahvusest) läbi viidud intervjuudel. Sarnaselt eespool käsitletud uurimustele jõudsid ka nemad seisukohale, et lähedaste ja sõprade elamine Ühendatud Kuningriigis on tugevaks stiimuliks otsusele taotleda seal varjupaika. Samas sõpradelt ja lähedastelt saadav info sihtriigi ja sinna reisimise kohta oli oodatust palju väiksem (2002: 42). Põhjus võib olla selles, et kodumaal valitsev olukord sundis varjupaigataotlejaid riigist lahkuma ilma eriliste ettevalmistusteta või puudus lihtsalt võimalus suhtlemiseks.

Samuti leiavad Robinson ja Segrott, et varjupaigataotlejate rände sihtkoha valikul etendavad võtmerolli reisi agendid (*travel agents*) ehk smugeldajad. 65-st taotlejast kasutas smugeldajate abi 42 (2002: 19). Selgus, et reisi korraldamisel erinevad smugeldajad oluliselt oma käitumiselt – alates sellest, et sihtriigi määrab ära ainuisikuliselt tema ja varjupaigataotleja saab oma sihtriigist teada pärast kohale jõudmist kuni selleni, et kuulatakse ära taotleja eelistused sihtriigi osas ja ühiselt langetatud otsuse pinnal aitab korraldada taotleja reisi sellesse riiki (2002: 25). Kokkuvõttes sõltub (smugeldaja abi kasutava) varjupaigataotleja sihtriigi valiku võimalus kolmest tegurist (2002: 60-61):

- 1) Kuivõrd on smugeldaja eelnevalt ja taotlejast sõltumata ära määranud / otsustanud rände sihtkoha;
- 2) Varjupaigataotleja ligipääsust ressurssidele, kusjuures ressursid ei tähenda siinkohal ainult raha, vaid ka smugeldaja teadmisi ja ligipääsu nendele;
- 3) Kuivõrd pakiline või kiireloomuline on varjupaigataotleja lahkumine kodumaalt.

Lisaks smugeldaja ja sotsiaalse võrgustiku rollile rändeotsustusprotsessis vaadeldi veel nelja Ühendatud Kuningriigiga seotud tegurit: (1) riigi imidž, (2) riigi varjupaigapoliitika, (3) üldine heaolu ja majutamise võimalused ning (4) töötamise ja õppimise võimalused. Nendest teguritest omas varjupaigataotlejate rände sihtkoha valiku tegemisel olulist tähtsust ainult õppimisvõimaluste olemasolu. Teiste tegurite mõju oli ebaoluline. Taotlejate seas oli Ühendatud Kuningriigi reputatsioon riigis pakutava hariduse osas kõrge ja see mõjutas oluliselt otsust paluda seal varjupaika. Eriti puudutab see endistest koloniaalmaadest pärit varjupaigataotlejaid (2002: 57). Õppimisvõimaluste selline tähtsustamine võib olla tingitud

Ühendatud Kuningriigis varjupaika taotlenud isikute vanuselisest koostisest. Nimelt 69% taotlejatest on vanuses 0 kuni 39.

Oma uurimust kokkuvõttes leiavad V. Robinson ja J. Segrott, et varjupaigataotlejad osalevad üldjuhul aktiivselt rännet kujundavas otsustusprotsessis. Sageli on otsustamisprotsess väga kompleksne ja mitmekordne, st et protsess läbitakse mitu korda, kodumaal ja transiitriigis. Peamisteks otsuse mõjutajateks on reisiagendid/smugeldajad. Autorid jõudsid Ühendatud Kuningriigi näitel järeldusele, et sihtriigi valiku taotlejate jaoks määravad esmalt ära üldised teadmised lääneriikidest, st need riigid on demokraatlikud, modernsed, rikkad ja pakuvad paremaid võimalusi laste arenguks. Seejärel vaadatakse seoseid konkreetse sihtriigiga ehk, kas seal elab mõni pereliige või tuttav. Kui mitte, siis järgmisena võetakse arvesse keeleoskust. Kui aga on võimalik valida erinevate riikide vahel, kus elavad sugulased või tuttavad ning kus räägitakse keelt, mida taotleja samuti oskab, siis võetakse arvesse seda, kuivõrd külgetõmbav on riik kultuuriliselt. Kui kõik eelnevad tegurid on arvesse võetud, siis viimasena vaadatakse sihtriigi imidžit ja oma hoiakuid selle riigi suhtes (2002: 62-63).

Erinevate kvalitatiivsete uurimustööde ühise joonena saab välja tuua seda, et sihtriikide varjupaigapoliitika mõju rändeotsuse tegemisel ja sihtriigi valikul on kas väike või olematu. Huvitava seisukohani oma uurimuses jõudsid **Efionayi-Mäder et al** (2001), kes lisaks Šveitsi varjupaigataotlejatega läbiviidud küsitlusele analüüsisid ka mitmete Lääne-Euroopa riikide varjupaigapoliitikate mõju põgenike rändele. Nad leidsid, et varjupaigataotlejate ränne reageerib muutustele varjupaigapoliitikas erinevalt ning et see erinevus on taotlejate päritolu ja rahvuste lõikes. Lähemal vaatlemisel selgus, et määravaks on kaasmaalaste suur osakaal sihtriigis, sest püüdlused poliitiliste meetmetega tõkestada või suunata sisserännet olid eriti ebaefektiivsed Jugoslaavia ja Türgi päritolu varjupaigataotlejate puhul (ibid). Seega varjupaigapoliitiliste vahendite mõju varjupaigataotlejate rändevoogudele ja nende poolt tehtud sihtriigi valikule ei ole suur ja seda mõju piirab veelgi rahvuskaaslaste suur osakaal sihtriigis.

N. Doornbos, A.K. Kuijpers ja K. Shalmashi (2001) uurisid transiitriiki pidama jäänud põgenikke. Transiitriigiks oli valitud Liibanon, kus küsitleti kokku 21 Iraanist ja Sudaanist pärit põgenikku. Liibanoni kui uuringu läbiviimise koha määrasid ära peamiselt kaks tegurit: (1) Euroopasse suundumisel on Liibanon oluliseks transiitriigiks Aafrikast ja Aasiast pärit põgenikele ning (2) et luua avatum intervjuerimise õhkkond põgenike jaoks (2001: 3).

Uuringust selgus, et enne kodumaalt lahkumist oli põgenikel väga piiratud võimalus valida sihtriiki ja seda vaatamata sellele, et kõik nad kasutasid smugeldaja abi. Enamik küsitletutest nägi Liibanoni vahepeatusena, kus saab edasi uurida oma võimalusi lõplikku sihtkohta jõudmiseks. Seda kinnitab ka tõmbetegurite väike osatähtsus Liibanoni rändamisel ja kõigi soov liikuda mõnda lääneriiki (2001: 26). Samas võivad Liibanonis peatumise põhjused tuleneda ka akuutses ja ilma pikema ettevalmistuseta kodumaalt lahkumises või praktilistest kaalutlustest, st puuduvad sotsiaalsed ja rahalised ressursid kaugemale liikumiseks, ollakse veel kõhklevad seisukohal võimaliku sihtkoha suhtes. Igatahes võib eeldada, et transiitriigist edasiliikumine põhineb rohkem kaalutletud valikutel.

Huvitava tähelepanekuna Iraani ja Sudaani põgenike puhul toovad uurimustöö autorid esile seda, et põgenike teise riiki jõudmist ei aita korraldada ainult smugeldajad, kes on üks osa mingist organisatsioonilisest ülesehitusest, vaid ka üksikult tegutsevad põgenike lähisugulased ja tuttavad (2001: 26). Põgenikud näevadki sageli smugeldajates enda kaitsjaid või inimesi, kes päästavad teiste inimeste elusid (2001: 11). Lääneriikidesse

edasiliikumisel on rohkem valmis riskima üksikud nooremapoolsed (20-35 aastased) mehed. Pereinimesed ja vanemas eas olevad inimesed ei soovi edasiliikumisel väga riskida (2001: 26). Üldjuhul nemad ei kaldu sihtriiki jõudmiseks kasutama võimalusi ebaseaduslikuks piiriületuseks ega ka võltsitud dokumente.

Kanada varjupaigataotlejate rändekäitumist on lähemalt uurinud **R. F. Barsky** (2000). Analüüsides vene, peruu ja pakistani rahvusest varjupaigataotlejate sihtriigi valikuid jõuab ta järeldusele, et Kanadasse rändamise otsus erineb rahvusesti oluliselt. Nii näiteks suunasid pakistaanlaste rännet Kanadasse reisiagentide poolt antud soovitused ja USA-s elavad sugulased või tuttavad, kes soovitasid neil USA asemel minna Kanadasse (2000: 287-288). Peruulastel olid määravaks ees elavad pereliikmed ja kultuuriline ning keeleline lähedus (2000: 235-236). Vene rahvusest taotlejaid mõjutas teadmine Kanadast kui sisserännuriigist, samuti sealne multikultuurilisus, kliimatilised ja geograafilised sarnasused. Oma mõju oli ka vene ja ukraina kogukonnal (2000: 142-143; 187-190). Barsky leiab, et vaatamata mitmetele piirangutele riiki sisenemisel reisiti ikkagi Kanadasse. See viitab varjupaigataotlejate küllaltki headele eelteadmistele Kanadast ning selgelt välja kujunenud otsusele rännata sellesse riiki.

Somaaliast pärit varjupaigataotlejate sihtkoha valikute põhjendusi vaatles lähemalt **S. E. Zimmermann** (2009). Intervjueerides 13 somaallast Suurbritannias selgus, et enamik neist soovis kodumaalt põgeneda kuhugi Euroopasse ning vaid kolmel juhul sooviti jõuda Suurbritanniasse (2009: 211; 214). Peaaegu kõik kasutasid Euroopasse jõudmiseks agendi (smugeldaja) abi (2009: 206). Uuringu autor leiabki, et somaallastest põgenike sihtriigi valikud põhinevad piiratud teadmistel ja võimalustel (2009: 211), kus oma roll on ka juhuslikkusel (2009: 214).

S. Kolukirik ja H. H. Aygül (2009) intervjueerisid 11 Türki kui transiitriiki pidama jäänud põgenikku⁶³. Nende kõikide kodumaalt lahkumise peamisteks põhjusteks olid ebademokraatlik valitsus ja majanduslik mahajäämus (2009: 74).

Viimasena võib peatuda **M. Collyer**'i uurimusel (2004), mis käsitleb kolmanda riigi kodaniku poolt esitatud varjupaigataotluse menetlemise eest vastutava EL-i liikmesriigi määratlemist reguleerivaid õigusakte⁶⁴ ja nende mõju varjupaigataotlejate rändele. Lähemalt analüüsiti Alžeerias pärit varjupaigataotlejate rännet Suurbritanniasse ja selle hüppelist kasvu 1990ndate aastate keskel (1992. a ei taotlenud Suurbritannias varjupaika ühtegi alžeerlast ja 1995. a oli nende arvuks 1865). Kokku küsitleti 65 alžeerlast – 35 Prantsusmaal ja 30 Suurbritannias. Erinevalt eespool käsitletud uurimustest oli Collyer'i peamine järeldus see, et varjupaigataotlejate rännet ja nende sihtriigi valikut ei ole võimalik alati seletada perekondlike ja kultuuriliste sidemetega lähte- ja sihtriigi vahel ega ka smugeldajate käitumisega (2004: 391). Näiteks puudus Suurbritannias alžeerlaste sotsiaalne võrgustik, samuti ei pidanud ükski küsitletutest vajalikuks kasutada smugeldaja abi Suurbritanniasse jõudmiseks. Lisaks sellele oskasid inglise keelt vaid vähesed alžeerlased (2004: 392). Collyeri arvates on Suurbritannia-suunalise alžeerlaste rände peamised põhjused järgmised (2004: 392-395): (1) Prantsusmaa rakendas meetmeid varjupaigataotlejate sisserännu takistamiseks; (2) 1994. a hakkas toimima isikute tagasivõtmisleping Alžeeria ja Prantsusmaa vahel; (3) Suurbritannia imidž alžeerlaste seas, st Suurbritanniat peetakse riigiks, kus valitseb religioosne ja rassiline sallivus ning kus

⁶³ Nende tegelikeks sihtriikideks olid Itaalia ja Prantsusmaa (Kolukirik, Aygül 2009: 74).

⁶⁴ Dublini Konventsioon (OJ C 254/1, 19.08.1997, lk 1-12) ja nn Dublin II määrus (OJ L 50, 25.02.2003, lk 1-10).

võidakse oma kaitse alla võtta ka Alžeeria ekstremistlike liikumistega seotud isikuid. Sisuliselt kohandusid alžeerlaste rändevood kiirelt ümber pärast Prantsusmaa poolset sisserännu piiramist. Taolist kiiret ümberorienteerumist soodustas kindlasti ka tagasiside Prantsusmaal elavatelt lähedastelt ja sellest tulenev ebakindlus Prantsusmaa kui varjupaigariigi suhtes. Samuti oli oma roll La Manche'i tunneli avamisel 1994. a, mille kaudu liikusid paljud varjupaigataotlejad Suurbritanniasse. Euroopa näitel võib tuua veel analoogseid näiteid, kus rändevood mingisse sihtriiki on ootamatud ja esmapilgul raskesti põhjendatavad (nt somaallased Rootsist ja Soomes; Sri Lankalt pärit tamilid Itaalias; afgaanid Taanis).

Kokkuvõttena võib öelda, et võrreldes teiste käsitletutega annavad kvalitatiivsed uuringud parema kinnituse sellest, kuivõrd erilaadne ja oma toimimiselt keerukas on varjupaigataotlejate ränne. Olgugi, et valdav osa kvalitatiivsetest uurimustest on peamiste teguritena välja toonud (1) lähte- ja sihtriigi vahelised ajaloolised sidemed, (2) sotsiaalse võrgustiku ning lähedaste ja etnilise kogukonna olemasolu sihtriigis, (3) smugeldajad ning (4) sihtriigi poliitika, saab mitme Euroopa riigi näitel kinnitada, et varjupaigataotlejate rännet ei ole võimalik seletada ainult nimetatud tegurite kaudu. Mõned tegurid võivad olla üldiselt ebaolulised, kuid samas on need määravaks ühe ja konkreetse rahvastikurühma jaoks, kes lahkus mingist kindlast riigist kindla ajavahemiku jooksul. Kui veel 1980ndatel oli varjupaigataotlejate rändes määravaks ajaloolised ja koloniaalsed sidemed lähte- ja sihtriikide vahel, siis alates 1990ndatest on sihtriikide geograafiline ulatus märkimisväärselt laienenud. See on osaliselt seletatav smugeldajate/agentide mõju kasvuga (nt varjupaigataotlejate ränne on üha enam organiseeritud nende poolt; tulenevalt nende käitumisest on varjupaika soovivate inimeste osalus sihtriigi valikuprotsessis sageli piiratud).

Kvalitatiivsete uuringute ühe ühise joonena saab välja tuua ka seda, et valdavalt on keskendutud põgenike rändeprotsessi uurimisele ja sihtriigi valiku põhjustele ning võrdlemisi vähe tähelepanu on pööratud nendele päritoluriigis toimunud sündmustele, mis viisid põgeniku otsuseni lahkuda kodumaalt.

2.4. Eesti varjupaigataotlejate rände uurimismetodoloogia

Järgnevalt püütakse välja kujundada magistritöös Eesti varjupaigataotlejate rände uurimise aluseks olevad metodoloogilised põhiseisukohad tuginedes inimnähtuste sotsiaalteaduslikele seletusmudelitele ning varjupaigataotlejate rände seletamisel aluseks olevatele teoreetilistele käsitletutele. Metodoloogilised põhiseisukohad võimaldavad sõnastada hüpoteesid Eesti varjupaigataotlejate rände analüüsimiseks.

Esimesena vaadeldakse **naturalistliku holismi** (märksõna: süsteem). Selle põhiküsimuseks on, millisel määral valitseb inimühiskond kui süsteem varjupaigataotlejate rändekäitumise üle ehk teisisõnu, kuivõrd "ettemääratud" on inimese pagemine tagakiusu eest. Sisuliselt liigutakse ühest riigist (ühiskonnast/süsteemist) teise (antud juhul Eestisse), kuna lähteriigis kas ei suudeta või ei taheta kaitsta oma elanikke. Tulenevalt biheivioristlikust metodoloogiast oleksid varjupaigataotlejate rände puhul määravaks tõuke- ja tõmbetegurid, kus rännet suunaksid vastavalt lähte- ja sihtriigi poolsed determinandid. Lähteriigi määravateks teguriteks oleksid relvastatud ja etnilised konfliktid, ebademokraatlik riigikord, poliitiline vägivald, inimõiguste rikkumine ja inimeste diskrimineerimine, sotsiaal-majanduslik mahajäämus jne. Sihtriigi määravateks teguriteks on näiteks

ajaloolised sidemed, kultuuriline ja keeleline lähedus, riigi majanduslik tase ja võimalused seal tööd saada, pere- või kogukonna liikmete varasem sinna elamaasumine, riigi suhtumine vähemustesse jne. Positivistlikud rände teooriad (gravitatsioonimudel ja vahevõimaluste mudel) ei ole kohandatavad varjupaigataotlejate rände puhul, kuna need on inimnähtust liialt lihtsustavad. Funktsionalistlike rändeteooriate seisukohast tuleks aga varjupaigataotlejate rännet vaadelda ühe osana laiemast globaalsest ja üha enam lõimuvast sotsiaal-majanduslikust süsteemist, milles sisalduv energia põhjustab ja samas ka võimaldab regioonide/riikide vahelist suhtlemist inimrände näol (rände süsteemiteooria). Ühiskonna muutumine modernseks ja rahvastiku demograafiline üleminek võimaldab varjupaigataotlejate rännet vaadelda ka ühe osana laiemast ajalis-ruumilisest demograafilisest süsteemist, kus rändeprotsesse mõjutavad kindlad seaduspärasused rahvastiku suremus- ja sündimuskäitumises (ränderevolutsiooniteooria). Igasugune ränne, sh varjupaigataotlejate ränne muudab lähte- ja sihtriigi rahvastiku vanuselist ja soolist struktuuri, mis omakorda toob kaasa muutused rahvastiku taastootmises ning riigi sissetulekute ja inimkapitali jagunemises (kumulatiivne põhjuslikkuse teooria). Ja kuna paljud Eestis varjupaika taotlenud isikud on pärit arengumaadest, siis ei tohi alahinnata varjupaigataotlejate rände analüüsimist ka lähtuvalt riigi sotsiaal-majanduslikust korraldusest ehk seal valitsevatest tootmissuhetest (neomarksistlik lähenemine). Seega naturalistlik holism rõhutab, et varjupaigataotlejate ränne sõltub taotlejast väljapoole jäävatest ehk „süsteemist“ tulenevatest teguritest ning varjupaigataotlejate rännet saab vaadelda kui reaktsiooni nendele teguritele.

Kõike eelnevat silmas pidades ei tohi unustada, et otsuse lahkuda kodumaalt teeb eelkõige inimene ise toetudes siinjuures oma tõekspidamistele, uskumustele ja soovidele. Seetõttu võiks vaadelda **naturalistliku individualismi** (märksõna: ratsionaalne valik), mille lähtekohaks on inimnähtuste seletamine inimtegude kaudu. Keskne küsimus siinkohal on, miks ja kuidas jõuab varjupaigataotleja otsuseni rännata Eestisse. Selle lähtekoha eesmärgiks on teha kindlaks need (väliskeskkonna poolt mõjutatud) mentaalsed seisundid, mis põhjustavad taolist rändekäitumist. Seda mõistes on võimalik aru saada varjupaigataotlejate rännet juhtivatest seaduspärasustest. Varjupaigataotleja rändeotsus biheivioralistliku rändeteooria arusaama kohaselt on seotud "koha kasulikkusega" tema jaoks. Hinnangu "koha kasulikkusele" annab varjupaigataotleja tulenevalt oma subjektiivsetest väärtustest, vajadustest, soovidest ja uskumustest. Otseselt mõjutab hinnangut elukeskkonnale oht saada või olla elukohariigis tagakiustatud (Genfi konventsiooni mõistes) või hirm ebainimliku kohtlemise ees. Rändeotsus võetakse vastu siis, kui hinnang "koha kasulikkusele" väheneb kriitilise piirini ehk "ärritusläveni". Rände sihtriigi määrab ära "tegevusruum", mis viitab omakorda kohtadele, mida varjupaigataotleja (või smugeldaja) teab ja tunneb. Rändeotsuseni jõutakse rändega kaasnevaid kulusid ja tulusid ratsionaalselt kaalutledes eesmärgiga maksimeerida rändega kaasnevat kasumit ehk „loodetavat väärtust“ (mikromajanduslik lähenemine). Seega varjupaigataotlejate Eesti-suunalist rännet on naturalistliku individualismi arusaama kohaselt võimalik mõista lähteriigi keskkonnaimpulssidest ja isikute mentaalsetest seisunditest lähtuvalt.

Antinaturalistlik holism (märksõna: kultuur) rõhutab, et sotsiaalsed nähtused ja protsessid on midagi enam kui lihtsalt inimtegude summa ning et inimnähtused on seletatavad kultuuri kui terviku seisukohalt (kontekstuaalne lähenemine). Mõistes kultuuris (st varjupaigataotlejate päritoluriigis) sisalduvaid reegleid ja norme ning eksisteerivaid institutsioone ja toimivaid praktikaid on võimalik anda tähendus toimuvatele inimtegudele, sh inimeste põgenemisele kodumaalt. Näiteks on mõnes riigis pidev rivaalitsemine kahe või enama usulahu vahel kestnud aastasadu, mistõttu taoline vastasseis on kultuuri- või riigisisesele kujunenud normiks ja oleks justkui kõrgemalt poolt ettemääratud. Analoogeid

näiteid võib tuua ka riigist, kus on aastakümneid kestnud kodusõda või kus on pikka aega valitsenud ebademokraatlik ja (isikukultuslik) totalitaarne režiim.

Erinevalt holistlikust seletusmudelist on **antinaturalistlik individualism** (märksõna: subjektiivne tähendus) seisukohal, et inimnähtused on ontoloogiliselt taandatavad inimtegudele ja mõistetavad inimeste poolt tegudele antud subjektiivsete tähenduste kaudu. Uurimisteemast lähtuvalt on meil varjupaigataotlejate rännet võimalik seletada läbi varjupaigataotleja tegude olles samal ajal teadlik, mis toimub tegutseja teadvuses ehk teisisõnu, milliseid subjektiivseid tähendusi varjupaigataotleja oma ja teiste inimeste tegudele annab. Seega paikneb inimeste tähendus tunnetavas subjektis, varjupaigataotleja sisemaailmas ning selle mõistmiseks peame analüüsima inimteadvust ja –tegusid, mis loovad ja kujundavad ümbritsevat sotsiaalset tegelikkust. Antinaturalistliku individualismi seisukohalt oleks ainult seeläbi võimalik seletada varjupaigataotlejate rännet.

Vaadeldes Eesti-suunalise varjupaigataotlejate rände metodoloogilisi põhiseisukohti lähtuvalt inimnähtuste sotsiaalteaduslikest seletusmudelitest ning varjupaigataotlejate rännet seletavatest teoreetilistest käsitlustest saab kindlalt väita vaid üht - puudub n-ö ideaalne seletusmudel varjupaigataotlejate rände seletamiseks ja ühtlasi ka selle prognoosimiseks. Pole olemas ainsat ja õiget. Hill Kulu leiab, et rände metodoloogia annab parima tulemuse siis, kui selles on ühendatud nii individualistlikud kui holistlikud seisukohad (1997: 65). Hea võimaluse selleks annavad naturalistlik süntees, kus on ühendatud biheivioristlik ja biheivioralistlik lähenemisviis ning antinaturalistlik süntees ehk strukturatsiooniteooria.

Varjupaigataotlejate rände seletamisel **naturalistliku sünteesi** alusel tuleb vaadelda seoseid, mis valitsevad väliskeskkonna (keskkonnaimpulsside), varjupaigataotlejate mentaalsete seisundite ja nende rändekäitumise vahel. Hindamaks varjupaigataotlejate rände objektiivseid põhjuseid tuleb vaadata varjupaigataotleja päritoluriigis valitsevat olukorda, seal aset leidnud sündmuseid ning toimunud sotsiaalseid nähtuseid ja protsesse. See on oluline selleks, et mõista neid päritoluriigis valitsenud keskkonnadeterminante, mis sundisid või mõjutasid varjupaigataotlejat tegema otsust põgeneda või lahkuda kodumaalt (biheiviorism).

Kuid keskkonnadeterminantide ja Eestis varjupaika taotlenud isikute rände vaheliste seoste väljaselgitamisel tuleb arvestada, et varjupaigataotleja elukohavahetuse liikumapanevaks jõuks on tagakius või kartus saada tagakiusatud. Samuti oht piinamise, ebainimliku või alandava karistamise/kohtlemise, relvakonflikti või surmanuhtluse ees. Siinkohal ei tohi jätta arvestamata ka tõmbetegurite mõju nagu näiteks soov saavutada majanduslik ja sotsiaalne heaolu, paremad töö- ja haridusvõimalused jne. Nimetatud ohud, kartused ja soovid on subjektiivsed ning selleks, et mõista taotleja poolt tehtud rändeotsust peab eelnevalt mõistma, kuidas on taotleja reageerinud keskkonnaimpulssidele (biheivioralism). Teisisõnu, kui inimene ei kohane väliskeskkonnas toimuvate muutustega (lähtuvalt oma väärtustest, vajadustest, soovidest, uskumustest jne), siis tema rahulolematuse tõttu kriitilise piirini ehk „ärritusläveni“ ja ta rändab sinna, kus „koha kasulikkus“ on tema jaoks suurem. Antud juhul Eestisse, kus taotleti varjupaika. Eesti, kui varjupaigataotlejate rände sihtriigi määrab ära „tegevusruum“, mis viitab omakorda kohtadele, mida varjupaigataotleja (või smugeldaja) teab ja tunneb.

Strukturatsiooniteooria käsitluse kohaselt on varjupaigataotleja aktiivne tegutseja, kelle kodumaalt lahkumine on (inim)tegu, mis on tema ja päritoluriigis valitseva keskkonna (sotsiaalse süsteemi) vastasmõju tulemus. Erinevalt naturalistlikust sünteesist ei vaatle strukturatsiooniteooria varjupaigataotlejat kui inimest, kelle kodumaalt põgenemine või

lahkumine on reaktsioon objektiivsetele, kuid samal ajal ka subjektiivselt tajutud kodumaal toimunud sündmustele. Sunnitud lahkumine kodumaalt on strukturatsiooniteooria kohaselt pigem sotsiaalset süsteemi ja inimkogemust ajaliselt ja ruumiliselt ühendavast sotsiaalsest praktikast välja arenenud teadvustatud ja teadvustamata käitumine, mis samal ajal võimaldab ja piirab rändekäitumist ning mille kaudu põgenikud taastoodavad ja uuendavad sotsiaalset süsteemi.

Kokkuvõttes, et naturalistlik ja antinaturalistlik süntees annavad hea metodoloogilise aluse varjupaigataotlejate rände uurimiseks, kuid aastatel 1997-2006 Eesti-suunalise varjupaigataotlejate rände analüüsimisel ning seletamisel pole kumbki süntees tulemuslikult rakendatav. Strukturatsiooniteooria ei ole siin uurimustöös kohaldatav, kuna:

- 1) See eeldab varjupaigataotlejate diskursiivse ja praktilise teadvuse tundma õppimist. Seda on võimalik teha Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste intervjuerimise teel, et välja selgitada nende meelsus, tundmused, motivatsioonitau, nende suhtes vastuvõetud või kavatsetud meetmete ja aset leidnud juhtumite asjaolude tähendus nende endi jaoks. Oluline on teada, mida räägib uuritavast nähtusest varjupaigataotleja ise. Paraku on Eesti varjupaigataotlejatega teemakeskse intervjuu läbiviimine magistr töö raames raskendatud, sest valdav enamus Eestis aastatel 1997-2006 ja ka hiljem varjupaika taotlenud isikutest on Eestist lahkunud (kas tagasi kodumaale või mõnda teise riiki) ja nende täpne asukoht on teadmata.
- 2) Keskset rolli omab varjupaigataotlejaid kodumaal ümbritsenud sotsiaalne kontekst, selle ajalugu, seal toimunud sündmused ja sotsiaalsed nähtused. Kui arvestada, et aastatel 1997-2006 Eestis varjupaika taotlenud isikud on pärit kokku 24 riigist ning et ühest ja samast riigist pärit varjupaigataotlejad on elanud riigi erinevates osades ja Eestisse saabunud eriaegadel, siis sotsiaalse keskkonna ja selle mõju selgitamine varjupaigataotlejate rändekäitumisele on äärmiselt töömahukas. See ei ole teostatav selle magistr töö raames.
- 3) Omad piirangud seavad uurimustöö tegemisele rahalised võimalused ja ka uurimustöö autori ametialane seotus. See tähendab, et Eestis varjupaika taotlenud välismaalased on pärit erinevatest rahvustest, mistõttu tekib intervjuerimisel vajadus kasutada tasulist tõlketeenust, milleks puuduvad uurimustöö autoril rahalised vahendid. Ametialane seotus seab piirangud intervjuerimise jaoks sellistele olulistele tingimustele nagu seda on usalduslik õhkkond ja avatus. Võib eeldada, et uurimuse läbiviijale, kes samal ajal on Politsei- ja Piirivalveameti ametnik ehk varjupaika taotlenud isikute jaoks n-ö üks elamisloa andmise või selle andmisest keeldumise otsustajatest, räägitakse „oma lugu“ nii nagu seda on tehtud menetlustoimingute käigus. See seaks ohtu intervjuerimisel saadava info usaldusväärsuse ja kasutatavuse uurimustöö jaoks.

Naturalistlik süntees ei ole uurimustöös rakendatav põhjusel, mis on toodud üleval oleva loetelu punktis 2. Tulevikus oleks mõeldav kasutada naturalistlikku sünteesi näiteks mingil ajaperioodil kindlatest päritoluriikidest saabunud varjupaigataotlejate rände seletamisel.

Seega aastatel 1997-2006 varjupaigataotlejate Eesti-suunalist rännet käsitlevas magistr töö võetakse aluseks lähenemine, mis on pigem biheivioralistlik. Selle lähenemise eeliseks on see, et varjupaigataotlejaid ei käsitleta kui ühetaoliselt oma kodumaal toimuvatele sündmustele reageerivaid isikuid. Võrreldes teiste rändeteooriatega pöörab see suuremat tähelepanu varjupaigataotlejate otsusele lahkuda oma kodumaalt ja nende rände selektiivsusele. Samuti aitab see paremini uurida neid seoseid, mis valitsevad päritoluriigi olukorra, varjupaigataotleja ja tema rändekäitumise vahel. Tuginedes Politsei- ja Piirivalveameti varjupaigamenetluses kogutud andmetele ja menetlustoimiku materjalidele (PPA arhiivimaterjalid 2013) vaadeldakse, kuidas on 1997-2006. aastatel Eestis varjupaika

taotlenud isikud menetlustoimingute käigus selgitanud oma reaktsioone kodumaal toimunud sündmustele, st uuritakse nende kodumaalt lahkumise põhjuseid, rände sihtkoha valikuid, varasemaid seoseid Eesti ja teiste arenenud riikidega, sündmusi rändamise ajal ja smugeldajate abi kasutamist Eestisse rändamisel. Samuti vaadeldakse varjupaigataotlejate sotsiaal-demograafilisi näitajaid ja seda, kas Eestisse rännati üksi või koos pereliikmetega.

3. VARJUPAIGATAOTLEJATE EUROOPA-SUUNALINE RÄNNE

3.1. Mittepõlisrahvastiku sisseränne Euroopasse

Varjupaigataotlejate rännet tuleb vaadelda mittepõlisrahvastiku rände ühe osana, mille osatähtsus kogu Euroopa-suunalises sisserändes on viimastel aastakümnetel kasvanud. Lääne-Euroopa suunalise välisrände periodiseerimisel on erinevad autorid eristanud 3 või 4 perioodi ja rände liigitamisel on esile toodud 5-6 peamist rändetüüpi (Mynz 1995; Runblom 1996: 71; Geddes 2003: 17-18; Stalker 2002: 152-153; Muus 2001: 33-35):

I periood. Ajavahemik 1945 kuni 1950. Rännet põhjustasid Euroopas toimunud dramaatilised II maailmasõja ja sellele järgnenud sündmused ning valdava osa rändajatest moodustasid põgenikud.

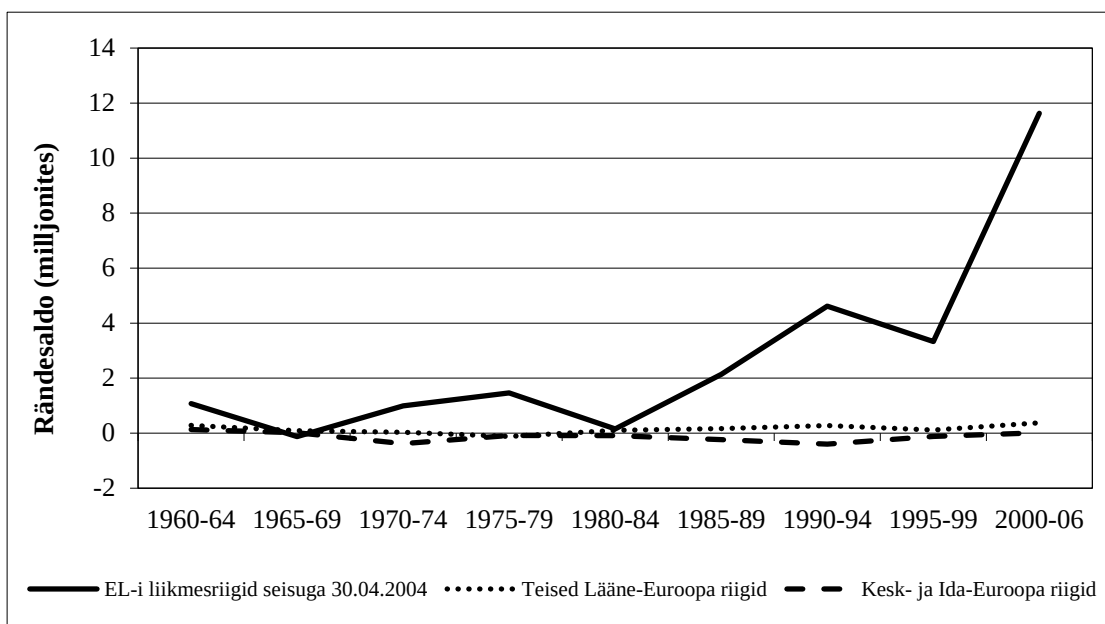
II periood. Ajavahemik 1950 kuni 1973 (majanduskriis). Tegemist oli valdavalt võõrtöölise rändega, kus võõrtöölised rändasid esmalt Euroopa vähem arenenud riikidest Lääne-Euroopa arenenud riikidesse. Etapi teises pooles hakkasid võõrtöölised saabuma ka väljastpoolt Euroopat.

III periood. Ajavahemik 1974 kuni 1980ndate II pool. Sisserände piirangute seadmisega Lääne-Euroopas olid sellel perioodil peamiseks sisserändajateks varem võõrtöölisena Euroopasse saabunute pereliikmed. Sellel perioodil oli ka iseloomulikuks rände sihtriikide laienemine, st hakati rändama ka varasematesse väljarändepiirkondadesse (nt Lõuna-Euroopasse).

IV periood. Ajavahemik alates 1980ndate lõpust. Domineerivateks rändeliikideks muutusid varjupaigataotlejate ja ebaseaduslik sisseränne.

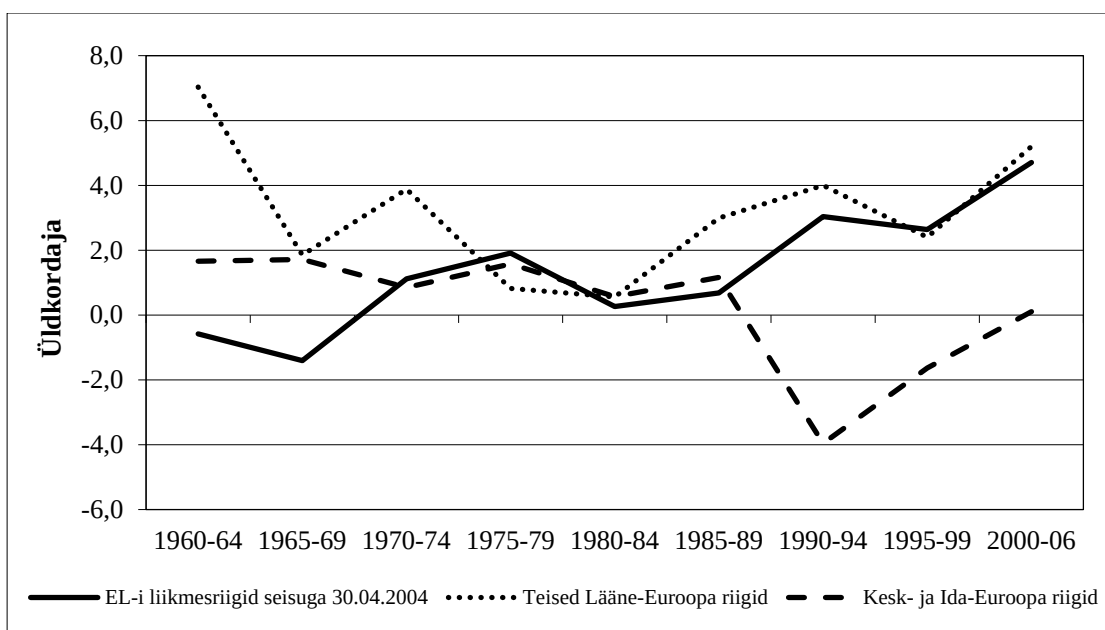
Erinevalt Lääne-Euroopa riikidest on KIE riikide rände kirjeldamisel võimalik eristada kahte perioodi – kommunistliku režiimi lõppemisele eelnenud ja sellele järgnenud periood. Kuni 1980ndate teise pooleni oli sotsialismimaade sisse- ja väljaränne stabiilselt madal, sest riigivõimude poolt kohaldati piiranguid isikute liikumisel teistesse riikidesse, eriti just lääneriikidesse. Regioonisisese rände puhul olid takistused mõnevõrra leebemad. Omamoodi erandiks siinkohal saabki pidada jugoslaavlaste väljarännet 1960ndatel aastatel Lääne-Euroopasse, kes asusid peamiselt tööle Saksamaale. Tolle perioodi teisteks suuremateks välisrändevoogudeks olid ida-sakslaste ränne Lääne-Saksamaale 1950ndate algul, ungarlaste ja tšehhide lahkumine kodumaalt pärast poliitilisi sündmusi vastavalt 1956 ja 1968. aastal ning poolakate ühtlane väljaränne Lääne-Euroopa riikidesse alates 1960ndate aastate lõpust (Korcelli 1992: 6-8; Philipov, Dorbritz 2003: 139). Lisaks Poolale ületas väljaränne sisserännet ka Slovakkias (alates 1960ndatest ja rännati peamiselt riigi teise ossa, st nüüdse Tšehhi aladele) ja Ungaris (alates 1970ndatest). Mõningatel hinnangutel ulatus väljaränne sotsialismimaadest 1970 ja 1980ndatel keskmiselt 100 000 inimeseni aastas. 1980ndate lõpul kasvas see 1 miljonini (Wallace 2002: 604).

Alates 1989. a kasvas väljaränne KIE riikidest oluliselt. Peamiselt tingis seda senise riigikorra lagunemine, erinevused Lääne-Euroopa ja KIE elustandardites, ebapiisav piirikontroll sise- ja välispiiril, etnilised konfliktid (Jugoslaavia kodusõda) ja samuti etniliste vähemuste tagasiränne oma kodumaale (nt etniliste sakslaste ja soomlaste tagasiränne). Kuid vastupidiselt ootustele jäi lääne-suunaline ränne siiski palju väiksemaks. 1990ndate esimestel aastatel rändas KIE riikidest välja u 3 miljonit inimest aastas. 1993. a see arv vähenes 2,5 miljonini ja järgnevatel aastatel poole miljonini (Wallace 2002: 604).

Joonis 3. Euroopa riikide rändesaldo aastatel 1960-2006.

Allikas: Eurostat 2013.

Joonis 4. Euroopa riikide rändesaldo üldkordaja (1000 elaniku kohta) aastatel 1960-2006.

Allikas: Eurostat 2013.

Peamiselt rännati Saksamaale ja Austriasse ning peamiseks rändeliikideks olid põgenike ja ebaseaduslik ränne. 1990ndate esimesel poolel aktiveerus ka regioonisisene ränne. Näiteks NL-i sõjaväega seotud isikud pöördusid Saksamaalt ja Balti riikidest tagasi Venemaale, Ukrainasse ja Valgevenes. Märkimisväärseks tuleb pidada ka regioonisisest ebaseaduslikku töörännet, mis hakkas hoogu koguma 1990ndate algul. Suuremas osas mindi ebaseaduslikult tööle Tšehhis, Ungarisse ja Poolasse. Peamiseks lähteriigiks selles

osas oli Ukraina (Okolski 2000: 329-334). Lisaks muututi ise rände transiit- ja sihtriikideks. Valdavalt siseneti KIE riikidesse ebaseaduslikult sooviga edasi liikuda mõnda Lääne-Euroopa riiki. Kuid Lääne-Euroopa sisserännu piirangute tõttu jäadi pidama KIE riikides, kus võimaluse korral teeniti elatist (sageli ebaseaduslikult) või taotleti varjupaika. Mõnedes KIE riikides tekkisid seeläbi täiesti uued kogukonnad. Nii näiteks kujunesid hiinlaste kogukonnad Ungaris ja Tšehhis, vietnamlaste kogukonnad Tšehhis ja Poolas ning armeenia kogukond Poolas (Okolski 2000: 332).

Kogu Euroopa-suunalise sisserände kohta puudub täpne statistika. Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni hinnangul ulatus 2010. a sisserändajate koguarv Lääne- ja Kesk-Euroopas 51 miljonini (World Migration Report 2010: 185). Kaudselt võimaldab Euroopa sisserännet hinnata rändesaldo ja selle üldkordaja. Joonistelt 3 ja 4 nähtub, et alates 1980ndate lõpust kasvas Lääne-Euroopa riikide rändesurve mitmekordselt ning palju rännati välja Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest.

3.2. Varjupaigataotlejate ränne Euroopasse

Kui Euroopa kogu sisserännet saab nii ajalises kui sisulises mõttes jagada erinevateks etappideks, siis varjupaigataotlejate rände puhul on see keerulisem, mistõttu varjupaigataotlejate rände periodiseerimisel on siiani oldud tunduvalt tagasihoidlikumad. Omal moel on püüdnud seda teha Stephen Castles ja Sean Loughna eristades Euroopa kogu sisserände taustal kolme Lääne-Euroopa varjupaigataotlejate rände faasi (2003: 2-3):

I faas – põgenikke koheldakse kui võõrtöölisi. Hõlmab ajavahemikku alates II maailmasõjast kuni 1970ndate aastatel puhkenud majanduskriisini, st periood, kui Lääne-Euroopas domineeris meessoost võõrtöölise sisseränne. Kõik saabujad, sh kodumaalt autoritaarsete riigikorralduse või relvastatud konfliktide eest põgenejad, leidsid Lääne-Euroopa riikides rakendust peamiselt tööstuses, kuid ka muudes valdkondades. Põgenikele rahvusvahelise kaitse andmise vajaduse hindamist neid vastuvõtvate riikide poolt eraldi ei toimunud (ibid).

II faas – sisserändajad, kes taotleavad varjupaika. Pärast piirangute seadmist sisserändele hakati rohkem teadvustama varjupaiga taotlemise võimalust ning ühtlasi ka selle vajalikkust sisserändajate poolt. Paralleelselt perekondade rändega saabusid 1970ndate lõpul ja 1980ndate algul Euroopa tööstusriikidesse jätkuvalt neid inimesi, kelle kodumaal valitsev poliitiline olukord oli ebastabiilne ja seda peamiselt seal toimuvate etniliste konfliktide või sõjaväeliste riigipöörete tõttu (nt Türgi, Pakistan, Tšiili, endised sotsialismimaad jne). Seega sisserändajad, keda varem koheldi kui võõrtöölisi muutusid selles faasis varjupaigasoovijateks (ibid).

III faas – varjupaigataotlejad liiguvad kui dokumenteerimata rändajad. Sooviga takistada põhjendamatute varjupaigataotluste esitamist kitsendasid Lääne-Euroopa riigid varjupaigataotlejate sisserännet veelgi (vt ptk 1.3.2 ja 1.3.3). See tõi kaasa nähtuse, kus varjupaika soovivad isikud hakkasid riiki saabumiseks ja oma tagasisaatmise takistamiseks üha rohkem kasutama ebaseaduslikke võtteid (nt osteti võltsitud dokumente, kasutati n-ö inims mugeldajate teenust, sihtriiki jõudes hävitati isikut tõendavaid dokumente ja varjati oma tegeliku identiteedi). Kolmandat perioodi iseloomustab kõige üldisemalt see, et piir varjupaigataotlejate ja ebaseadusliku rände vahel muutus hägusemaks (ibid).

Olemasolevate andmetike alusel ei ole võimalik täpselt analüüsida viimaste aastate jooksul toimunud Euroopa varjupaigataotlejate rände osakaalu muutumist Euroopa kogurändes.

Põhiprobleemiks on see, et nii Euroopa riigid kui ka rändestatistikat koguvad rahvusvahelised institutsioonid (Eurostat; Euroopa Nõukogu; OECD) tuginevad välisrändest ülevaate saamisel erinevatele metodoloogiatele, peamiselt rahvastiku koguiibe ja loomuliku iibe arvandmetele. Nii on olemas alates 1960ndatest ülevaade Euroopa riikide rändesaldost (Eurostat 2013), kuid andmed sisse- ja väljarände kohta nimetatud ajavahemiku osas eraldivõetuna on võrdlemisi lünklikud ja kohati vastuolulisedki.

Mõningase ettekujutuse varjupaigataotlejate osakaalu muutumisest kogu Euroopa-suunalises rändes alates 1980. aastast annab OECD ja UNHCR'i statistikate omavaheline võrdlemine (vt Tabel 5). Nagu selgub tõusis 1990ndatel Euroopa varjupaigataotlejate osakaal võrreldes 1980ndatega ligemale 10 korda. Võrreldes teiste suurriikidega (USA, Kanada ja Austraalia) on Euroopa varjupaigataotlejate osatähtsus kogu sisserändest märkimisväärne ulatudes kohati üle veerandi kogu rändest. Kolmes suuriigis jääb varjupaigataotlejate rände osakaal vahemikku 0,3-14,5%. Erandiks oli Kanada ajavahemikul 1990-1994 (27,6%). Vaadeldava perioodi viimastel aastatel (2000-2006) on varjupaigataotlejate osakaal mõnevõrra vähenenud, kuid ka siin on erandiks Kanada.

Tabel 5. Varjupaigataotlejate rände osakaal (%) kogu sisserändest.

Riik / Regioon	1980-1989	1990-1994	1995-1999	2000-2006
Lääne-Euroopa	2,7	28,8	20,9	11,8
Kesk- ja Ida-Euroopa	-	-	48,4	29,7
USA	6,6	8,3	11,9	4,0
Kanada	1,4	27,6	11,5	14,5
Austraalia	0,3	11,3	6,8	5,3

Allikad: OECD Statistics 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013.

Analoogselt Euroopa kogu sisserändega hakkas ka varjupaigataotlejate arv Euroopas tõusma aastatel 1988-89 saavutades oma kõrgeima taseme 1992. a, kui Euroopas taotles varjupaika kokku ligemale 700 000 isikut (vt Tabel 6 ja Joonis 5). Järgneval 5-6 aastal kahanes varjupaigataotlejate arv poole võrra hakates uuesti tõusma 1997-1998. a. Alates 2003. aastast on varjupaigataotlejate arv ühtlaselt langenud ja 2006. a saavutas see esmakordselt 1980ndate teise poole taseme. Vaadates Euroopas esitatud varjupaigataotluste arvu ja selle muutumist aastatel 1980-2006, saab esile tuua mitmeid iseloomulikke arenguid. Esiteks on äärmiselt tähelepanuväärne Saksamaa roll nii EL-i kui ka kogu Euroopa varjupaigataotlejate sisserändes ja seda eriti just 1990ndate esimesel poolel (vt Joonis 6). Kui aastatel 1980-1990 oli Saksamaa varjupaigataotlejate arv enam-vähem samas suurusjärgus kõigi ülejäänud vanade EL-i liikmesriikide taotlejate koguarvuga, siis 1992. a ületas Saksamaa varjupaigataotlejate arv teiste EL-i riikide varjupaigataotlejate koguarvu ligemale 2 korda. Aastatel 1992-1993 taotles ainuüksi Saksamaal varjupaika 760 790 isikut, mis teeb 61% kõikidest EL-i riikides varjupaika taotlenud isikutest. Peamisteks päritoluriikideks olid sel perioodil Serbia, Rumeenia, Türgi ja Bulgaaria, moodustades kokku u 64% kõikidest Saksamaa varjupaigataotlejatest. Alles 1999-2000. a langes Saksamaa osatähtsus kogu Euroopa varjupaigataotlejate sisserände osas kolmandikuni ning 2004. a taotles Saksamaal varjupaika juba 12% kõikidest Euroopa varjupaigataotlejatest.

Tabel 6. Euroopa riikides esitatud varjupaigataotleste arv ja selle muutumine aastatel 1981-2006 (I osa).

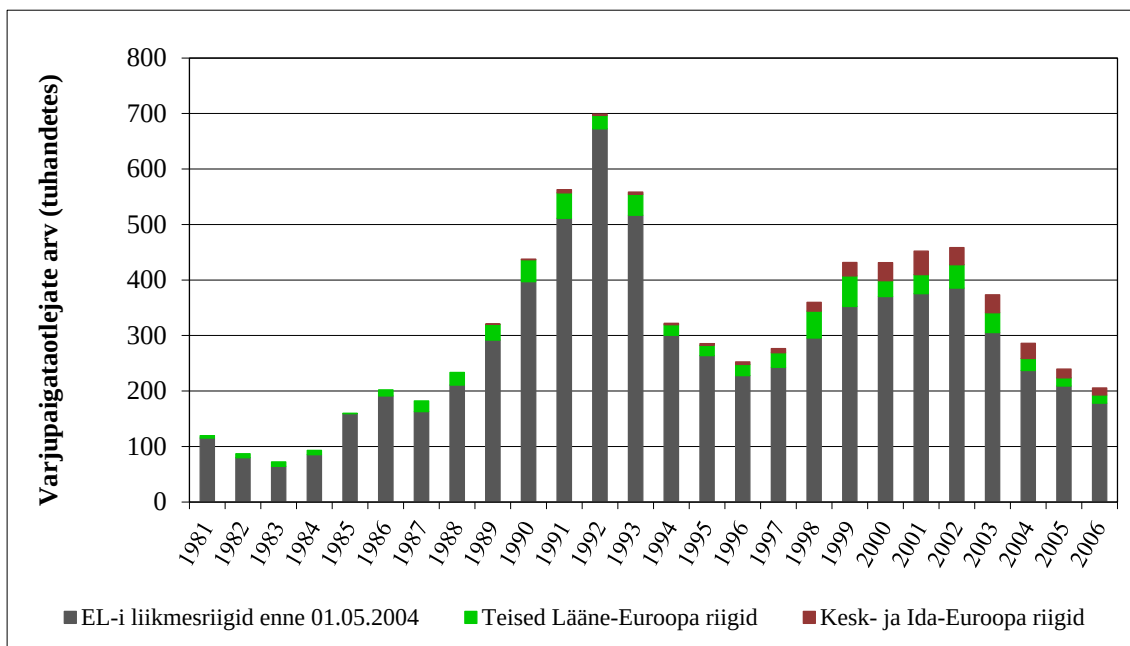
Riik	AASTAD																								
	1981	1982	+/- (%)	1983	+/- (%)	1984	+/- (%)	1985	+/- (%)	1986	+/- (%)	1987	+/- (%)	1988	+/- (%)	1989	+/- (%)	1990	+/- (%)	1991	+/- (%)	1992	+/- (%)	1993	+/- (%)
EL-i LIIKMESRIIGID ENNE 01.05.2004																									
Austria	34557	4631	-86,6	5898	27,4	7208	22,2	6725	-6,7	8640	28,5	11405	32,0	15790	38,4	21880	38,6	22790	4,2	27305	19,8	16240	-40,5	4745	-70,8
Belgia	2287	2908	27,2	2908	0,0	3646	25,4	5385	47,7	7645	42,0	5975	-21,8	4510	-24,5	8190	81,6	12945	58,1	15445	19,3	17675	14,4	26715	51,1
Hispaania	325	2459	656,6	1416	-42,4	1179	-16,7	2300	95,1	2300	0,0	2500	8,7	4515	80,6	4075	-9,7	8645	112,1	8140	-5,8	11710	43,9	12645	8,0
Holland	1594	1214	-23,8	2015	66,0	2603	29,2	5645	116,9	5865	3,9	13460	129,5	7485	-44,4	13900	85,7	21210	52,6	21615	1,9	20345	-5,9	35400	74,0
Iirimaa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50	-	50	0,0	40	-20,0	60	50,0	30	-50,0	40	33,3	90	125,0
Itaalia	3638	3136	-13,8	3037	-3,2	4559	50,1	5400	18,4	6500	20,4	11000	69,2	1300	-88,2	2240	72,3	3570	59,4	24490	586,0	2590	-89,4	1320	-49,0
Kreeka	2240	1194	-46,7	447	-62,6	764	70,9	1400	83,2	4300	207,1	6300	46,5	9300	47,6	6500	-30,1	4100	-36,9	2700	-34,1	2110	-21,9	860	-59,2
Luksemburg	-	-	-	-	-	-	-	80	-	90	12,5	100	11,1	45	-55,0	85	88,9	115	35,3	240	108,7	120	-50,0	225	87,5
Portugal	600	1115	85,8	609	-45,4	378	-37,9	70	-81,5	120	71,4	180	50,0	250	38,9	115	-54,0	60	-47,8	235	291,7	655	178,7	2090	219,1
Prantsusmaa	18747	21083	12,5	20244	-4,0	21714	7,3	28925	33,2	26290	-9,1	27670	5,2	34350	24,1	61420	78,8	54815	-10,8	47380	-13,6	28870	-39,1	27565	-4,5
Rootsi	12651	5761	-54,5	7050	22,4	10533	49,4	14500	37,7	14600	0,7	18115	24,1	19595	8,2	30335	54,8	29420	-3,0	27350	-7,0	84020	207,2	37580	-55,3
Saksamaa	36143	33787	-6,5	17280	-48,9	25297	46,4	73830	191,9	99650	35,0	57380	-42,4	103075	79,6	121320	17,7	193065	59,1	256110	32,7	438190	71,1	322600	-26,4
Soome	15	12	-20,0	16	33,3	25	56,3	20	-20,0	25	25,0	50	100,0	65	30,0	180	176,9	2745	1425,0	2135	-22,2	3635	70,3	2025	-44,3
Suurbritannia	2390	2148	-10,1	2611	21,6	2981	14,2	6200	108,0	5700	-8,1	5865	2,9	5740	-2,1	16775	192,2	38200	127,7	73400	92,1	32300	-56,0	28500	-11,8
Taani	123	298	142,3	800	168,5	4312	439,0	8700	101,8	9300	6,9	2725	-70,7	4670	71,4	4590	-1,7	5290	15,3	4610	-12,9	13885	201,2	14345	3,3
Kokku	115310	79746	-30,8	64331	-19,3	85199	32,4	159180	86,8	191025	20,0	162775	-14,8	210740	29,5	291645	38,4	397030	36,1	511185	28,8	672385	31,5	516705	-23,2
TEISED LÄÄNE-EUROOPA RIIGID																									
Island	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-100,0	10	-	5	-50,0	20	300,0	15	-25,0	0	-100,0
Liechtenstein	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Norra	95	100	5,3	150	50,0	300	100,0	830	176,7	2720	227,7	8615	216,7	6600	-23,4	4435	-32,8	3960	-10,7	4570	15,4	5240	14,7	12875	145,7
Šveits	4226	7135	68,8	7886	10,5	7435	-5,7	-	-100,0	8195	-	10680	30,3	16220	51,9	24110	48,6	35565	47,5	41240	16,0	18935	-54,1	25235	33,3
Kokku	4321	7235	67,4	8036	11,1	7735	-3,7	830	-89,3	10915	1215,1	19300	76,8	22820	18,2	28555	25,1	39530	38,4	45830	15,9	24190	-47,2	38110	57,5
KESK- JA IDA-EUROOPA RIIGID																									
Eesti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Leedu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Läti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Poola	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2437	-	592	-75,7	819	38,3
Slovakkia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	87	-	96	10,3
Sloveenia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tšehhi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	630	-	2226	253,3	841	-62,2	2207	162,4
Ungari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	-	397	1002,8	1301	227,7	859	-34,0	729	-15,1
Kokku	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	-	1027	2752,8	5964	480,7	2379	-60,1	3851	61,9
KÕIK KOKKU	119631	86981	-27,3	72367	-16,8	92934	28,4	160010	72,2	201940	26,2	182075	-9,8	233560	28,3	320236	37,1	437587	36,0	562979	28,7	698954	24,2	558666	-20,1

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Tabel 6. Euroopa riikides esitatud varjupaigataotluste arv ja selle muutumine aastatel 1981-2006 (II osa).

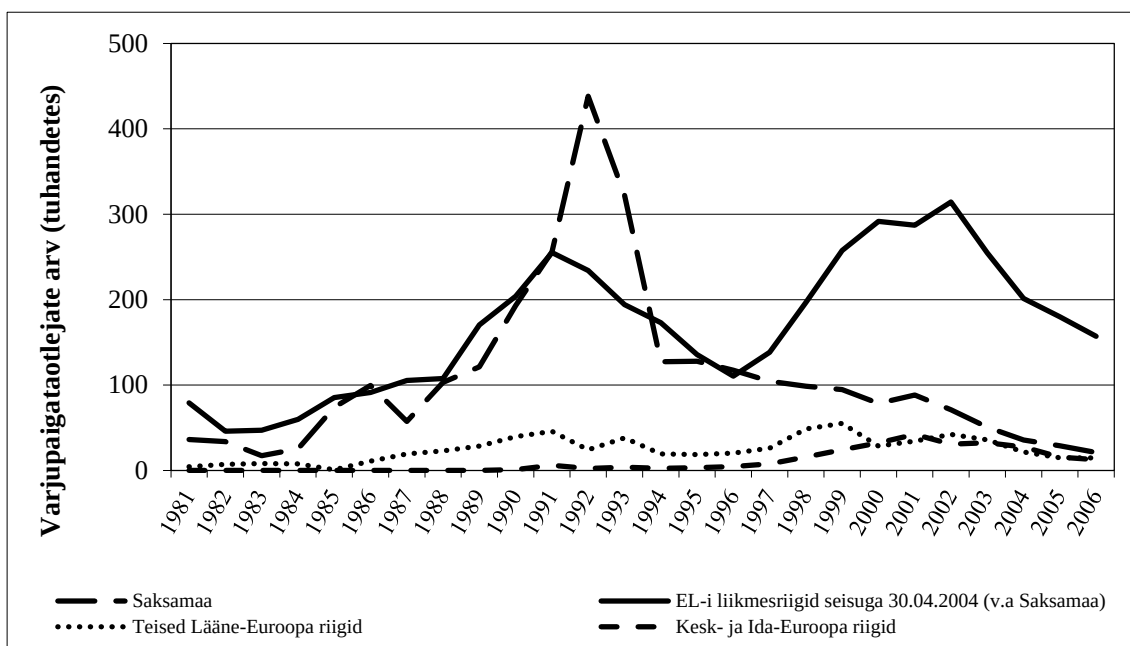
Riik	1994	+/- (%)	1995	+/- (%)	1996	+/- (%)	1997	+/- (%)	1998	+/- (%)	1999	+/- (%)	2000	+/- (%)	2001	+/- (%)	2002	+/- (%)	2003	+/- (%)	2004	+/- (%)	2005	+/- (%)	2006	+/- (%)
EL-i LIIKMESRIIGID ENNE 01.05.2004																										
Austria	5080	7,1	5920	16,5	6990	18,1	6720	-3,9	13805	105,4	20130	45,8	18285	-9,2	30125	64,8	39355	30,6	32360	-17,8	24635	-23,9	22460	-8,8	13350	-40,6
Belgia	14340	-46,3	11410	-20,4	12435	9,0	11790	-5,2	21965	86,3	35780	62,9	42690	19,3	24505	-42,6	18800	-23,3	13585	-27,7	12400	-8,7	12575	1,4	8870	-29,5
Hispaania	11990	-5,2	5680	-52,6	4730	-16,7	4975	5,2	4935	-0,8	8405	70,3	7925	-5,7	9490	19,7	6310	-33,5	5765	-8,6	5365	-6,9	5050	-5,9	5295	4,9
Holland	52575	48,5	29260	-44,3	22855	-21,9	34445	50,7	45215	31,3	39275	-13,1	43895	11,8	32580	-25,8	18665	-42,7	13400	-28,2	9780	-27,0	12345	26,2	14465	17,2
Iirimaa	360	300,0	420	16,7	1180	181,0	3880	228,8	4625	19,2	7725	67,0	10940	41,6	10325	-5,6	11635	12,7	7485	-35,7	4265	-43,0	4305	0,9	4240	-1,5
Itaalia	1830	38,6	1760	-3,8	680	-61,4	1890	177,9	13100	593,1	18450	40,8	15195	-17,6	17400	14,5	16015	-8,0	13705	-14,4	9630	-29,7	9345	-3,0	10350	10,8
Kreeka	1105	28,5	1280	15,8	1640	28,1	4375	166,8	2950	-32,6	1530	-48,1	3085	101,6	5500	78,3	5665	3,0	8180	44,4	4470	-45,4	9050	102,5	12265	35,5
Luksemburg	260	15,6	280	7,7	265	-5,4	435	64,2	1710	293,1	2930	71,3	625	-78,7	685	9,6	1040	51,8	1550	49,0	1575	1,6	800	-49,2	525	-34,4
Portugal	615	-70,6	330	-46,3	270	-18,2	250	-7,4	355	42,0	305	-14,1	225	-26,2	235	4,4	245	4,3	115	-53,1	115	0,0	115	0,0	130	13,0
Prantsusmaa	25960	-5,8	20415	-21,4	17405	-14,7	21415	23,0	22375	4,5	30905	38,1	38745	25,4	47290	22,1	51085	8,0	59770	17,0	58545	-2,0	49735	-15,0	30750	-38,2
Rootsi	18640	-50,4	9045	-51,5	5775	-36,2	9680	67,6	12840	32,6	11220	-12,6	16285	45,1	23500	44,3	33015	40,5	31355	-5,0	23160	-26,1	17530	-24,3	24320	38,7
Saksamaa	127210	-60,6	127935	0,6	117335	-8,3	104355	-11,1	98645	-5,5	94775	-3,9	78565	-17,1	88285	12,4	71125	-19,4	50565	-28,9	35605	-29,6	28915	-18,8	21030	-27,3
Soome	835	-58,8	850	1,8	710	-16,5	970	36,6	1270	30,9	3105	144,5	3170	2,1	1650	-47,9	3445	108,8	3090	-10,3	3575	15,7	3595	0,6	2275	-36,7
Suurbritannia	32830	15,2	43965	33,9	29640	-32,6	32500	9,6	46015	41,6	71160	54,6	80315	12,9	71365	-11,1	103080	44,4	60045	-41,7	40625	-32,3	30840	-24,1	28320	-8,2
Taani	6650	-53,6	5105	-23,2	5895	15,5	5100	-13,5	5700	11,8	6530	14,6	10345	58,4	12510	20,9	5945	-52,5	4390	-26,2	3235	-26,3	2280	-29,5	1960	-14,0
Kokku	300280	-41,9	263655	-12,2	227805	-13,6	242780	6,6	295505	21,7	352225	19,2	370290	5,1	375445	1,4	385425	2,7	305360	-20,8	236980	-22,4	208940	-11,8	178145	-14,7
TEISED LÄÄNE-EUROOPA RIIGID																										
Island	-	-	5	-	4	-20,0	6	50,0	19	216,7	17	-10,5	24	41,2	52	116,7	117	125,0	80	-31,6	76	-5,0	85	11,8	40	-52,9
Liechtenstein	-	-	-	-	-	-	-	-	228	-	515	125,9	11	-97,9	112	918,2	96	-14,3	102	6,3	74	-27,5	53	-28,4	47	-11,3
Norra	3380	-73,7	1460	-56,8	1780	21,9	2270	27,5	8375	268,9	10160	21,3	10845	6,7	14770	36,2	17480	18,3	16020	-8,4	7950	-50,4	5400	-32,1	5320	-1,5
Šveits	15930	-36,9	17160	7,7	18415	7,3	23795	29,2	39885	67,6	44510	11,6	17705	-60,2	19405	9,6	24430	25,9	19545	-20,0	13475	-31,1	9350	-30,6	9315	-0,4
Kokku	19310	-49,3	18625	-3,5	20199	8,5	26071	29,1	48507	86,1	55202	13,8	28585	-48,2	34339	20,1	42123	22,7	35747	-15,1	21575	-39,6	14888	-31,0	14722	-1,1
KESK- JA IDA-EUROOPA RIIGID																										
Eesti	-	-	-	-	-	-	1	-	23	2200,0	21	-8,7	3	-85,7	12	300,0	9	-25,0	14	55,6	11	-21,4	11	0,0	7	-36,4
Leedu	-	-	-	-	-	-	240	-	160	-33,3	145	-9,4	305	110,3	425	39,3	365	-14,1	395	8,2	165	-58,2	100	-39,4	145	45,0
Läti	-	-	-	-	-	-	-	-	58	-	20	-65,5	5	-75,0	14	180,0	30	114,3	5	-83,3	7	40,0	20	185,7	8	-60,0
Poola	600	-26,7	840	40,0	600	-28,6	3580	496,7	3425	-4,3	3060	-10,7	4660	52,3	4480	-3,9	5170	15,4	6810	31,7	7925	16,4	5240	-33,9	4225	-19,4
Slovakkia	140	45,8	360	157,1	415	15,3	645	55,4	505	-21,7	1320	161,4	1555	17,8	8150	424,1	9745	19,6	10300	5,7	11395	10,6	3550	-68,8	2850	-19,7
Sloveenia	30	-	35	16,7	35	0,0	70	100,0	335	378,6	745	122,4	9245	1140,9	1510	-83,7	650	-57,0	1050	61,5	1090	3,8	1550	42,2	500	-67,7
Tšehhi	1187	-46,2	1417	19,4	2211	56,0	2110	-4,6	4085	93,6	7355	80,0	8790	19,5	18095	105,9	8485	-53,1	11400	34,4	5300	-53,5	3590	-32,3	2730	-24,0
Ungari	438	-39,9	588	34,2	1260	114,3	1108	-12,1	7120	542,6	11500	61,5	7800	-32,2	9555	22,5	6410	-32,9	2400	-62,6	1600	-33,3	1610	0,6	2115	31,4
Kokku	2395	-37,8	3240	35,3	4521	39,5	7754	71,5	15711	102,6	24166	53,8	32363	33,9	42241	30,5	30864	-26,9	32374	4,9	27493	-15,1	15671	-43,0	12580	-19,7
KÕIK KOKKU	321985	-42,4	285520	-11,3	252525	-11,6	276605	9,5	359723	30,0	431593	20,0	431238	-0,1	452025	4,8	458412	1,4	373481	-18,5	286048	-23,4	239499	-16,3	205447	-14,2

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Joonis 5. Euroopa varjupaigataotlejate arv aastatel 1981-2006.

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Joonis 6. Euroopa varjupaigataotlejate arv aastatel 1981-2006.

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Saksamaa-suunalise varjupaigataotlejate rände järsk vähenemine 1993. a ja suuremal määral just 1994. a tulenes peamiselt siseriikliku varjupaigapoliitika karmistamisest. Nimelt

1993. a juunis võttis Saksamaa parlament vastu põhiseaduse artikli 16 muutmise seaduse, millega säilitati õigus varjupaigale, kuid selle saamist piirati turvalise kolmanda riigi ning turvalise päritoluriigi põhimõtete siseseviimisega põhiseadusesse. Samuti sisaldas see muudatus endas täiendust, mille kohaselt on võimalik ilmselgelt põhjendamatute taotluste puhul läbi viia kiirmenetlus (Geddes 2003: 86-88).

Teise iseloomuliku joonena saab välja tuua erinevused EL-i ja teiste Lääne-Euroopa riikide varjupaigataotlejate sisserändes (vt Tabel 6 ja Joonis 5). Kui EL-is saavutas varjupaigataotlejate arv oma kõrgema taseme 1992-1993, siis EL-i mittekuuluvates Lääne-Euroopa riikides toimus see 6-7 aastat hiljem, st 1999. a. Samuti toimus teistes Lääne-Euroopa riikides aastate lõikes suuri muutusi varjupaigataotlejate arvudes (nt 1998. a tõusis taotlejate arv 86%), kuid need kõikumised jäid kogu Euroopa taustal siiski tagasihoidlikuks.

Kolmandaks iseloomustab Euroopa-suunalist varjupaigataotlejate rännet see, et alates 1992. aastast on kasvanud KIE riikide osatähtsus Euroopa-suunalises varjupaigataotlejate rändes (vt Tabel 6 ja Joonis 5). Nii näiteks taotles KIE riikides 1992. a varjupaika alla 1% kõikidest Euroopa varjupaigataotlejatest, kuid üheksa aastat hiljem (2001) oli sama näitaja üle 9%. KIE riikidele on iseloomulik seegi, et erinevalt Lääne-Euroopa riikidest kasvas seal varjupaigataotlejate arv iga järgneva aastaga, alates 1990ndate esimesest poolest kuni 2001. a. Suurem hüpe oli 1997. ja 1998. a (kasv vastavalt 71,5% ja 102,6%). Võibki öelda, et KIE riikide (v.a Eesti ja Läti⁶⁵) roll Euroopa-suunalises varjupaigataotlejate rändes muutus sajandivahetusel, st senisele transiitriikide rollile lisandus juurde ka sihtriigi roll või siis muututi riikideks, kus varjupaigataotlejad peatusid pikemalt, et kavandada oma edasilükkumist Lääne-Euroopasse.

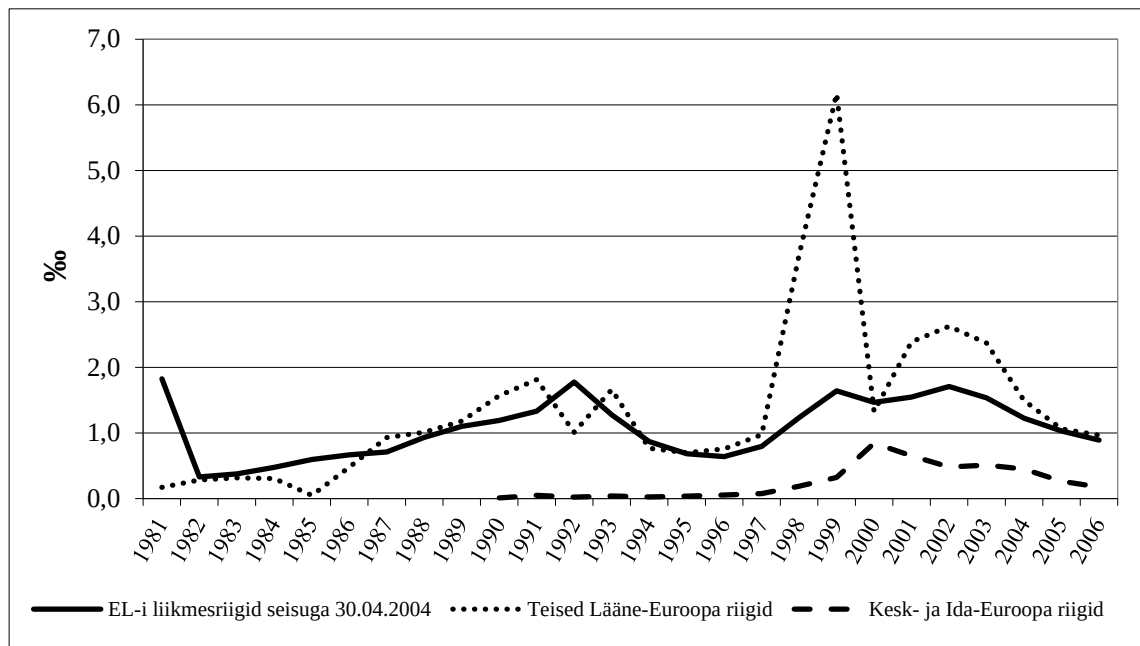
KIE kui transiitregiooni staatuse vähenemisele eelmise kümnendi lõpul aitasid kaasa nii EL-i kui KIE riikides toimunud poliitilised ja institutsionaalsed arengud. Ühest küljest olid KIE riigid EL-i kaasabil pannud aluse oma varjupaigasüsteemile ning teisalt oli enamik EL-i riike selleks ajaks rakendanud varjupaigataotlejate sisserändu piiravad meetmed (vt lähemalt ptk-s 1.3.3). Lisaks KIE muutumisele varjupaigataotlejate rände sihtregiooniks kinnistus tugevamalt EL-i huvidest lähtuv KIE roll n-ö puhvertsoonina ja seda peamiselt Aasiast pärineva sisserände osas.

KIE riikidest kõige suurem varjupaigataotlejate rändesurve oli Tšehhil ja Ungaril. Ajavahemikul 1989-2006 taotles Tšehhis varjupaika 82 659 ja Ungaris 56 826 isikut. Mõnevõrra väiksem oli varjupaigataotlejate arv Poolas (54 463), Slovakkias (51 113) ja Sloveenias (16 845). Balti riikide osa varjupaigataotlejate sisserändes oli võrreldes teiste KIE riikidega marginaalne – kokku taotles varjupaika 2 724 välismaalast (1% kõikidest KIE varjupaigataotlejatest), kellest 2 445 tegid seda Leedus.

Siinkohal tuleb märkida, et EL-s esineb sageli olukordi, kus üks isik esitab varjupaigataotluse 2 või 3 erinevas riigis, harvematel juhtudel ka rohkem kui 10 riigis. Ülevaade selle kohta on parananud alates 2003. a jaanuarist, kui võeti kasutusele EL-i ühtne elektrooniline sõrmejälgede kogumise ja võrdlemise süsteem EURODAC. Tulenevalt EL-i riikide kohustusest edastada kõikide vähemalt 14-aastaste varjupaigataotlejate sõrmejäljed ühtsesse andmebaasi saadakse vastuseks, kas isik on varem mõnes EL-i riigis taotlenud varjupaika ja kui on, siis mitu korda. Iga-aastastest raportitest selgub, et aastatel 2003-2006 on varjupaigataotlejate kohta sõrmejälgi EURODAC-i edastatud kokku 823 711 korral, kellest 108 823 olid varem EL-s varjupaika taotlenud (First Annual Report ... 2004: 12;

⁶⁵ Varjupaigataotlejate sisseränne Eestisse ja Lätisse on alates 1990ndate lõpust olnud ühtlaselt väike, mistõttu mõlema riigi puhul nimetatud rollimuutust esile ei tule.

Second Annual Report ... 2005: 10; Third Annual Report ... 2006: 6; Annual report ... 2007).

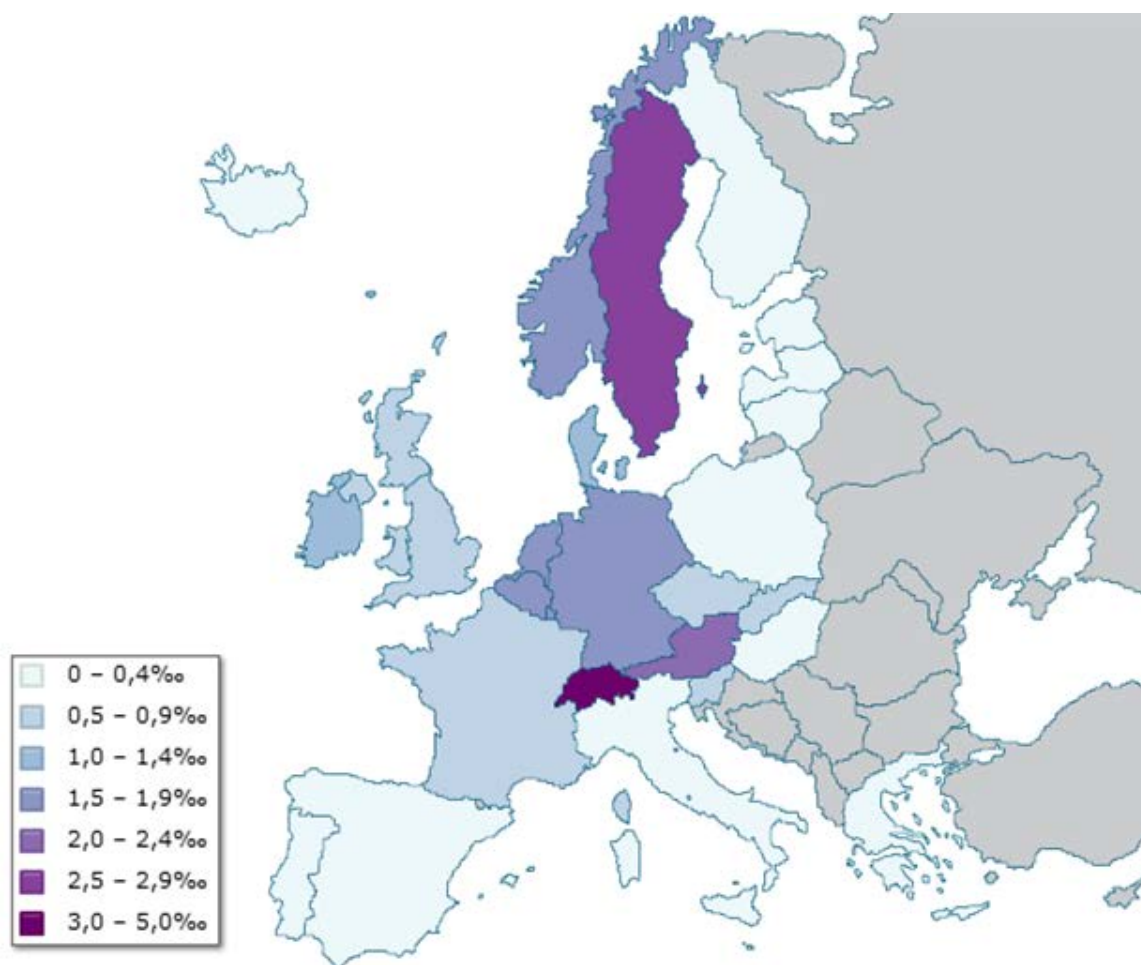

Joonis 7. Euroopa varjupaigataotlejate arv 1000 elaniku kohta aastatel 1981-2006⁶⁶.

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Regioonide lõikes varjupaigataotlejate rändesurve hindamiseks annab parema võimaluse varjupaigataotlejate arvu vaatlemine 1000 elaniku kohta. Selgust asjasse toovad Joonised 7 ja 8. Joonistest ilmneb, et vaadeldaval perioodil oli suurem varjupaigataotlejate rändesurve EL-i mittekuluvatel Lääne-Euroopa riikidel. Nende riikide varjupaigataotlejate sisseände üldkordaja oli näiteks 1999. a peaaegu 4 korda suurem kui EL-is, st 6,2 taotlejat 1000 elaniku kohta. Alates 1990. a on vaid paaril korral ja lühiajaliselt EL-i üldkordaja olnud suurem kui teistes Lääne-Euroopa riikides (1992, 1994 ja 2000. a). KIE riikides oli alates 1990. a keskmine varjupaigataotlejate sisseände üldkordaja 0,2%. Aastatel 1990-2006 (vt Joonis 8) oli riigiti keskmine varjupaigataotlejate sisseände üldkordaja kõige suurem Liechtensteinil (4,2‰) ja Šveitsil (3,5‰). Järgnevad Rootsi (2,8‰), Luksemburg, Austria (mõlemad 2,3‰) ja Saksamaa (1,8‰). Kõikidel KIE riikidel jäi üldkordaja vaadeldaval ajavahemikul 0 ja 0,8‰ vahele. Teistest suuremad näitajad olid Sloveenia (0,8‰), Slovakkia (0,6‰) ja Tšehhi (0,5‰).

⁶⁶ Andmed Luksemburgi kohta on alates 1985, Iirimaa ja Islandi alates 1987, Tšehhi alates 1990, Poola alates 1991, Slovakkia alates 1992, Sloveenia alates 1994, Eesti, Läti ja Leedu alates 1997 ning Liechtensteini andmed on alates 1998. aastast.

Joonis 8. Euroopa keskmine varjupaigataotlejate arv 1000 elaniku kohta aastatel 1990-2006⁶⁷.

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Varjupaigataotlejate vanuselise ja soolise jagunemise osas ei olnud võimalik leida andmeid Euroopa riikide kohta aastatel 1980-2006. Kuna Eurostat kogub neid andmeid alates 2008. aastast, siis ülevaate sellest annab aastate 2008-2012 andmete võrdlemine. Nagu Tabelist 7 nähtub moodustasid kogu Euroopas meessoost varjupaigataotlejad 68% kõikidest varjupaigataotlejatest ja seda kõikides vaadeldavates regioonides. Meessoost varjupaigataotlejate osakaal on suurem kõikides vanusgruppides, v.a 65 ja vanemad. Vanusgruppide lõikes esitatakse kogu Euroopas kõige rohkem varjupaigataotlusi vanuses 18-34 ja 35-64. Tähelepanuväärne on vanusgrupi 0-13 osakaal Kesk- ja Ida-Euroopa riikides moodustades ligemale veerandi (24%) kõikidest varjupaigataotlejatest. Üheks võimaluseks on see, et KIE riikidesse on varjupaigataotlejad liikunud rohkem perekonniti, st koos väikeste lastega. Lääne-Euroopas taotlevad rohkem varjupaika üksikud ja vallalised välismaalased. Kokkuvõttes, et sooliselt jagunesid Euroopa varjupaigataotlejad perioodil 2008-2012 ühtlaselt. Erinevused ilmneseid vanusgruppide lõikes.

⁶⁷ Andmed Poola kohta on alates 1991, Slovakkia alates 1992, Sloveenia alates 1994, Eesti, Läti ja Leedu alates 1997 ning Liechtensteini andmed on alates 1998. aastast.

Tabel 7. Varjupaigataotlejate sooline ja vanuseline jagunemine Euroopas aastatel 2008-2012.

Regioonid	Vanusgrupid										Kokku	
	0-13		14-17		18-34		35-64		65 +			
	Arv	Sugu %	Arv	Sugu %	Arv	Sugu %	Arv	Sugu %	Arv	Sugu %	Arv	Sugu %
Lääne-Euroopa												
Mees	121660	53%	64230	73%	520040	74%	160090	64%	4370	42%	870390	68
Naine	107210	47%	23330	27%	187170	26%	90165	36%	6070	58%	413945	32
Kokku	228870	100%	87560	100%	707210	100%	250255	100%	10440	100%	1284335	100
Kesk- ja Ida-Euroopa												
Mees	10930	55%	3255	72%	30685	75%	10460	63%	210	38%	55540	68
Naine	8805	45%	1245	28%	10140	25%	6090	37%	340	62%	26620	32
Kokku	19735	100%	4500	100%	40825	100%	16550	100%	550	100%	82160	100
Kogu Euroopa												
Mees	148310	53%	76595	74%	625270	74%	187535	64%	4875	42%	1042585	68
Naine	129715	47%	27115	26%	218095	26%	103640	36%	6750	58%	485315	32
Kokku	278025	100%	103710	100%	843365	100%	291175	100%	11625	100%	1527900	100

Allikas: Eurostat 2013.

Selle peatüki viimases osas vaadeldakse, millistest peamistest päritoluriikidest on varjupaigataotlejad Euroopasse saabunud, millised on Euroopa kui varjupaigataotlejate rände sihtkoha regionaalsed erinevused ja kuivõrd on need alates 1990. aastast muutunud. Tabelist 8 selgub, et aastatel 1990-2006 on Euroopa riikides kõige enam varjupaika taotlenud endise Jugoslaavia aladelt pärit kodanikud – üle 1 miljoni inimese. Nende arv samal perioodil oli kõige suurem ka EL-s (seisuga 30.04.2004) ja teistes Lääne-Euroopa riikides. Kogu Euroopa varjupaigataotlejate päritoluriikidest järgnevad Rumeenia (431 066), Türgi (423 037) ja Iraak (352 904). EL-i (seisuga 30.04.2004) varjupaigataotlejate päritoluriikide esikümme kattub suuremas osas kogu Euroopaga. Tähelepanuväärne on, et viis riiki (Serbia, Türgi, Iraan, Afganistan ja Somaalia) on esikümnes kõikidel perioodidel ning neli riiki (Rumeenia, Bosnia ja Hertsegoviina, Sri Lanka, Kongo DV) on seda vähemalt kahel korral.

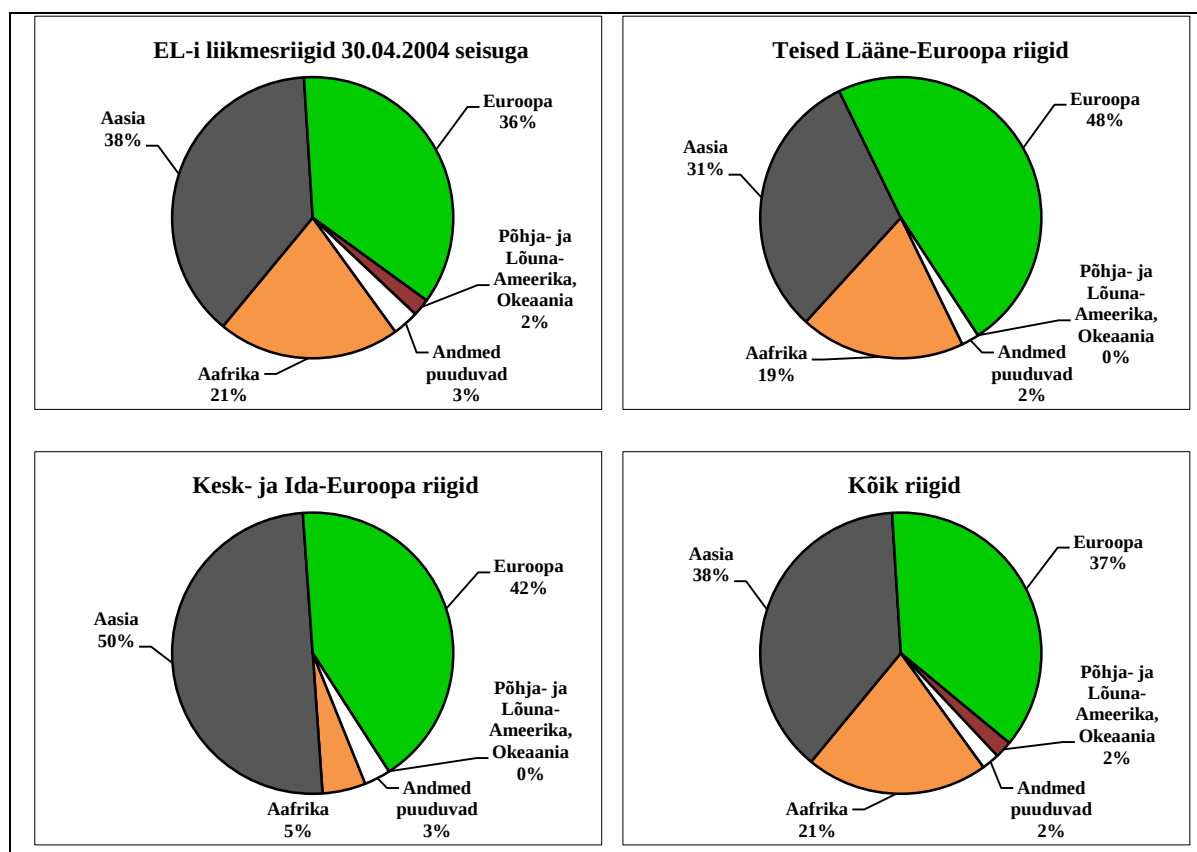
EL-i mittekuuluvate Lääne-Euroopa riikide varjupaigataotlejate päritolu esikümme ei erine oluliselt EL-i maadest – eripäraks on vaid Albaania ning Liibanoni kodanike arvukus varjupaigataotlejate seas ja seda peamiselt Šveitsis ja Norras. Samuti esines kuus päritoluriiki (Serbia, Türgi, Iraan, Afganistan, Kongo DV ja Somaalia) Lääne-Euroopa maade esikümnes kõikidel vaadeldavatel ajaperioodidel.

Tabel 8. Euroopa varjupaigataotlejate peamised päritoluriigid (TOP10) erinevates regioonides aastatel 1990-2006.

Varju- paiga- regioon	Period											
	1990-1994			1995-1999			2000-2006			1990-2006		
	Päritoluriik	Arv (tuh)	%	Päritoluriik	Arv (tuh)	%	Päritoluriik	Arv (tuh)	%	Päritoluriik	Arv (tuh)	%
EL-i LIIKMESRIIGID 30.04.2004 SEISUGA	Serbia	468,7	21,6	Serbia	228,6	17,1	Serbia ⁹⁸	151,4	8,4	Serbia	848,8	16,0
	Rumeenia	340,2	15,7	Iraak	118,8	8,9	Iraak	150,5	8,4	Rumeenia	413,9	7,8
	Türgi	162,5	7,5	Türgi	108,4	8,1	Türgi	118,0	6,6	Türgi	388,9	7,3
	Bulgaaria	63,3	2,9	Afganistan	59,2	4,4	Afganistan	97,4	5,4	Iraak	313,8	5,9
	Iraan	56,3	2,6	Rumeenia	48,4	3,6	Venemaa	86,7	4,8	Afganistan	210,8	4,0
	Bosnia ja Hertsegoviina	54,2	2,5	Iraan	41,3	3,1	Iraan	63,1	3,5	Iraan	160,7	3,0
	Afganistan	54,1	2,5	Somaalia	40,7	3,1	Nigeeria	49,5	2,7	Venemaa	141,6	2,7
	Sri Lanka	49,3	2,3	Sri Lanka	36,9	2,8	Somaalia	48,9	2,7	Somaalia	134,7	2,5
	Kongo DV	48,4	2,2	Bosnia ja Hertsegoviina	36,3	2,7	Hiina	47,6	2,6	Kongo DV	128,3	2,4
	Somaalia	45,0	2,1	Kongo DV	33,2	2,5	Kongo DV	46,8	2,6	Bosnia ja Hertsegoviina	128,2	2,4
	Kokku	1342,1	61,8	Kokku	751,8	56,3	Kokku	860	47,7	Kokku	2869,7	54,1
	TEISED LÄÄNE-EUROOPA RIIGID	Serbia	45,8	27,7	Serbia	71,8	42,2	Serbia	27,6	14,7	Serbia	145,2
Sri Lanka		20,1	12,2	Bosnia ja Hertsegoviina	10,9	6,4	Iraak	13,2	7,0	Bosnia ja Hertsegoviina	36,4	7,0
Bosnia ja Hertsegoviina		18,1	10,9	Iraak	10,8	6,4	Venemaa	10,6	5,6	Sri Lanka	33,5	6,4
Türgi		14,8	9,0	Sri Lanka	9,5	5,6	Somaalia	9,5	5,0	Türgi	29,6	5,7
Liibanon		8,5	5,1	Albaania	8,7	5,1	Bosnia ja Hertsegoviina	7,5	4,0	Iraak	25,1	4,8
Somaalia		7,3	4,4	Türgi	7,6	4,4	Türgi	7,2	3,8	Somaalia	22,0	4,2
Rumeenia		6,0	3,6	Somaalia	5,2	3,0	Afganistan	5,8	3,1	Albaania	14,7	2,8
Pakistan		4,1	2,5	Horvaatia	2,8	1,7	Iraan	5,1	2,7	Venemaa	12,8	2,4
Albaania		4,0	2,4	Kongo DV	2,7	1,6	Alžeeria	4,3	2,3	Liibanon	10,2	2,0
Angoola		3,6	2,2	Alžeeria	2,6	1,5	Gruusia	4,2	2,2	Rumeenia	10,1	1,9
Kokku		132,4	80,1	Kokku	132,5	77,9	Kokku	95,0	50,5	Kokku	339,7	64,9
KESK- JA IDA-EUROOPA RIIGID		Bulgaaria	2,5	15,9	Serbia	11,1	19,6	Venemaa	44,8	23,5	Venemaa	47,8
	Venemaa	2,2	13,9	Afganistan	10,3	18,3	Afganistan	20,8	10,9	Afganistan	31,4	11,9
	Armeenia	1,1	6,8	Sri Lanka	4,1	7,3	India	13,5	7,1	Serbia	16,3	6,2
	Rumeenia	1,0	6,6	Iraak	3,9	6,9	Ukraina	11,1	5,8	India	15,8	6,0
	Serbia	0,4	2,9	Armeenia	3,4	6,1	Iraak	9,9	5,2	Iraak	13,9	5,3
	Etioopia	0,4	2,3	Bangladesh	2,6	4,6	Moldaavia	7,7	4,0	Ukraina	11,7	4,4
	Liibanon	0,3	1,8	Bulgaaria	2,5	4,4	Iraan	7,6	4,0	Bangladesh	10,0	3,8
	Angoola	0,3	1,7	India	2,4	4,2	Hiina	7,5	3,9	Armeenia	9,7	3,7
	Vietnam	0,2	1,4	Rumeenia	1,9	3,4	Bangladesh	7,4	3,9	Iraan	8,1	3,1
	Afganistan	0,2	1,4	Pakistan	1,7	3,1	Vietnam	6,6	3,5	Moldaavia	7,9	3,0
	Kokku	8,5	54,7	Kokku	44,0	77,9	Kokku	136,8	71,7	Kokku	172,8	65,7
	KOGU EUROOPA	Serbia	515,0	21,9	Serbia	311,5	19,9	Serbia	183,8	8,4	Serbia	1010,2
Rumeenia		347,2	14,8	Iraak	133,5	8,6	Iraak	173,6	8,0	Rumeenia	431,1	7,1
Türgi		177,4	7,5	Türgi	116,6	7,5	Venemaa	142,1	6,5	Türgi	423,0	6,9
Bosnia ja Hertsegoviina		72,4	3,1	Afganistan	70,9	4,5	Türgi	129,0	5,9	Iraak	352,9	5,8
Sri Lanka		69,4	3,0	Rumeenia	51,2	3,3	Afganistan	124,1	5,7	Afganistan	250,5	4,1
Bulgaaria		67,1	2,9	Sri Lanka	50,5	3,2	Iraan	75,8	3,5	Venemaa	202,3	3,3
Iraan		58,5	2,5	Bosnia ja Hertsegoviina	47,8	3,1	Somaalia	59,9	2,7	Iraan	177,8	2,9
Afganistan		55,5	2,4	Somaalia	46,6	3,0	Hiina	56,9	2,6	Bosnia ja Hertsegoviina	166,0	2,7
Somaalia		52,4	2,2	Iraan	43,5	2,8	Nigeeria	54,5	2,5	Somaalia	158,9	2,6
Kongo DV		52,0	2,2	Kongo DV	36,0	2,3	India	51,9	2,4	Sri Lanka	157,2	2,6
Kokku		1466,9	62,4	Kokku	908,3	58,2	Kokku	1051,6	48,2	Kokku	3330,0	54,7

Allikad: UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

⁶⁸ Märtsis 2002 alla kirjutatud lepingu kohaselt moodustati Endise Jugoslaavia Vabariigi asemel uus liitriik Serbia ja Montenegro (Montenegro ... 2013).

Joonis 9. Euroopa varjupaigataotlejate jagunemine aastatel 1990-2006 erinevate maailmajagude lõikes.

Allikas: UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Isikud, kes alates 1990. a on taotlenud varjupaika KIE riikides, on pärit peamiselt Aasiast või endistest NL-i vabariikidest. Kuid palju oli ka Jugoslaavia kodusõja eest pagevaid põgenikke. Siiski eristuvad KIE riigid teistest Euroopa riikidest selle poolest, et ligemale 25% päritoluriikide esikümnest moodustasid varjupaigataotlejad endistest NL-i vabariikidest. Taotlejate koguarvult on suurimaks päritoluriigiks Venemaa (47 829 taotlejat), kellest enamuse moodustasid tšetšeeni rahvusest isikud (Asylum Levels and Trends: Europe and ... 2004: 6; Asylum Levels and Trends in Industrialized ... 2005: 6).

Vaadates varjupaigataotlejate jagunemist maailmajagude lõikes (vt Joonis 9) eristuvad teistest KIE riigid, kus 50% kõikidest varjupaigataotlejatest olid pärit Aasia riikidest ja vaid 5% Aafrikast. Nii teiste regioonide kui ka kogu Euroopa keskmine Aasia varjupaigataotlejate ränne jäi vahemikku 31-38% ning Aafrikast pärit taotlejate osakaal on 19-21%. Kõige enam Euroopast pärit taotlejaid on olnud EL-i mittekuuluvates Lääne-Euroopa riikides (48%).

Seega vaadeldavate sihtregioonide lõikes ei saa erinevusi peamistes päritoluriikide osas pidada suureks. Mõnevõrra suuremad erinevused tulevad ilmsiks siis, kui vaadata varjupaigataotlejate päritolu maailmajagude lõikes. Siin eristub teistest regioonidest KIE, kus pooled varjupaigataotlejatest olid pärit Aasiast ning Aafrika varjupaigataotlejate osatähtsus on tunduvalt väiksem võrreldes teiste Euroopa regioonidega. Vaadates peamiste päritoluriikide muutumist aja jooksul on tähelepanuväärne Rumeenia domineerimine

kõikides sihtregioonides 1990ndate algul. Hiljem nende osatähtsus vähenes, kuid see-eest hakkas 1990ndate lõpul ja 2000ndate algul kasvama endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv.

3.3. Varjupaigataotlejate ränne Eestisse 1997-2006: võrdlev analüüs lähiriikidega

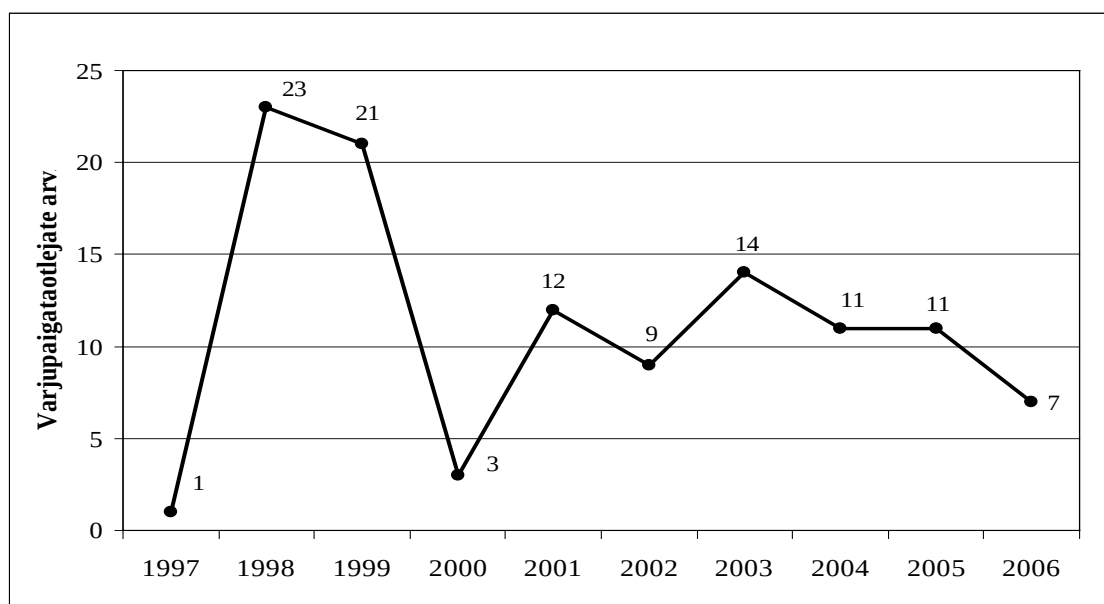
Peatükis vaadeldakse lähemalt varjupaigataotlejate Eesti-suunalist rännet ajavahemikul 1997-2006, kõrvutades seda teiste lähiriikide varjupaigataotlejate rände arengutega samal perioodil. Lähiriikide all vaadeldakse Lätit, Leedut, Soomet, Rootsit ja Poolat. Soolise ja vanuselise jagunemise osas tuuakse paralleele erinevate Euroopa regioonidega, kuna andmed Eesti lähiriikide kohta ei olnud töö autorile kättesaadavad.

Varjupaigataotlejate Eesti-suunalist rännet on võimalik hinnata alates 1997. a, kui Eesti ühines Genfi konventsiooniga ning kui Riigikogu võttis vastu pagulaste seaduse. Aastatel 1997-2006 on Eestis varjupaika taotlenud kokku 112 inimest. Kõige enam taotleti Eestis varjupaika aastatel 1998 ja 1999 – taotlejate arvud vastavalt 23 ja 21 (vt Joonis 10 ja Tabel 9). Kõige tagasihoidlikumad on olnud aastad 1997 ja 2000, kui kahe aasta peale kokku esitati 4 varjupaigataotlust. Viimasel kuuel vaadeldaval aastal on varjupaigataotlejate arv olnud stabiilselt väike, st seitsme ja 14 vahel.

Võrreldes Eesti varjupaigataotlejate arvu teiste lähiriikidega (vt Tabel 9) selgub, et Eesti eristub Lätiga selgelt teistest varjupaigataotlejate sihtmaadest. Mõlemas riigis taotles aastatel 1997-2006 varjupaika üle saja inimese (Eestis 112 ja Lätis 167), mis on mitmeid kordi vähem teistes lähiriikides samal perioodil esitatud varjupaigataotlustest. Ühest küljest aitavad taolist erinevust seletada Eesti kui varjupaigataotlejate rände sihtmaa tõmbetegurid ehk Eesti üldine atraktiivsus varjupaigataotlejate jaoks. Henrik Arnet on oma uurimuses (2003: 52) välja toonud kolm peamist põhjust, mis seletavad Eesti vähest atraktiivsust varjupaigataotlejate jaoks võrreldes teiste Euroopa riikidega. Esiteks, Eesti rahvamajanduse kogutoodang (RKT) ei ole nii kõrge kui teistel Lääne-Euroopa riikidel. Teiseks, vähendab varjupaigataotlejate Eestisse saabumist Vene meedias kajastatav negatiivne info mitteeestlaste olukorra kohta Eestis. Kolmanda põhjusena toob Arnet esile selle, et Eesti senine põgenike vastuvõtmise ajalugu ja olemasolev õiguslik regulatsioon hoiab tagasi potentsiaalsete varjupaigataotlejate saabumist Eestisse.

Kuid RKT määravat mõju Eesti varjupaigataotlejate rände sihtriigi valikule on põhjust kahtluse alla seada või vähemalt tuleks seda lähemalt analüüsida. On alust arvata, et varjupaigataotlejad ei kalkuleeri eelnevalt potentsiaalsete sihtriikide majandusnäitajate suhtes ning neid näitajaid ja nende mõju tuleb pidada varjupaigataotlejate rände ja sihtriigi valikute suhtes statistiliselt väheoluliseks (Thielemann 2003; Neumayer 2004, 2005). Samuti lisaks Arneti poolt nimetatud teguritele ei saa makrotasandil varjupaigataotlejate Eesti-suunalise rände puhul kõrvale jätta ka teisi tõmbetegureid või õigemini nende tegurite vähest atraktiivsust taotlejate jaoks. Arvestades, et varjupaigataotlejad sisenevad riikidesse peamiselt maismaa kaudu, siis Eesti kui varjupaigataotlejate rände transiitriigiks olemist takistab kahtlemata Eesti geograafiline asend – puudub maismaapiir Lääne-Euroopaga ning Eesti ja Venemaa vaheline maismaapiir ei ole märkimisväärselt pikk. Lisaks on teadlikkus Eestist kui rände sihtkohamaast tagasihoidlik. Ka PPA arhiivimaterjalide (2013) analüüsimisel ilmneb, et kui endise NL-i vabariikide kodanikud on enne siia jõudmist Eestist teadlikud, siis mujalt saabunute puhul esineb juhtumeid, kus Eestist kuuldakse esimest korda alles siis, kui ollakse riiki sisenetud. Vähene teadlikkus võib olla omakorda

tingitud uute sisserändajate väiksest osakaalust Eesti elanikkonnas (nõrk sotsiaalne võrgustik), Eesti ja potentsiaalsete päritoluriikide vaheliste ajalooliste sidemete puudumisest või nende vähesusest ning kultuurilisest distantist (vt Böcker, Havinga 1997; Crisp 1999a; Koser 1997, 2000; Faist 2000; Martin 2001; Koser, Pinkerton 2002; Robinson ja Segrott 2002; Thielemann 2003; Neumayer 2004, 2005; Hatton, Williamson 2004; Castles et al 2003). Siinkohal ei tohi unustada ka varjupaigataotlejate rände suurt kumulatiivset iseloomu (Hatton, Williamson 2004: 17; Massey et al 1993), st mingi kriitilise momendi ületamisel hakkab sisseränne tootma iseennast.

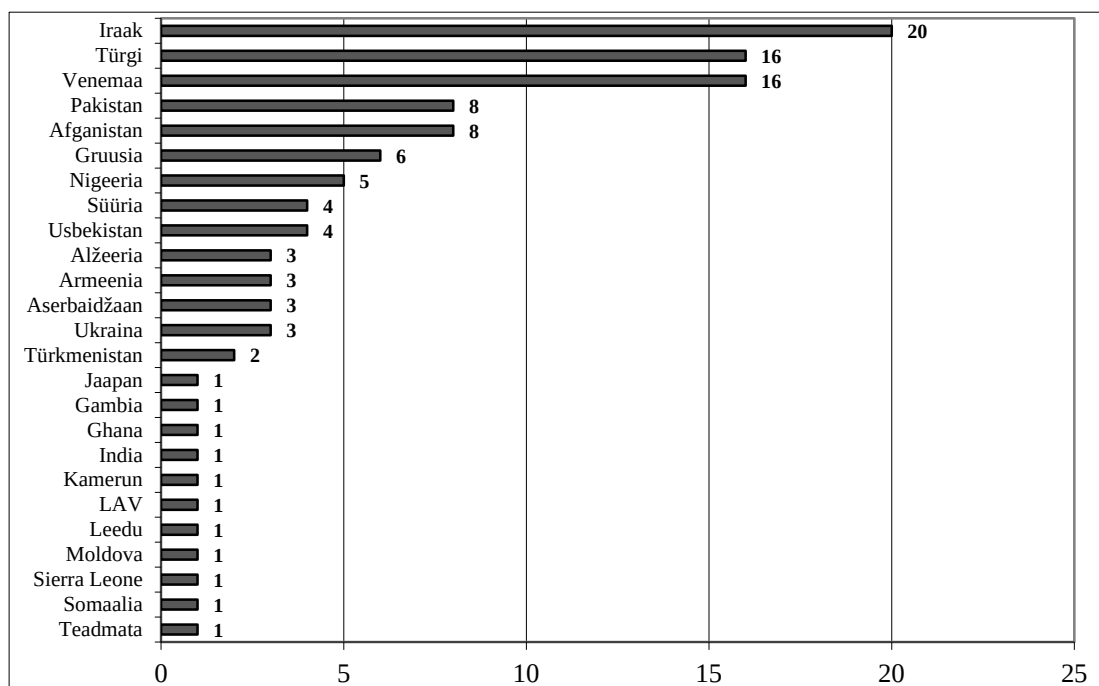
Joonis 10. Varjupaigataotlejate arv Eestis aastatel 1997-2006.

Allikas: PPA varjupaigastatistika 2013.

Tabel 9. Varjupaigataotlejate arv Eestis ja Eesti lähiriikides aastatel 1997-2006.

Riik	Aastad										Kokku
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Eesti	1	23	21	3	12	9	14	11	11	7	112
Leedu	240	160	145	305	425	365	395	165	100	145	2445
Läti	0	58	20	5	14	30	5	7	20	8	167
Poola	3580	3425	3060	4660	4480	5170	6810	7925	5240	4225	48575
Rootsi	9680	12840	11220	16285	23500	33015	31355	23160	17530	24320	202905
Soome	970	1270	3105	3170	1650	3445	3090	3575	3595	2275	26145
KOKKU	14471	17776	17571	24428	30081	42034	41669	34843	26496	30980	280349

Allikad: Eurostat 2013; UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Joonis 11. Eesti varjupaigataotlejate päritoluriigid aastatel 1997-2006.

Allikas: PPA varjupaigastatistika 2013.

Kuni 2006. a lõpuni taotlesid Eestis varjupaika kokku 24 riigi kodanikud, kusjuures ühe isiku päritoluriik on teadmata (vt Joonis 11). Kõige enam taotlesid Eestis varjupaika Iraagi kodanikud (20 isikut), kellest 15 saabusid Eestisse korraga 1998. aastal. Järgnevad Türgi ja Venemaa (16), Pakistani ja Afganistani (mõlemad kaheksa) ning Gruusia kodanikud (kuus). Nigeeriast on varjupaigataotluse esitanud viis inimest ja kahest riigist (Süüria ja Usbekistan) on varjupaigataotluse esitanud neli isikut. Ülejäänud riikidest on varjupaigataotlejate arv olnud kolm või alla selle.

Vaadates teiste lähiriikide varjupaigataotlejate päritolu vaadeldaval kümnendil (vt Tabel 10), siis selgub, et kõigis kuues sihtriigis kuulusid Iraak, Venemaa ja Afganistan kümne peamise päritoluriigi hulka. Neist kolmel juhul (Läti, Leedu ja Poola) oli Venemaa kõige suuremaks päritoluriigiks. Rootsis ja Eestis oli peamiseks varjupaigataotlejate päritoluriigiks Iraak ning Venemaa oli vastavalt neljandal ja kolmandal kohal. Päritoluriigina oli võrdlemisi ühtlaselt esikümnes esindatud ka Pakistan (Poolas, Leedus, Eestis ja Lätis). Kolm päritoluriiki (Türgi, Armeenia ja Bulgaaria) kuuluvad kolme vaadeldava sihtriigi esikümnesse.

Koguarvult oli Eestis ja lähiriikides kõige enam varjupaigataotlejaid pärit Venemaalt ja Iraagist (vastavalt 38 933 ja 38 457), järgneb Serbia (37 000). Eesti seisukohalt on tähelepanuväärne endise NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate osakaal ning selle muutumine lähiriikides aastatel 1997-2006. Joonisel 12 on näha, et alates 1990ndate lõpust tõusis Venemaalt ja teistest endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv meie lähiriikides saavutades oma kõrgpunkti aastatel 2002-2005. Kõige enam kasvas Venemaa kodanikest varjupaigataotlejate arv Leedus (1999. a esitati kolm taotlust, 2002. a esitati 242 taotlust, st kasv 80 korda) ja Poolas (2001. a esitati 149 taotlust, 2004. a esitati 7182 taotlust, st kasv 48 korda). Soomes suurenes aastatel 1998-2001 kõikide endisest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv 5,7 korda (98 ja 557 varjupaigataotlust, st kasv

468%) ning Rootsis aastatel 1999-2002 oli kasv 5,6 korda (1085 ja 6051 varjupaigataotlust, st kasv 457%). Tähelepanuväärne on see, et Poolas ja Leedus moodustasid ainuüksi Venemaa kodanikud kõikidest varjupaigataotlejatest ligemale pooled (osakaalud vastavalt 56,2% ja 46,1%; vt Tabel 10).

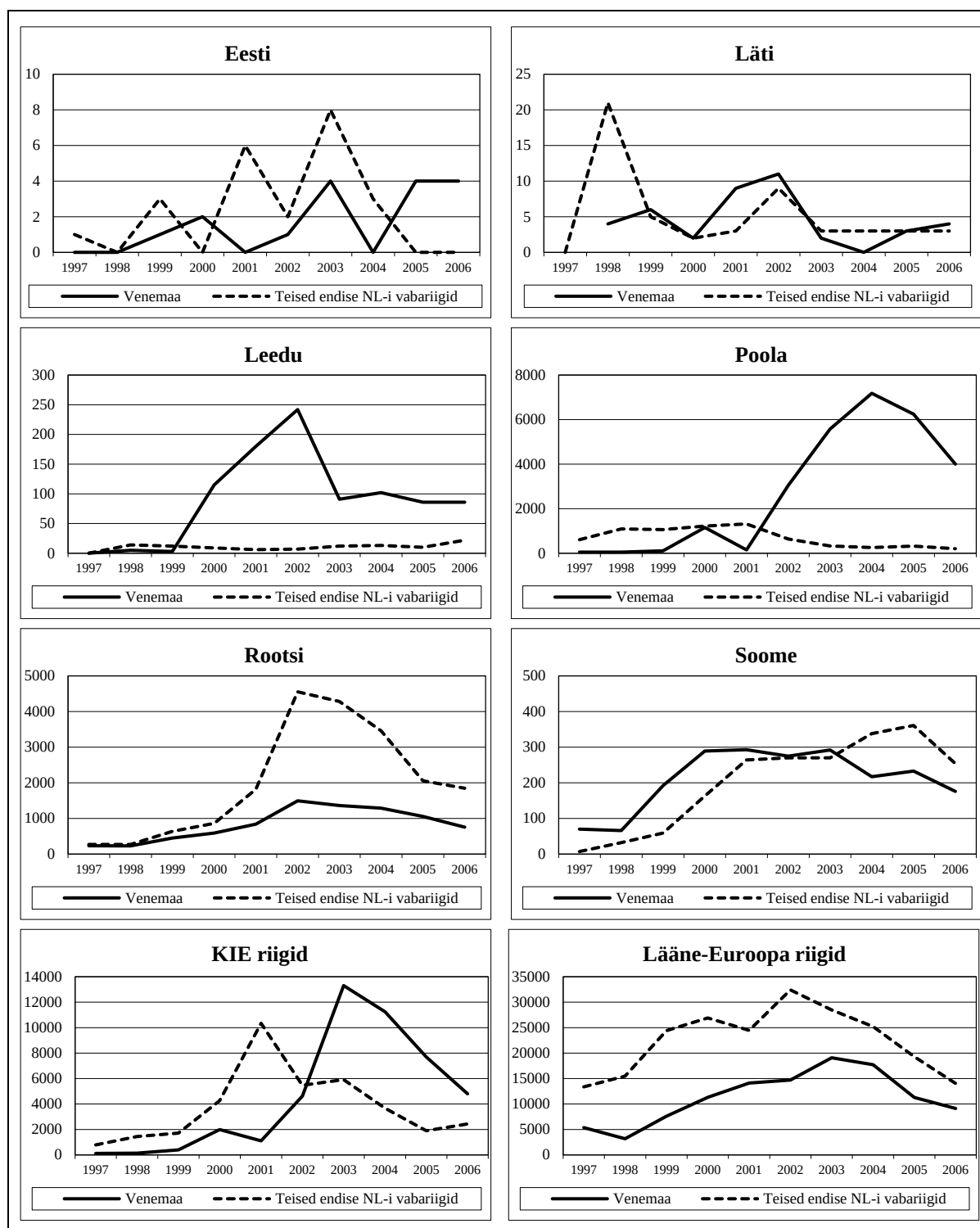
Tabel 10. Varjupaigataotlejate peamised päritoluriigid (TOP10) Eesti lähiriikides aastatel 1997-2006.

Lähiriigid								
EESTI			LÄTI			LEEDU		
Päritoluriik	Arv	%	Päritoluriik	Arv	%	Päritoluriik	Arv	%
Iraak	20	17,9	Venemaa	41	24,8	Venemaa	910	46,1
Türgi	16	14,3	Armeenia	14	8,5	Afganistan	211	10,7
Venemaa	16	14,3	Iraak	13	7,9	Pakistan	79	4,0
Afganistan	8	7,1	Afganistan	11	6,7	India	62	3,1
Pakistan	8	7,1	Gruusia	11	6,7	Vietnam	57	2,9
Gruusia	6	5,4	Valgevene	9	5,5	Sri Lanka	44	2,2
Nigeeria	5	4,5	Slovakkia	9	5,5	Valgevene	29	1,5
Süüria	4	3,6	Vietnam	8	4,8	Kodakondsuseta	28	1,4
Usbekistan	4	3,6	Aserbaidžaan	7	4,2	Palestiina okupeeritud ala	23	1,2
Alžeeria / Armeenia / Aserbaidžaan / Ukraina	3	2,7	Pakistan	7	4,2	Iraak	19	1,0
Kokku	99	88,6	Kokku	130	78,8	Kokku	1462	74,1
SOOME			ROOTSI			POOLA		
Päritoluriik	Arv	%	Päritoluriik	Arv	%	Päritoluriik	Arv	%
Serbia	3766	14,8	Iraak	36294	18,3	Venemaa	27565	56,2
Slovakkia	2881	11,3	Serbia	32629	16,5	Armeenia	4155	8,5
Venemaa	2103	8,2	Bosnia ja Hertsegoviina	15266	7,7	Afganistan	3152	6,4
Bulgaaria	1867	7,3	Venemaa	8298	4,2	Sri Lanka	1741	3,5
Iraak	1350	5,3	Somaalia	8235	4,2	Rumeenia	1485	3,0
Somaalia	1249	4,9	Kodakondsuseta	7475	3,8	Pakistan	1174	2,4
Türgi	1090	4,3	Iraan	6627	3,3	India	966	2,0
Rumeenia	1027	4,0	Afganistan	5094	2,6	Bulgaaria	846	1,7
Bosnia ja Hertsegoviina	722	2,8	Türgi	3997	2,0	Mongoolia	799	1,6
Afganistan	720	2,8	Bulgaaria	3950	2,0	Iraak	761	1,6
Kokku	16775	65,8	Kokku	127865	64,5	Kokku	42644	86,9

Allikad: UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

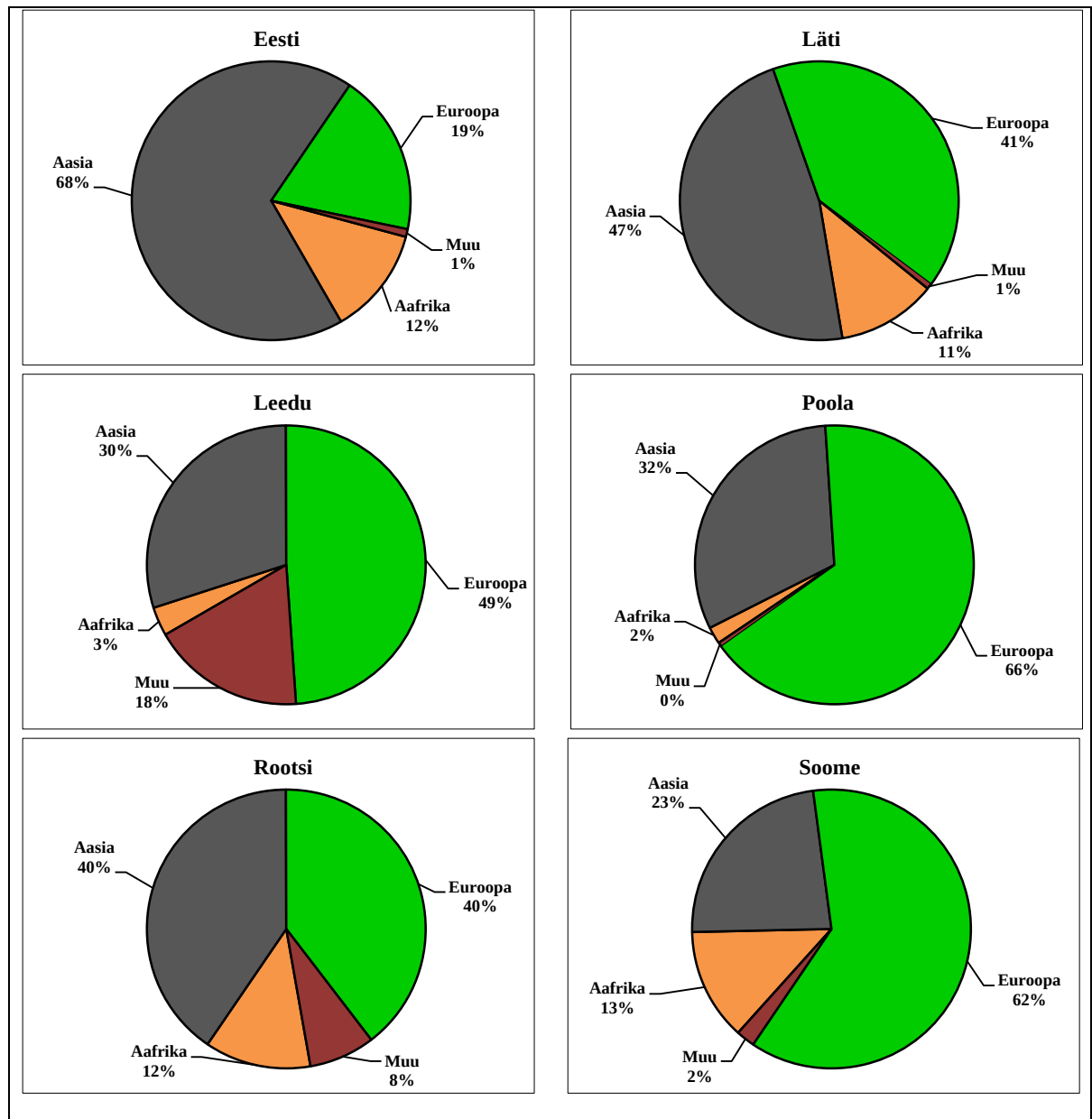
Kõrvutades Eesti lähiriikides toimunud arenguid Lääne-Euroopa ja KIE riikidega selgub, et need olid paljuski sarnased. Hüppeliselt kasvas Venemaalt ja teistest endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv just KIE riikides, st kui 1997. a oli sealt pärit varjupaigataotlejate arv kokku 897 isikut (12% kõikidest varjupaigataotlejatest), siis 2003. a juba 19 222 isikut (59% kõikidest varjupaigataotlejatest). Seega kasvas Venemaalt ja teistest endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv KIE riikides 21 korda. UNHCR-i andmetel moodustasid suure osa KIE riikides varjupaika taotlenud Venemaa kodanikest need isikud, kes põgenesid Tšetšeenias toimuva kodusõja eest (Asylum Levels and Trends: Europe and ... 2004: 6; Asylum Levels and Trends in Industrialized ... 2005: 6). Lääne-Euroopa riikides oli Venemaalt ja teistest endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arvu kasv kõige tagasihoidlikum (155% ehk 3 korda). Absoluutarvudes oli see kasv 18 650 (1998. a) kuni 47 588 (2003. a). Alates 2004 või 2005. aastast on

kõikides vaadeldavates sihtriikides ja –regioonides endisest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv vähenenud (vt Joonis 12).

Joonis 12. Venemaalt ja teistest endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arvukus Euroopas aastatel 1997-2006.

Allikad: UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

Joonis 13. Varjupaigataotlejate osakaal Eesti lähiriikides aastatel 1997-2006 erinevate maailmajagude lõikes.

Allikad: UNHCR Statistical Online Population Database 2013; PPA varjupaigastatistika 2013.

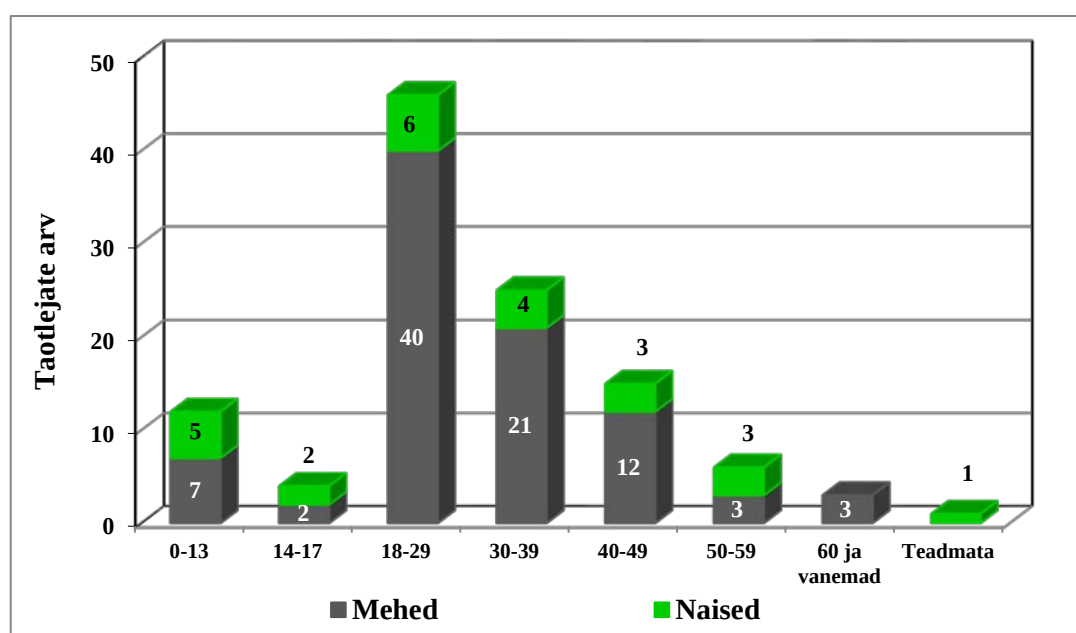
Eesti ja Läti kohta pole endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate osas võimalik selgeid arenguid välja tuua, kuna nimetatud riikidest pärit taotlejate arv oli aastatel 1997-2006 väike ja aastate lõikes ebaühtlane. Siinkohal olgu märgitud, et aastatel 1997-2006 taotles Eestis varjupaika kokku 38 endise NL-i vabariigi kodanikku, kellest 16 olid Venemaa kodanikud. Lätil on samad näitajad vastavalt 93 ja 41. See on paljuski seletatav sellega, et magistritöös vaadeldaval perioodil toimus endistest NL-i vabariikidest pärit ränne peamiselt selliste KIE riikide nagu Poola, Tšehhi, Ungari suunal ja sealt edasi ka teistesse Lääne-Euroopa riikidesse (Iontsev, Ivakhniouk 2004: 233).

Varjupaigataotlejate jagunemisel maailmaosade lõikes (vt Joonis 13) on tähelepanuväärne Aasiast pärit varjupaigataotlejate suur osakaal Eestis (68%). Teistes riikides jäi Aasia päritolu varjupaigataotlejate osakaal vahemikku 23-47%. Teistest Euroopa riikidest saabunud varjupaigataotlejate osatähtsus oli Eesti lähiriikides 40-66%. Eestis oli sama näitaja 19%. Aafrika päritolu taotlejate hulk oli suurem Soomes (13%) ning väiksem Poolas ja Leedus (vastavalt 2 ja 3%). Eestis oli Aafrikast pärit varjupaigataotlejate osakaal 12%.

Võrreldes teiste lähiriikidega oli alates 1997. a Eesti varjupaigataotlejate rändesurve kõige madalam - 0,0%. Sarnane olukord oli ka Lätis. Mõnevõrra suurem rändesurve oli Leedus ja Poolas (0,1%). Soomes oli 1000 elaniku kohta varjupaika taotlenud 0,5 taotlejat ning Rootsis oli sama näitaja Eesti lähiriikide kõrgeim – 2,3 taotlejat 1000 elaniku kohta.

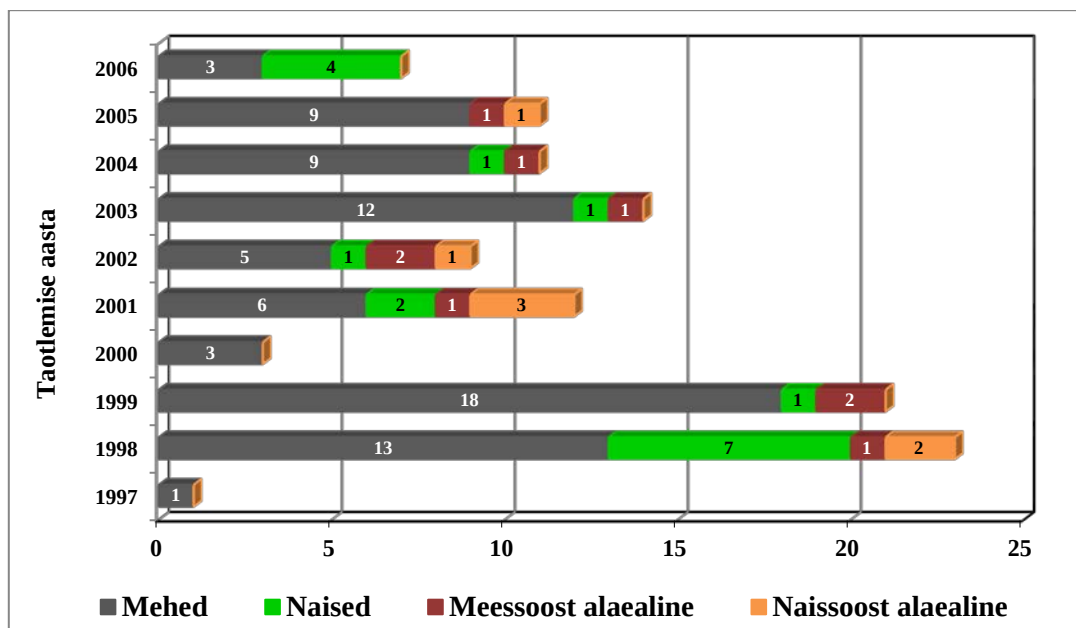
Eesti varjupaigataotlejate vanuselise ja soolise koosseisu vaatlemisel (vt Joonis 14) selgub, et erinevused Eesti varjupaigataotlejate soolises jagunemises on suuremad kui teistes Euroopa piirkondades (vt Tabel 7). Kui mujal on meessoost isikuid 68%, siis Eesti varjupaigataotlejatest moodustasid mehed 79% (88) kõikidest taotlejatest. Naissoost varjupaigataotlejaid oli Eestis vaadeldaval perioodil kokku 24 ja nende jagunemine erinevate vanusrühmade lõikes on ühtlasem.

Sarnaselt teiste Euroopa riikidega (vt Tabel 7) moodustasid suurema osa Eesti varjupaigataotlejatest nooremapoolsed meeskodanikud. Vanuses 18-39 taotles Eestis varjupaika kokku 61 meeskodanikku. See oli 54% kõikidest taotlejatest. Varjupaigataotlejate sooline ja vanuseline jagunemine taotluse esitamise aasta alusel on ära toodud Joonisel 15. Nagu selgub oli naiste ja alaealiste osakaal erinevatel aastatel võrdlemisi ebaühtlane.

Joonis 14. Eesti varjupaigataotlejate jagunemine soo ja vanusrühmade alusel.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Joonis 15. Eesti varjupaigataotlejate sooline ja vanuseline (alaealised ja täiskasvanud) jagunemine aastate lõikes.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Peatüki lõpetuseks, et Eesti varjupaigataotlejate arv aastate lõikes ja ka nende päritoluriikide hulk on pärast magistriritöö vaadeldavat perioodi suurenenud. Aastatel 2007-2010 jäi Eesti varjupaigataotlejate arv vahemikku 14-36. Järsk kasv toimus alates 2011. aastast kui varjupaika taotles 66 välismaalast. Järgmisel aastal (2012) kasvas varjupaigataotlejate arv veelgi – 77 taotlejat, kellest 35 olid Gruusia kodanikud (PPA varjupaigastatistika 2013). Eesti varjupaigataotlejate päritoluriikide arv kasvas 2012. a lõpuks 44 riigini. Perioodil 2007-2012 taotlesid Eestis kõige enam varjupaika Gruusia kodanikud (49 isikut), seejärel Venemaa (30), Afganistan (27) ja Valgevene (19) kodanikud. NL-i vabariikidest varjupaigataotlejaid oli aastatel 2007-2012 kokku 121, st 51% (ibid). Kui vaadelda Eesti lähiriikide arenguid viimastel aastatel, siis ilmneb, et endiste NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate rändesuuna osas suuri muutusi toimunud ei ole (UNHCR Statistical Online Population Database 2013). See tähendab, et Euroopas on nende peamisteks sihtriikideks jätkuvalt Prantsusmaa, Austria, Saksamaa ja Belgia. Eesti lähiriikidest võtsid ajavahemikul 2007-2011 kõige rohkem varjupaigataotlejaid vastu Poola ja Rootsi, kusjuures 2009. a taotles kogu Euroopas kõige rohkem (10 214) endistest NL-i vabariikidest pärit välismaalasi varjupaika Poolas (ibid). Lisaks Poolale kasvasid endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arvud Soomes (aastatel 2008-2010), Rootsis (2008. a), Leedus (2010. a) ja Lätis (2011. a) (ibid). Hetkel ei ole võimalik täpselt öelda, kas ja kuivõrd on Eesti ning selle lähiriikide varjupaigataotlejate arvudele avaldanud mõju nende liitumine Schengeni viisaruumiga. Selle hindamine eeldab põhjalikku analüüsimist ja võimalik, et ka eraldiseisvat uurimustööd, mistõttu selle magistriritöö raames seda ei tehta. Olgu vaid lisatud, et kui võtta aluseks 2001. a Schengeni viisaruumiga liitunud riikide varjupaigastatistika, siis neljas riigis viiest kasvas varjupaigataotlejate arv liitumisele järgneval aastal - Islandis 125%, Soomes 109%, Rootsis 40% ja Norras 18%. Ainsana vähenes varjupaigataotlejate arv Taanis (51%).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Eesti varjupaigataotlejate arv oli võrreldes lähiriikide ja samuti teiste Euroopa riikidega (v.a Läti) mitmeid kordi väiksem. Lähtudes inimrände makroteooriatest on selle peamiseks põhjuseks Eesti kui varjupaigataotlejate rände siht- ja transiitriigi tõmbetegurite vähesus ning nende vähene atraktiivsus. Eesti varjupaigataotlejate kolmeks peamiseks päritoluriigiks olid Iraak, Türgi ja Venemaa, millest kõik esinesid ka teiste lähiriikide esikümnes. Võrreldes teiste Balti riikidega oli Eestis endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate osakaal kõige väiksem (34%). Samal ajal Poolas ja Leedus moodustasid ainuüksi Venemaa kodanikud kõikidest taotlejatest vastavalt 56,2% ja 46,1%. Kindlasti on tähelepanuväärne asjaolu, et aastatel 1997-2004 tõusis Eesti lähiriikides (v.a Lätis) ja KIE riikides endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv mitmeid kordi. Suure osa Venemaa kodanikest moodustasid Tšetšeenias pärit isikud. Maailmajagude lõikes moodustasid Eestis kõige suurema osa Aasiast pärit varjupaigataotlejad. Teistes lähiriikides domineerisid peamiselt Euroopa päritolu varjupaigataotlejad. Varjupaigataotlejate rändesurve (taotlejate arv 1000 elaniku kohta) aastatel 1997-2006 Eestis praktiliselt puudus. Vanuselise ja soolise koosseisu osas selgus, et suurema osa Eesti varjupaigataotlejatest moodustavad nooremapoolsed meeskodanikud. Varjupaigataotlejate arv on Eestis alates 2007. aastast kasvanud, tehes seda järsult 2011 ja 2012. aastal. Märkimisväärselt on kasvanud nii Eestis kui selle lähiriikides endistest NL-i vabariikidest pärit varjupaigataotlejate arv. Üheks võimalikuks teguriks siinkohal võib olla Schengeni viisaruumi laienemine 2007. aastal.

3.4. Uurimustöö hüpoteesid

Võttes kokku varjupaigataotlejate rändega seotud teoreetilised käsitlused ja varjupaigataotlejate Euroopa-suunalise rände ülevaate sõnastatakse järgnevalt hüpoteesid Eesti varjupaigataotlejate rände analüüsimiseks.

Hüpotees 1: Eesti varjupaigataotlejate rände tegelikuks sihtriigiks oli mõni teine Euroopa riik ning Eestis varjupaiga taotlemine oli pigem juhuslik ja tingitud rändeteekonnal ette tulnud takistustest.

Senine Eesti varjupaigataotlejate arv alates 1997. a kinnitab, et Eesti ei ole varjupaigataotlejate jaoks atraktiivne sihtriik. Seda on oma uurimustes leidnud ka Arnet (2003: 31) ja Sepp (2007: 26-31). Böcker ja Havinga (1997, 1999) ja Zimmermann (2009) on oma varjupaigataotlejate rände uurimuses esile tõstnud juhuslikkuse rolli, st et mingite asjaolude sunnil või reisi ajal toimunud sündmuste tõttu satuvad välismaalased mõnda Euroopa riiki ja taotlevad seal varjupaika, ilma et nad oleksid seda algselt soovinud. Seda juhtub eriti siis, kui ollakse läbisõidul soovitud sihtriiki.

Hüpotees 2: Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste rännet ja sihtriikide valikuid mõjutas suuresti sotsiaalse võrgustiku ja lähedaste olemasolu sihtriikides.

Teistes riikides koostatud varjupaigataotlejate rändeuuringud (vt ptk-d 2.3.3. ja 2.3.4.) kinnitavad, et sotsiaalne võrgustik ja lähedaste elamine väljaspool kodumaad omab suurt mõju varjupaigataotlejate rändele ja sihtriigi valikutele (Böcker, Havinga 1997: 81; Koser, Pinkerton 2002: 10; Robinson, Segrott 2002: 42; Thielemann 2003: 26). Sellest lähtuvalt vaadeldakse siinolevas uurimustöös, kas Eesti varjupaigataotlejad omasid sugulasi Eestis või mõnes teises Euroopa riigis ning kuidas need mõjutas nende rännet ja sihtriigi valikuid.

Hüpotees 3: Eesti varjupaigataotlejate rände peamiseks tõuketeguriks oli kodumaal valitsev üldine vägivald ja siseriiklikud või riikide vahelised relvastatud konfliktid.

Varjupaigataotlejate ränne on oma olemuselt sunnitud ränne, kus isik on mingite päritoluriigis aset leidnud sündmuste tõttu sunnitud kas riigisisesele ümber paiknema või lahkuma mõnda teise riiki. Mitmed põgenike rännet käsitlevad uuringud (Zolberg et al 1986; Weiner 1996; Neumayer 2004, 2005; Hatton, Williamson 2004; Castles et al 2003) on ühe peamise põgenike rände tõuketegurina välja toonud päritoluriigis valitseva üldise vägivalla ja relvastatud konfliktid. Seetõttu on huvipakkuv lähemalt uurida, kas ja kuivõrd leiab see kinnitust Eesti varjupaigataotlejate puhul.

Hüpotees 4: Varjupaika taotlevad Eestis peamiselt isikud, kes olid kodumaal ühiskondlikult aktiivsed, on haritud, oskavad vähemalt ühte võõrkeelt ja omavad elukutset.

Magistritöö autorile ei ole teada uuringuid, kus oleks analüüsitud teistes arenenud riikides varjupaika taotlenud isikute sotsiaal-majanduslikku staatust ja ühiskondlikku aktiivsust. Seetõttu püütakse seda lähemalt vaadelda siinolevas magistritöös Eesti varjupaigataotlejate näitel.

4. UURIMISTÖÖ ANDMED JA METOODIKA

4.1. Kasutatud andmestik

Magistritöös vaadeldakse Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste rännet aastatel 1997-2006. Eesti varjupaigataotlejate rände uurimisel tuginetakse peamiselt kahele andmestikule:

- 1) PPA menetlustoimikud aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud isikute kohta (PPA arhiivimaterjalid 2013);
- 2) Sekundaarandmestik.

I PPA varjupaigataotluse menetlustoimikud. Iga isiku kohta, kes on taotlenud Eestis varjupaika, on loodud eraldi menetlustoimik. See sisaldab materjale kõikide Kodakondsus- ja Migratsiooni ameti (edaspidi KMA) ning Piirivalve ameti (edaspidi PVA)⁶⁹ poolt taotlejaga tehtud menetlustoimingute kohta (varjupaigataotluse ankeet, küsitlusprotokollid, taotleja suhtes koostatud haldusaktid ehk otsused ning otsuse aluseks olevad päritoluriigi olukorda ja sündmuseid kirjeldavad materjalid). Samuti on toimikusse lisatud kogu ülejäänud varjupaigamenetlusega seotud dokumentatsioon nagu näiteks taotleja või tema esindaja poolt esitatud kaebused kohtutele, kohtuotsused, teiste füüsiliste ja juriidiliste isikutega peetud kirjavahetus, taotleja või tema esindaja poolt esitatud materjalid taotleja päritoluriigis valitseva olukorra kohta jne.

Uurimistöös ei ole kasutatud kogu varjupaigataotlejate toimikutes sisalduvat materjali, vaid peaaesjalikult on keskendutud kolmele allikale: (1) vormikohased varjupaigataotlused, (2) küsitlusprotokollid ja (3) KMA varjupaigataotluse suhtes tehtud otsused.

Ülevaate Eestis aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud välismaalastest annab Tabel 11. Kokku taotles Eestis varjupaika välismaalased, kes on pärit 24-st erinevast riigist, kusjuures ühe isiku päritoluriik on teadmata. Sooline jagunemine on tugevalt meeste kasuks, st 4/5 kõikidest taotlejatest on olnud meessoost isikud. Vanuseliselt hõlmavad suurema osa taotlejatest 18-39 aastased isikud (71 isikut). Varjupaigamenetlus on tänaseks lõppenud kõikidel varjupaigataotlejatel. Varjupaik on antud 4 taotlejale, subsidiaarse kaitse on antud 10 taotlejale ning taotluse tagasilükkamise ja taotluse rahuldamisest keeldumise otsus tehti kokku 69 taotleja suhtes. Varjupaigamenetlus on lõpetatud 29 korral.

Magistritöös kasutatava andmestiku osas tuleb eristada kahte perioodi, tulenevalt pagulaste seaduse esmasest vastuvõtmisest (jõustus 09.07.1997) ja selle hilisemast muutmisest (jõustus 01.05.2003). Alljärgnevalt antakse lühike ülevaade mõlemal perioodil varjupaigamenetluse raames läbi viidud peamistest menetlustoimingutest ja andmeallikatest.

⁶⁹ Aastatel 1997-2009 tegelesid varjupaigataotluste menetlustoimingutega KMA ja PVA. Alates 01.01.2010 tegeleb sellega PPA.

Tabel 11. Läbilõige andmeanalüüsis kasutatavast varjupaigataotlejate andmestikust (N = 112).

Varjupaigataotlejate päritoluriik	N	Varjupaigataotlejate päritoluriik	N
Afganistan	8	Moldova	1
Alžeeria	3	Nigeeria	5
Armeenia	3	Pakistan	8
Aserbaidžaan	3	Sierra Leone	1
Gambia	1	Somaalia	1
Ghana	1	Süüria	4
Gruusia	6	Türgi	16
India	1	Türkmenistan	2
Iraak	20	Ukraina	3
Jaapan	1	Usbekistan	4
Kamerun	1	Venemaa	16
LAV	1	Teadmata	1
Leedu	1		
Sugu	N	Sugu	N
Meessoost	88	Naissoost	24
Vanus	N	Vanus	N
0-13	12	40-49	15
14-17	4	50-59	6
18-29	46	60 ja vanemad	3
30-39	25	Teadmata	1
Menetluse staatus	N	Menetluse staatus	N
Antud varjupaik	4	Varjupaigataotlus tagasi lükatud	19
Antud subsidiaarne kaitse	10	Varjupaiga andmisest keeldutud	50
Varjupaigamenetlus lõpetatud või peatatud	29		

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

I periood (09.07.1997 – 30.04.2003). Enne vormikohase varjupaigataotluse vastuvõtmist viisid KMA või Piirivalveameti ametnikud (sõltuvalt sellest, kas varjupaika taotleti siseriigis või piiril) varjupaigataotlejaga läbi esmase küsitluse. Esmase küsitluse käigus tehti olemasolevate tõendite ja dokumentide alusel kindlaks varjupaigataotleja isik. Lisaks isikuandmetele küsiti esmase küsitluse käigus taotlejalt andmeid varjupaiga taotlemise põhjuste ja reisiteekonna kohta. Seejärel täideti vormikohane varjupaigataotlus (toimus üldjuhul samal päeval) ja alustati sisulist menetlust. See tähendab, et taotlejaga viidi mõne aja jooksul läbi ka põhjalik küsitlus. Täiendavate asjaolude selgitamiseks või taotleja põhjendatud soovi korral viis KMA läbi ka täiendava küsitluse. Pärast varjupaigataotlejaga

läbiviidud küsitlusi, dokumentide ja andmete õigsuse kontrollimist ja taotlusega seotud asjaolude hindamist tegi KMA ühe kahest otsusest: (1) rahuldada varjupaigataotlus ja anda varjupaik või (2) keelduda varjupaiga andmisest. Taotlusest loobumise, taotleja Eestist lahkumise või surma korral varjupaigamenetlus lõpetati.

Kui kohe pärast varjupaigataotluse vastuvõtmist selgus, et taotleja kodakondsusjärgset riiki või alalist asukohamaad oli alust pidada turvaliseks riigiks või kui ta oli saabunud riigist, mida oli alust pidada turvaliseks kolmandaks riigiks või kui tema taotlus oli ilmselgelt põhjendamatu, siis toimus varjupaigataotluse menetlus kiirkorras. Sellisel juhul toimus pärast esmase küsitluse läbiviimist ja varjupaigataotluse vastuvõtmist täiendav küsitlus. Kiirmenetluse käigus võeti vastu üks kahest otsusest: (1) kas jätta varjupaigataotlus rahuldamata ja teha varjupaiga andmisest keeldumise otsus või (2) lõpetada kiirmenetlus ja alustada sisulist menetlust. Esimese otsuse puhul lõpetati varjupaigamenetlus, teise otsuse puhul jätkati varjupaigamenetlust n-ö tavakorras, st viidi läbi põhjalik küsitlus ja hinnati sisuliselt kõiki varjupaigataotluses esitatud asjaolusid ja tõendeid ning tehti seejärel otsus anda varjupaik või keelduda selle andmisest.

Nii varjupaigataotluse kui ka esmase ja põhjaliku küsitluse läbiviimisel kasutati kindlaid vorme, mis algselt kinnitati Vabariigi Valitsuse 18.02.1998 määrusega nr 39 (Pagulaste seaduse paragrahvi ... 1998) ning mida hiljem muudeti Vabariigi Valitsuse 09.08.1999 määrusega nr 238 (Pagulaste seaduse rakendamine 1999)⁷⁰. Täiendava küsitluse puhul oli tegemist vabas vormis ja mittestruktureeritud intervjuuga, mistõttu protokollivormi kinnitamiseks Vabariigi Valitsuses puudus vajadus.

Seega esimesel perioodil Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste rände analüüsimiseks kasutatakse uurimistöös andmeallikadena (1) vormikohast varjupaigataotlust, (2) esmase, põhjaliku ja täiendava küsitluse protokolle ja (3) varjupaigataotluse suhtes tehtud otsuseid.

II periood (01.05.2003 – 31.12.2006). 01.05.2003 jõustunud pagulaste seaduse muutmise seadusega kaotati esmane, põhjalik ja täiendav küsitlus ning ühtlasi ka vastavad küsitluse protokollivormid. Kõik edasised küsitlused on läbi viidud vabas vormis, kus ametnikul on võimalik pärast vormikohase varjupaigataotluse vastuvõtmist välja selgitada varjupaigataotluse menetlemisega seotud täiendavaid asjaolusid ning samal ajal on taotlejal võimalik esitada omalt poolt täiendavaid fakte ja varjupaigataotlusega seotud asjaolusid. Siseministri määrusega (Varjupaigataotleja tunnistuse vorm ... 2003) asendati varasem 16 küsimusega varjupaigataotluse vorm uue ja 21-st teemaplokist koosneva ankeedivormiga, mis omakorda asendati seoses pagulaste seaduse kehtetuks tunnistamise ja välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse jõustumisega 2006. aastal (Varjupaiga ja elamisloa taotluse ... 2006). Alates 01.05.2003 kaotati ka kiirmenetlus eraldi menetlusliigina ning juurde tekkis uus otsuseliik – varjupaigataotluse tagasilükkamise otsus (kui tegemist oli ilmselgelt põhjendamatu taotlusega).

Alates 01.05.2003 varjupaika taotlenud välismaalaste rände analüüsimisel kasutatakse andmeallikadena (1) vormikohast varjupaigataotlust, (2) küsitlusprotokolle ja (3) varjupaigataotluse suhtes tehtud otsuseid.

Seega, kui vaadata Eestis varjupaika taotlenud välismaalastega tehtud küsitlusi ja selleks kasutatud protokolle- ja taotlusvorme, siis võib öelda, et tegemist on olnud intervjuudega,

⁷⁰ Nimetatud muudatus tulenes omakorda pagulaste seaduse muutmisest, millega anti varjupaigataotluse suhtes otsuste tegemise õigus alates 01.09.1999 KMA-le ja PVA-le. Senikaua oli otsuste tegemise õigus ainult Vabariigi Valitsusel. Seaduse muutmise käigus täiendati vähesel määral ka kasutatavaid protokollivorme.

mis jäävad struktureeritud ja teemakeskse intervjuu vahepeale. Ühest küljest soovitakse varjupaigataotlejalt ankeedi põhjal esitatud küsimustega teada saada faktilisi asjaolusid taotleja isikuandmetest, peresidemetest, tema sotsiaalsest taustast ja ühiskondlikust aktiivsusest jne. Kuid teisalt püütakse taotleja intervjuu ajal arendada ka avatud vestlust. Näiteks palutakse taotlejal võimalikult üksikasjalikult ja vabas vormis kirjeldada neid asjaolusid ja sündmusi, mis tõid kaasa tema kodumaalt põgenemise ja vajaduse otsida varjupaika mõnest teisest riigist, antud juhul Eestist.

Eesti varjupaigataotlejate rände uurimisel üksnes varjupaigamenetluse materjalidele tuginemisel on ka omad puudused. Esiteks, varjupaigamenetluse raames läbiviidud toimingute eesmärk on ennekõike selgitada välja varjupaiga taotlemisega seotud asjaolud, et selle alusel hinnata, kuivõrd põhjendatud on isiku kartus saada kodumaal tagakiusatud või ebainimlikult ja alandavalt koheldud. Varjupaigataotlejate rännet puudutavad andmed (nt reisiteekond, Eesti kui sihtriigi valiku põhjendus, kasutatud transpordivahendid, reisikulud jne) omavad varjupaigamenetluses enamasti kõrvalist tähendust. Teiseks, kõiki protokollivormides olevaid küsimusi ei ole esitatud kõikidele varjupaigataotlejatele. Nii näiteks ei ole küsitud Eestis elavate sugulaste ja tuttavate kohta nendelt taotlejatelt, kelle taotlus menetleti kiirmenetluse korras, sest neid andmeid täpsustati põhjaliku küsitluse raames, mida kiirmenetluse korral läbi ei viidud. Kolmandale puudusele on oma uurimustes viidanud ka Avita Böcker ja Tetty Havinga (1997: 20; 1999: 48). Ametnikud koguvad taotlejatelt infot eesmärgiga teha selle põhjal õiguspärane otsus varjupaigataotluse suhtes. Varjupaigataotlejad ei väljenda end sageli sellises olukorras vabalt ning oma taotlusega seotud asjaoludest rääkides püüavad taotlejad maksimeerida enda jaoks meelepärasema (positiivse) otsuse võimalusi (1999: 48). Varjupaigamenetluses esineb juhtumeid, kus alles hiljem selgub, et varjupaigataotleja poolt antud ütlused ei vastanud tegelikult tõele. Samuti on olukordi, kus taotleja poolt antud ütlustes on põhjust kahelda, kuid samas tõendada vastupidist pole olnud võimalik või pole see olnud lihtsalt otstarbekas. Seega ei ole kõik Eesti varjupaigataotlejate poolt esitatud andmed kontrollitud/kontrollitavad ning see on toimikumaterjalidele põhineva andmestiku kõige suuremaks puuduseks. Kuid uurimustöö eesmärki arvestades on PPA arhiivimaterjalide (2013) näol tegemist siiski parima võimaliku andmestikuga, mis aitab selgitada Eesti varjupaigataotlejate rännet ja seda mõjutanud tegureid.

PPA arhiivimaterjalide (2013) kasutamiseks magistritöös taotleti 19.03.2013 luba PPA uurimistööde kooskõlastamise komisjonilt (Taotlus uurimistöö ... 2013). Komisjon kooskõlastas magistritöö koostamise teemal „Varjupaigataotlejate Eesti-suunaline ränne aastatel 1997-2006“ (Vastus taotlusele 2013). Uurimustöö koostamiseks nimetatud teemal esitas PPA kodakondsus- ja migratsiooniosakonna arendusbüroo magistritöö koostajale tööülesande (Tööülesanne 2013).

II Sekundaarandmestik. Magistritöös kasutatava sekundaarandmestiku all on mõeldud rahvusvaheliste institutsioonide (Eurostat, UNHCR, OECD) poolt publitseeritud ja ka Internetis avaldatud statistikat välismaalaste rände, esitatud varjupaigataotluste, taotlejate päritoluriikide ja riikide rahvaarvu kohta. Samuti hõlmavad sekundaarandmed endas Politsei- ja Piirivalveameti regulaarselt koostatavat varjupaigastatistikat ning erinevate autorite või rahvusvaheliste institutsioonide (UNHCR, IOM) poolt koostatud teaduslikud monograafiad ja uurimistulemused ning erialaajakirjades ilmunud artiklid. Teisese andmestiku kasutamisel on olnud suur roll varjupaigataotlejate rände kui inimnähtuse mõistmisel ja seletamisel ning samuti uurimustöö metodoloogia väljatöötamisel.

4.2. Metoodika

Uurimistöö raames püstitatud eesmärgid on (1) analüüsida millised tegurid on mõjutanud Eesti varjupaigataotlejate rännet ja selle suunda ning (2) välja selgitada Eesti-suunalise varjupaigataotlejate rände erisused võrreldes teiste Euroopa riikidega. Lähtuvalt inimnähtuste sotsiaalteaduslikest seletusmudelitest ning varjupaigataotlejate rännet seletavatest teoreetilistest käsitlustest tuleks antinaturalistliku sünteesi (struktuuratsiooniteooria) puhul eelistatavalt kasutada kvalitatiivseid (varjupaika taotlenud isikute intervjuerimine) ja kvantitatiivseid (varjupaigataotlejate päritoluriigi sotsiaalse konteksti, seal toimunud sündmuste ja protsesside selgitamine ja analüüsimine) uurimismeetodeid. Naturalistliku sünteesi korral tuleks kasutada kvantitatiivseid uurimismeetodeid (mõne volitatud asutuse poolt varjupaigataotlejate kohta varem kogutud andmestiku ja päritoluriigi olukorra analüüsimine). Kuid lisaks inimnähtuste seletusmudelitele ning aluseks võetud metodoloogiale, tuleb veel silmas pidada ressursse (reaalseid võimalusi). Nendega arvestamine aitab määratleda uurimistöö tegelikud meetodid.

Eesti varjupaigataotlejate rände uurimisel biheivioralistlikust metodoloogiast lähtuvalt kasutatakse ühe meetodina Eesti varjupaigataotlejate menetlustoimikute (PPA arhiivimaterjalid 2013) analüüsimist. Analüüsimisel on aluseks võetud kõikide 1997-2006. aastal Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste (112 isikut) menetlustoimikud ning seal sisalduvad vormikohased varjupaigataotlused, küsitlusprotokollid ja varjupaigataotluse suhtes tehtud otsused. Menetlustoimikute mahukuse tõttu jäid analüüsist välja näiteks (1) varjupaigamenetluse ja KMA otsuse koostamise käigus kogutud andmed varjupaigataotlejate päritoluriigi olukorrast ja seal toimunud sündmustest; (2) varjupaigataotleja poolt menetluse käigus esitatud kirjalikud tõendid ja materjalid oma taotlusega seotud asjaolude kohta; (3) kirjavahetus. Alaealistest varjupaigataotlejate puhul (kokku 16 isikut) on kodumaalt lahkumise ja Eestisse rändamise põhjuste ja reisiprotsessi kirjelduste osas tuginetud peaaegu täielikult nendega koos rännanud vanemate või mõne teise lähisugulase selgitustele. Vaid kolme alaealise puhul (vanuses 14-16) on nende kodumaalt lahkumise põhjustena võetud aluseks nende endi selgitused.

Analüüsi paremaks teostamiseks jaotati KMA andmestik üheksasse erinevasse teemaplokki:

- 1) taotleja põhiandmed;
- 2) taotleja sotsiaalne taust;
- 3) sidemed Eesti ja teiste riikidega;
- 4) teistes riikides viibimine;
- 5) kodumaalt lahkumine;
- 6) reisiprotsess;
- 7) Eestisse rändamine;
- 8) taotleja tuvastamine;
- 9) menetluse staatus.

Esimene plokk sisaldab andmeid taotlemise aja ja koha ning taotleja peamiste isikuandmete kohta nagu näiteks vanus, sugu, rahvus, perekonnaseis, kodakondsus, sünnikoht (riigi

täpsusega) ja elukoht (riigi täpsusega) enne Eestisse saabumist. Teises alajaotuses vaadeldakse taotleja keelteoskust, haridust, elukutset ning kas omati enne kodumaalt lahkumist töökohta ja püsivat sissetulekut. Taotleja sidemete ehk kolmas plokk sisaldab andmeid taotleja Eestis elavate sugulaste ja tuttavate ning samuti teistes riikides elavate lähedaste kohta. Samuti varasemate Eestis viibimiste kohta. Neljandas plokis vaadeldakse taotleja teistes riikides viibimist, varjupaigataotluse esitamist teistes riikides ning teistest riikidest väljasaatmist. Viies kuni seitsmes teemaplokk on magistritöö jaoks kesksed. Viies plokk käsitleb varjupaigataotleja kodumaalt lahkumise põhjuseid. Kuuendas keskendutakse reisiprotsessi kirjeldusele varjupaigataotleja poolt, st milline oli reisimarsruut, kas kasutati smugeldajate abi, mis oli reisi maksumus ja millised sündmused toimusid reisi ajal. Seitsmendas osas vaadeldakse Eestisse saabumise aega, kas rännati üksi või mitmekesi ja Eesti kui sihtkoha valiku põhjendusi. Kaheksas ja üheksas teema alajaotus vaatleb varjupaigataotleja isiku tuvastamist ja selle aluseks olevate dokumentide olemasolu ning varjupaigataotluse menetluse staatust magistritöö koostamise hetkel.

Analüüsides Eesti varjupaigataotlejate rännet PPA arhiivimaterjalide (2013) alusel on kasutatud lihtsamaid statistilisi analüüsimeetodeid (sagedustabel, risttabel). Andmete töötlemiseks ja nende paremaks süstematiseerimiseks on kasutatud tarkvara *MS Excel* (2010). PPA arhiivimaterjalide (2013) analüüsitulemused on illustreerivalt ära toodud joonistes ja tabelites. Kaartide koostamisel on kasutatud Interneti keskkonda IndexMundi⁷¹. Varjupaigataotlejate reisiteekonna kaardi koostamisel on aluseks võetud maailma poliitiline kaart⁷².

Teise meetodina kasutatakse magistritöös sekundaarandmestiku analüüsimist. Selle analüüsimisel on kasutatud sagedustabeleid ning nende töötlemisel on kasutatud samuti tarkvara *MS Excel* (2010). Ka teise andmestiku analüüsitulemused on ära toodud joonistes ja tabelites.

PPA arhiivimaterjalides (2013) sisalduvaid isikuandmeid on magistritöös kasutatud üldistavalt ja isikustamata kujul, kuna varjupaigamenetlus ei ole avalik ja varjupaigataotleja andmeid sisaldav teave on tunnistatud asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabeks (Välismaalasele rahvusvahelise... 2006: §13 lg 1 ja 2). Kodumaalt lahkumise ja Eesti kui sihtriigi valiku põhjendusi on magistritöös esitletud maailmajagude, mitte päritoluriikide põhiseiselt. Seda selleks, et tagada menetlustoimingute käigus esitatud andmete konfidentsiaalsus ning välistada Eesti väiksusest ja taotlejate vähesusest tulenevat võimalust ära tunda varjupaika taotlenud isik.

⁷¹ Kättesaadav aadressil <http://www.indexmundi.com/map/creator/> (15.05.2013).

⁷² Kättesaadav aadressil <http://world-political-map.com/> (15.05.2013).

5. EESTI VARJUPAIGATAOTLEJATE RÄNDE ANDMEANALÜÜS

5.1. Eestisse rännanud varjupaigataotlejate sotsiaal-demograafiline taust

Andmeanalüüsi peatüki esimeses ehk sissejuhatavas osas antakse ülevaade aastatel 1997-2006 Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste sotsiaal-demograafilistest näitajatest. Lähemalt vaadeldakse Eesti varjupaigataotlejate jagunemist päritoluriigi, soo, vanuse, rahvuse ja perekonnaseisu alusel. Lisaks käsitletakse siin alapeatükis varjupaigataotlejate haridustaset, keeleoskust, omandatud elukutset ning seda, kas enne kodumaalt lahkumist omati püsivat töökohta ja sissetulekut.

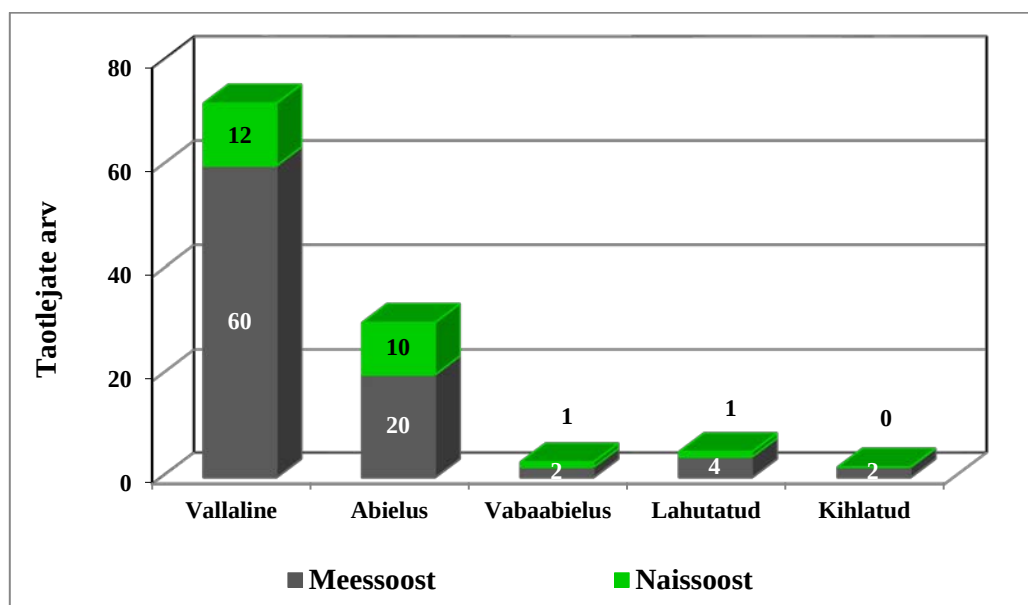
Tabel 12. Eesti varjupaigataotlejate jagunemine päritoluriigi, soo ja vanuse alusel.

Päritoluriik	Vanusgrupp / sugu																		Kõik kokku
	0-13		14-17		18-29		30-39		40-49		50-59		60+		Teadmata		Kokku		
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	
Afganistan	-	-	2	-	2	-	2	-	-	-	-	1	1	-	-	-	7	1	8
Alžeeria	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0	3
Armeenia	-	-	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3
Aserbaidžaan	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3
Gambia	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Ghana	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Gruusia	-	-	-	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	0	6
India	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Iraak	2	3	-	-	4	1	1	2	2	1	1	2	1	-	-	-	11	9	20
Jaapan	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Kamerun	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	1	1
LAV	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Leedu	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Moldova	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Nigeeria	-	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	2	5
Pakistan	-	-	-	-	5	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	8	0	8
Sierra Leone	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Somaalia	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Süüria	1	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Türgi	3	1	-	-	6	1	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	13	3	16
Türkmenistan	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0	2
Ukraina	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3	0	3
Usbekistan	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Venemaa	-	-	-	-	4	-	5	1	3	1	1	-	1	-	-	-	14	2	16
Teadmata	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0	1
Kokku	7	5	2	2	40	6	21	4	12	3	3	3	3	0	0	1	88	24	112

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Eesti varjupaigataotlejate päritoluriikidel ja nende vanuselisel jaotusel on lühidalt peatutud peatükis 4.1. (vt Tabel 11). Tabel 12 annab ülevaate Eesti varjupaigataotlejate päritoluriigi, soo ja vanusgrupi jagunemisest. Tabelist selgub, et Iraagi varjupaigataotlejate koguarv oli vaadeldaval perioodil küll kõige suurem (20), kuid kõige enam meessoost varjupaigataotlejaid oli pärit Venemaalt ja Türgist (vastavalt 14 ja 13). Iraagist pärit

meessoost taotlejate arv oli 11. Naissoost isikute seas taotlesid kõige enam varjupaika Iraagi kodanikud (üheksa). Teiste naissoost taotlejate arv päritoluriikide alusel jäi ühe ja kolme vahele. Kokku moodustasid naissoost taotlejad ligemale viiendiku (24) kõikidest varjupaigataotlejatest. Taotlejate jagunemisel päritoluriikide ja soo lõikes väärub veel märkimist, et naissoost varjupaigataotlejad olid esindatud üksnes kümnest päritoluriigist, kui samal ajal meessoost taotlejaid oli kõikide päritoluriikide seas. Taotlejate vanuselise jaotuses nähtub, et alaealisi oli kokku 16 ja kõige enam oli neid Iraagist (viis taotlejat).

Joonis 16. Eesti varjupaigataotlejate jagunemine perekonaseisu ja soo alusel.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Tabel 13. Eesti varjupaigataotlejate jagunemine perekonnaseisu, vanusgrupi ja soo alusel.

Perekonna- seis	Vanusgrupp / sugu																		Kõik kokku
	0-13		14-17		18-29		30-39		40-49		50-59		60+		Teadmata		Kokku		
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	
Vallaline	7	5	2	1	33	3	11	1	5	1	1	-	1	-	-	1	60	12	72
Abielus	-	-	-	-	2	3	9	2	6	2	1	3	2	-	-	-	20	10	30
Vabaabielus	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3
Lahutatud	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	4	1	5
Kihlatud	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0	2
Kokku	7	5	2	2	40	6	21	4	12	3	3	3	3	0	0	1	88	24	112

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Perekonnaseisu vaatllemisel selgub, et suurema osa Eesti varjupaigataotlejatest moodustasid vallalised meessoost isikud (vt Joonis 16 ja Tabel 13). Kokku oli vallalisi meessoost isikuid 60 (54% kõikidest taotlejatest), kellest üheksa olid alaealsed. Meessoost varjupaigataotlejatest vanuses 18-39 olid taotlemise hetkel vallalised 44 isikut (72%). Abielus olevate varjupaigataotlejate arv oli kokku 30 (27%), kellest 11 olid vanuses 30-39 ja seitse olid vanuses 40-49. Päritoluriikide alusel oli kõige enam vallalisi

varjupaigataotlejaid Venemaalt (11), kellest kõik olid täisealised (vt Tabel 14). Järgnesid Iraak ja Türgi kümne taotlejaga, kellest täisealisi oli vastavalt viis ja kuus.

Tabel 14. Eesti varjupaigataotlejate jagunemine perekonnaseisu, soo ja päritoluriigialusel⁷³.

Päritoluriik	Perekonnaseis / sugu										Kokku
	Vallaline		Abielus		Vabaabielu		Lahutatud		Kihlatud		
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	
Afganistan	6 (2)	-	1	1	-	-	-	-	-	-	8(2)
Alžeeria	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Armeenia	-	-	1	-	1	1(1)	-	-	-	-	3(1)
Aserbaidžaan	1(1)	-	1	1	-	-	-	-	-	-	3(1)
Gambia	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ghana	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gruusia	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
India	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Iraak	5(2)	5(3)	4	4	-	-	1	-	1	-	20(5)
Jaapan	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kamerun	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
LAV	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Leedu	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Moldova	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Nigeeria	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Pakistan	5	-	3	-	-	-	-	-	-	-	8
Sierra Leone	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Somaalia	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Süüria	1(1)	1(1)	1	1	-	-	-	-	-	-	4(2)
Türgi	9(3)	1(1)	4	2	-	-	-	-	-	-	16(4)
Türkmenistan	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
Ukraina	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3
Usbekistan	1	1(1)	-	1	-	-	1	-	-	-	4(1)
Venemaa	10	1	3	-	1	-	-	1	-	-	16
Teadmata	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kokku	60(9)	12(6)	20	10	2	1(1)	4	1	2	0	112(16)

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Võrreldes päritoluriikidega on Eesti varjupaigataotlejate jagunemine rahvuse alusel mitmekesisem. Kui aastatel 1997-2006 Eestis varjupaika taotlenud isikud on pärit 24 riigist (lisaks ühe päritoluriik oli teadmata), siis rahvusesti jagunetakse 32 erinevaks rahvuseks (vt Tabel 15). Kõige enam taotlejaid on kurdi rahvusest (24), järgnevad araablased (14) ja venelased (11). Kolme rahvuse esindajaid (pandžabid, farsid, grusiinid) on kokku viis, ülejäänud rahvuse esindajate arv jääb ühe ja nelja vahele. Rahvuse osas on PPA arhiivimaterjalides (2013) tuginetud taotlejate enesemääratlusele. Nii näiteks määratlus üks Aafrikast pärit taotleja end rahvuselt eurooplaseks, kuna tema sidemed Euroopaga seoses seal töötamise ja elamisega olid pikaajalised. Samas ei osanud oma rahvust täpselt määratleda või varjasid seda kaks Aafrikast pärit taotlejat (üks oli pärit Nigeeriast, teise päritolu- ja kodakondsusriik on teadmata).

⁷³ Sulgudes on esitatud alaealiste arv.

Tabel 15. Eesti varjupaigataotlejate rahvuslik jaotus.

Rahvus	N	Rahvus	N	Rahvus	N
Kurd	24	Usbekk	3	Akan	1
Araablane	14	Aserbaidžaan	3	Moldaavlane	1
Venelane	11	Alžeerlane	2	Osseet	1
Pandžab	5	Turkmeen	2	Eurooplane	1
Farsi	5	Teadmata	2	Jaapanlane	1
Grusiin	5	Armeenlane	1	Leedulane	1
Süürlane	4	Mordvalane	1	Kasahh	1
Ukrainlane	3	Mandinka	1	Krio	1
Pakistanlane	3	Somaallane	1	Bamileke (hõim)	1
Tšetšeen	3	Hausa	1	Kumõk	1
Nigeerlane	3	Sikh	1		
Tadžikk	3	Megrel	1		

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

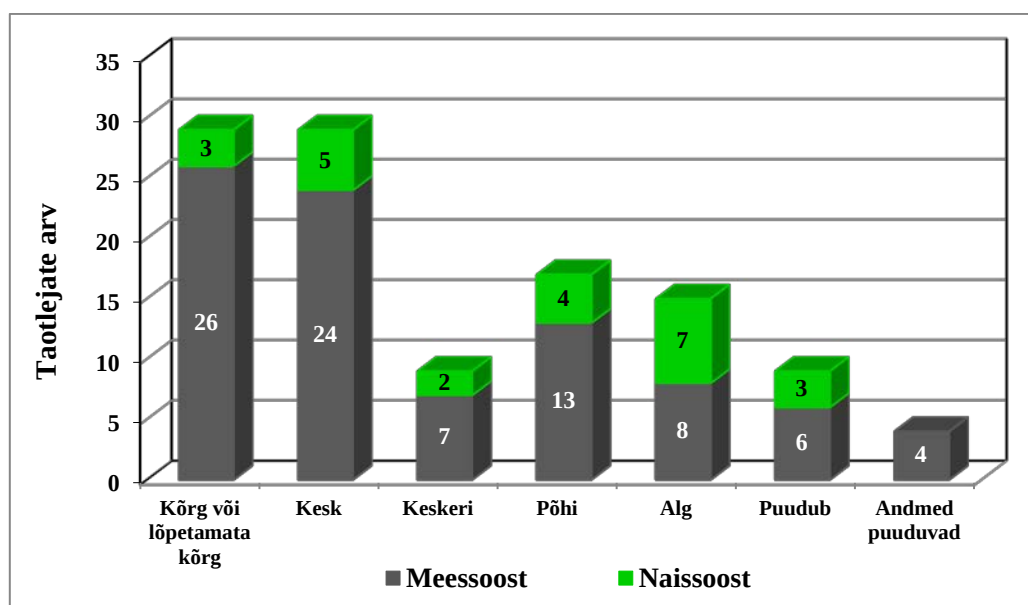
Emakeele osas selgus, et varjupaigataotlejad esindasid 27 erinevat emakeelt. Sarnaselt rahvusliku jagunemisega oli kõige enam neid, kelle emakeeleks oli kurdi keel - kokku 24 taotlejat (vt Tabel 16). Emakeelena järgnesid vene keel (19), araabia keel (18) ja farsi keel (kaheksa). Tähelepanuväärne oli see, et vene keel oli emakeeleks ka kaheksale mitte Venemaalt pärit varjupaigataotlejale (neli Usbekistanist, kaks Turkmenistanist ja Ukrainast pärit varjupaigataotlejat), kusjuures rahvuselt venelaseks pidas nendest ainult üks taotleja (pärit Turkmenistanist). Ülejäänud kuue taotleja rahvused tulenesid nende päritoluriigist, st et nad olid vene keelt emakeelena kõnelevad ning usbeki, ukraina või turkmeeni rahvusest välismaalased. Ühe Usbekist pärit ja vene keelt emakeelena kõneleva varjupaigataotleja rahvus oli kasahh. Analooget rahvuse ja emakeele vahelist lahknevust ilmnas veel kahe alžeerlase (emakeeleks prantsuse keel) ja ühe bamileke (emakeeleks inglise keel) osas.

Tabel 16. Eesti varjupaigataotlejate emakeel.

Emakeel	N	Emakeel	N	Emakeel	N
Kurdi	24	Inglise	3	Amhari	1
Vene	19	Urdu	2	Hausa	1
Araabia	18	Yoruba	2	Megreli	1
Farsi	8	Ukraina	1	Akani	1
Pandžabi	7	Armeenia	1	Rumeenia	1
Gruusia	5	Mordva	1	Afrikaani	1
Prantsuse	3	Turkmeeni	1	Jaapani	1
Tšetšeeni	3	Ibo	1	Leedu	1
Azerbaidžani	3	Temne	1	Kumõki	1

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Järgnevalt vaadeldakse, milline on varjupaigataotlejate hariduslik tase ning võõrkeelee oskus. Mõlemal juhul on lähtutud sellest, kuidas varjupaigataotleja ise oma haridust ja võõrkeelte oskust menetlustoimingute käigus määratles. Tegemist on paljuski taotlejate poolt antud subjektiivsete hinnangutega, mida üldjuhul varjupaigamenetluse toimingute käigus täiendavalt ei kontrollitud⁷⁴, kuna menetluse seisukohast omasid need pigem informatiivset ja kõrvalist tähtsust⁷⁵. Mõnel üksikul juhul olid varjupaigataotlejad menetlustoimingute käigus esitanud oma kooliharidust tõendavad dokumendid. Seetõttu ei ole võimalik tagant järgi selgitada, kas ja kuidas hindasid varjupaigataotlejad ennast üle ja seda eriti võõrkeelee oskuse osas. Siinkohal on oluline märkida, et juhtumid, kus varjupaigataotleja määratles oma võõrkeelee oskuseks „oskan natuke“ või „oskan vähesel määral“ vms, on siin peatükis tehtava analüüsi käigus ümber kodeeritud väärtuseks „ei oska“.

Joonis 17. Eesti varjupaigataotlejate haridus.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Tabel 17. Eesti täisealiste varjupaigataotlejate kõrg- ja keskkharidus maailmajagude alusel.

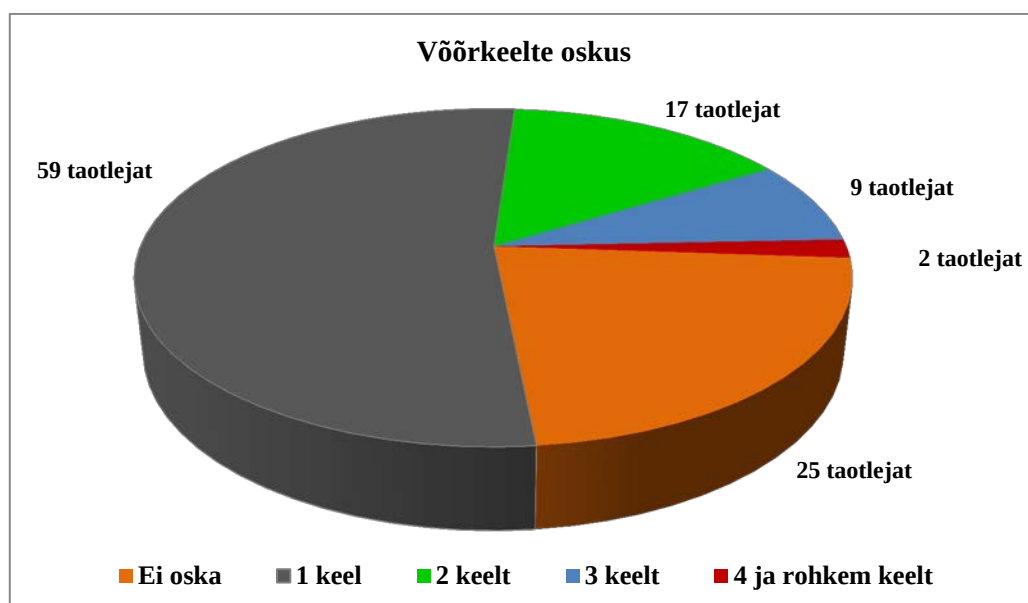
Maailma- jagu	Haridus				Kokku	Osakaal täisealistest taotlejatest
	Kõrgem	Lõpetama ta kõrgem	Kesk	Keskeri		
Aafrika	4	-	4	3	11	73%
Aasia	16	2	18	5	41	68%
Euroopa	7	-	6	1	14	67%
Kokku	27	2	28	9	66	69%

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

⁷⁴ Seda tehakse juhul, kui see on seotud varjupaigataotleja subjektiivse tagakiusukartusega või on tagakiusukartuse hindamise seisukohast oluline.

⁷⁵ Näiteks, kui menetlustoimingute käigus ei olnud võimalik leida varjupaigataotleja emakeele tõlki, siis oli võimalik kaaluda teisi keeli, milles taotleja saab oma varjupaigataotlusega seotud asjaolusid selgitada.

Eesti varjupaigataotlejate haridustaseme osas selgub, et kesk- või kõrgharidust omasid üle poole taotlejatest – 67 taotlejat ehk 60% (vt Joonis 17). Kui arvestada ainult täisealisi taotlejaid, siis kesk- või kõrgharidust omas 66 taotlejat (70%). Põhi- või algharidus oli 32 taotlejal. Haridus puudus üheksal taotlejal, kellest neli olid täisealsed. Ülejäänud viis olid lapsed vanuses alla viie aasta. Naissoost varjupaigataotlejaid on kõige enam alg- ja keskharidust omavate taotlejate hulgas (vastavalt seitse ja viis taotlejat). Kui võtta aluseks ainult täisealsed varjupaigataotlejad erinevatest maailmajagudest ja jaotada kõik haridustasemed kaheväärtuseliseks, st kõrgemaks ja madalamaks hariduseks⁷⁶ (vt Tabel 17), siis selgub, et kõige suurem osakaal kõrg- või keskharidust omandanudest oli Aafrikast pärit taotlejatel (73%, st 11 taotlejat). Järgnesid Aasia (68% ja 41 taotlejat) ning Euroopa (67% ja 14 taotlejat).

Joonis 18. Eesti varjupaigataotlejate võõrkeelte oskus.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Võõrkeele oskus oli PPA arhiivimaterjalide (2013) põhjal olemas enamikel varjupaigataotlejatel (vt Joonis 18). Väidetavalt oskasid vähemalt ühte võõrkeelt 87% Eesti varjupaigataotlejatest, st 78 taotlejat. Võõrkeelt mitteoskajaid oli 25, kellest kaheksa olid nooremad kui 14 aastased. Peamine keel, mida taotlejad lisaks emakeelele valdasid oli inglise keel (25 taotlejat). Järgnesid vene keel (20 taotlejat), türki (18 taotlejat), araabia (11 taotlejat) ning prantsuse, saksa ja urdu (viis taotlejat). Tähelepanuväärne oli varjupaigataotlejate päritoluriigi riigikeele staatuse võimalik mõju osade võõrkeele valdamisel. Näiteks, kui 18 varjupaigataotlejat oskasid ühe võõrkeelena türki keelt, siis 15 juhul oli türki keel nende päritoluriigis ametlikuks riigikeeleks (The CIA World Factbook 2013). Sarnaselt oli ka araabia keelega, st 11 araabia keelt võõrkeelena valdavalt varjupaigataotlejat olid pärit riikidest, kus araabia keel oli üheks riigikeeleks (ibid).

⁷⁶ Kõrgem haridus hõlmab „kõrg“, „lõpetamata kõrg“, „kesk“ ja „keskeri“; madalam haridus „põhi“, „alg“, „puudub“ ja „andmed puuduvad“.

Tabel 18. Eesti täisealiste varjupaigataotlejate elukutsed.

Elukutse	N	Elukutse	N	Elukutse	N
Elukutse puudub	19	Ajaloolane	2	Kirjanik	1
Tisler / puusepp	6	Keevitaja	2	Turvatöötaja	1
Ärimees	5	Põllumees	2	Kokk	1
Insener	5	Araabia keele filoloog	2	Autojuht	1
Õpetaja	4	Raamatupidaja	2	Skulptor	1
Jurist	3	Ajakirjanik	2	Ökonomist	1
Mehhaanik	3	Laulja	2	Lastearst	1
Bibliograaf	2	Õmbleja	1	Bioloog-keemik	1
Sõjaväelane	2	Arvutitehnik	1	Elektrik	1
Riidetrükkal	2	Pagar	1	Andmed puuduvad	19

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

PPA arhiivimaterjalid (2013) annavad osalise ülevaate sellest, millise elukutse olid varjupaigataotlejad omandanud või valinud ning millisel töökohal nad enne päritoluriigist lahkumist töötasid ja mis oli nende sissetulek⁷⁷. Täisealistest varjupaigataotlejatest (kokku 96) omasid või olid valinud endale elukutse 58 taotlejat, st 60% (vt Tabel 18). Elukutse puudus 19 varjupaigataotlejal (20%). Varjupaigamenetluse dokumentides (PPA arhiivimaterjalid 2013) puudusid andmed elukutse kohta 19 taotleja osas. Kõige enam oli esindatud tisler / puuseppasid (kuus taotlejat), ärimehi ja insenere (mõlemaid viis taotlejat), õpetajaid (neli taotlejat) ning juriste ja mehhaanikuid (mõlemaid kolm taotlejat). Kahe taotlejaga olid esindatud järgmised elukutsed: ajakirjanik, ajaloolane, araabia keele filoloog, bibliograaf, keevitaja, laulja, põllumees, raamatupidaja, riidetrükkal ja sõjaväelane.

Tabel 19. Eesti täisealiste varjupaigataotlejate töökohad kodumaal.

Töökoht	N	Töökoht	N	Töökoht	N
Töökoht puudus	10	Põllupidamine	5	Valitsusväline org.	1
Erafirmas	37	Ajakirjanik	2	Koduõpetaja	1
Riigiasutus	14	Kultuuritöötaja	2	Andmed puuduvad	15
Juhutööd	9				

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Töökoht oli enne kodumaalt lahkumist 71 täisealisel varjupaigataotlejal (74%). Töökohta ei omanud kümme taotlejat ja andmed töökoha omamise kohta puudusid 15 varjupaigataotleja puhul (vt Tabel 19). Kõige enam töötasid varjupaigataotlejad erafirmades (37 taotlejat) ja riigiasutustes (14 taotlejat). Üks osa taotlejatest tegeles enne Eestisse saabumist

⁷⁷ Paljudel juhtudel puudusid need andmed vormikohasest varjupaigataotlusest ja küsitlusprotokollidest, kuna neid ei täpsustatud täisealistelt taotlejatelt või omasid need varjupaigamenetluse seisukohast kõrvalist ja informatiivset tähendust.

juhutöödega (üheksa taotlejat). Viis taotlejat töötasid eelnevalt põllumajanduse valdkonnas ning ajakirjaniku ja kultuuritöötaja ametid pidasid kaks varjupaigataotlejat.

Elukutse ja töökoha omamine maailmajagude lõikes on toodud Tabelis 20. Varjupaigamenetluses kogutud andmete põhjal omasid elukutset ja töökohta kõige enam Aafrikast pärit täisealised varjupaigataotlejad (vastavalt 73% ja 80%). Järgnesid Aasia ja Euroopa varjupaigataotlejad.

Tabel 20. Elukutse ja töökoha omamine täisealistel varjupaigataotlejatel maailmajagude alusel.

Maailmajagu	Elukutse ja töökoha omamine								Täisealised taotlejad kokku	
	Omas elukutset		Ei omanud elukutset		Omas töökohta		Ei omanud töökohta			
	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%	Arv	%
Aafrika	11	73	4	27	12	80	3	20	15	100
Aasia	36	60	24	40	47	78	13	22	60	100
Euroopa	11	52	10	48	12	57	9	43	21	100
Kokku	58	60	38	40	71	74	25	26	96	100

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

PPA arhiivimaterjalid (2013) aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud välismaalaste kohta võimaldavad saada osalist ülevaadet 21 varjupaigataotleja sissetulekust (vt Tabel 21). Ülejäänud taotlejate puhul oli tegemist alaealistega või ei sisaldanud varjupaigataotluse ankeedid ja küsitlusprotokollid andmeid nende sissetulekute kohta. Kaheksa varjupaigataotlejat märkisid menetlustoimingute käigus ära oma kodumaal teenitud sissetuleku. Võttes aluseks varjupaigataotluse esitamise aastat puudutava Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni palgastatistika (International Labour ... 2013) ja valuuta vahetuskursid (Historical Exchange ... 2013), siis selgus, et neist kolmel juhul (Armeenia, Pakistani ja Venemaa kodanikud) oli kodumaal teenitud sissetulek suurem riigi keskmisest sissetulekust. Ühel juhul (Alžeeria kodanik) jäi teenitud sissetulek natuke alla keskmise riigi töötasu (International Labour ... 2013; Historical Exchange ... 2013). Ülejäänud neljal juhul (Iraagi ja Nigeeria kodanikud) ei olnud võimalik taolist võrdlust teha tulenevalt taotlejate päritoluriigi keskmise töötasu andmete puudumisest. Oma majanduslikku / varanduslikku olukorda (vt Tabel 21) hindasid keskmiseks või heaks 12 varjupaigataotlejat. Nende sissetulekut menetlustoimingute käigus ei täpsustatud.

Tabel 21. Eesti täisealiste varjupaigataotlejate sissetulek kodumaal.

Sissetulek	N	Sissetulek	N
Kuni 50 USD	2	Majanduslik / varanduslik olukord on keskmine	3
51-100 USD	2	Majanduslik / varanduslik olukord on hea	9
101-500 USD	1	Töötas tasuta	1
500-1000 USD	3	Andmed puuduvad	75

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

5.2. Varjupaigataotlejate sidemed Eesti ja teiste riikidega

Siinolevas peatükis vaadeldakse varjupaigataotlejate sidemeid teiste riikidega enne oma varjupaigataotluse esitamist Eestis. Varjupaigataotlejate sidemete hindamisel keskendutakse kahele põhiküsimusele. Esiteks, kas ja kui palju olid varjupaigataotlejad reisinud või viibinud enne Eestisse saabumist teistes riikides. Teiseks, kas varjupaigataotlejatel oli sugulasi ja tuttavaid, kes viibisid või elasid väljaspool päritoluriiki, sh Eestis. Vastused nendele põhiküsimustele aitavad paremini selgitada varjupaigataotlejate rändemotiive ja sihtriigi valikuid. Siinkohal, nagu ka kogu viiendas peatükis, tuleb arvestada, et analüüsimisel tuginetakse varjupaigamenetluse toimingute materjalidele (PPA arhiivimaterjalid 2013), mis on kogutud ennekõike selleks, et hinnata varjupaigataotleja tagakiusukartuse põhjendatust ja Eestist väljasaatmise lubamatust. Reisimised teistesse riikidesse enne Eestisse saabumist ning lähisugulaste elamine või viibimine teistes riikides omavad varjupaigamenetluses enamasti tähtsust siis, kui tegeletakse varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava liikmesriigi määratlemisega⁷⁸.

5.2.1. Varasemad viibimised ja reisimised teistes riikides

Üldandmed Eesti varjupaigataotlejate varasemate reisimiste ja teistes riikides viibimiste kohta on koondatud Tabelisse 22. Varjupaigataotlejate reise andmete osas on tuginetud põhjaliku küsitluse protokollis (Pagulaste seaduse rakendamine 1999) ning 2003. a ja 2006. a kinnitatud vormikohastes varjupaigataotlusankeetides (Varjupaigataotleja tunnistuse vorm ... 2003; Varjupaiga ja elamisloa taotluse ... 2006) olevatele andmetele varasemate reise kohta teistesse välisriikidesse ja teistes riikides viibimiste kohta. Paraku ei ole võimalik nende materjalide põhjal selgelt eristada, kas taotleja viibis mõnes riigis lihtsalt reisides või viibis ta mõnes riigis siis, kui ta oli asunud Eesti-suunalisele reisteele. Vähesel määral aitab siin selgust tuua, kui võrrelda neid andmeid varjupaigataotleja poolt antud reisteelekirjelduse andmetega.

Reisimine teistesse välisriikidesse enne Eestisse saabumist oli märgitud kokku 57 taotlejal. Neid taotlejaid oli 41, kes enda kinnitusele ei olnud enne kodumaalt põgenemist teistes välisriikides viibinud ning 14 taotleja kohta andmed puuduvad⁷⁹. Kui võrrelda taotlejate antud välisriikide loetelu nende endi reisteelekirjeldustega, siis selgus, et 20 taotleja puhul ei kattu need välisriigid nendega, mida läbiti teekonnal Eestisse. Osaliselt kattusid need riigid 14 taotleja puhul⁸⁰. Seega võib järeldada, et üks osa nendest välisriikidest, mida taotlejad olid väidetavalt külastanud, läbiti Eesti-suunalisel reisteelekirjeldusel, mitte omal käel reisides.

PPA arhiivimaterjalide (2013) põhjal selgus, et 15 taotlejat olid varem külastanud Eestit või siis läbinud Eesti riiki (vt Tabel 22). Viis taotlejat (neli Türgi kodanikku ja üks Iraagi kodanik) läbisid Eestit, selleks et edasi liikuda Soome. Kõik nad saadeti Soomest

⁷⁸ Tegemist on nn Dublini konventsiooni / määruse alusel toimuva menetlusega (vt peatükke 1.3.2. ja 1.3.3)

⁷⁹ Seda põhjustel, et taotluse suhtes viidi läbi kiirmenetlus ja põhjalikku küsitlust ei toimunud või oli taotleja alaealine, mistõttu seda küsimust ei täpsustatud.

⁸⁰ Osalise kattuvuse all on arvestatud juhtumeid, kus reisitud / viibitud välisriikide loetelus on märgitud nt „Türgi ja Jordaania“, kuid reisteelekirjelduses on öeldud, et esmalt ületati Türgi piir ja seejärel sõideti lennukiga Venemaale ja sealt tuldi Eestisse.

tagasivõtulepingu alusel tagasi Eestisse, kus nad esitasid varjupaigataotluse. Andmed ülejäänud kümne taotleja Eesti külastusaja ja –eesmärkide kohta puuduvad. Selgus vaid, et Jaapani varjupaigataotleja oli varem külastanud Eestit turistina.

Tabel 22. Eesti varjupaigataotlejate reisimine teistesse riikidesse ja varasem Eestis viibimine.

Päritoluriik	Teistes riikides viibimine / reisimine						Kokku ⁸²
	Reisimine teistesse riikidesse (v.a Eesti)		Varasem Eestis viibimine		Teistesse riikidesse reisimine / Eestis viibimine kokku ⁸¹		
	M	N	M	N	M	N	
Afganistan	4	1	1	-	4	1	5
Alžeeria	2	-	-	-	2	-	2
Armeenia	2	-	2	-	2	-	2
Aserbaidžaan	1	-	1	-	1	-	1
Gambia	1	-	-	-	1	-	1
Ghana	1	-	-	-	1	-	1
Gruusia	3	-	1	-	3	-	3
Iraak	3	2	1	-	4	2	6
Jaapan	1	-	1	-	1	-	1
Kamerun	-	1	-	-	-	1	1
LAV	1	-	1	-	1	-	1
Leedu	1	-	-	-	1	-	1
Moldova	1	-	-	-	1	-	1
Nigeeria	3	1	-	-	3	1	4
Pakistan	2	-	-	-	3	-	3
Sierra Leone	1	-	-	-	1	-	1
Somaalia	1	-	-	-	1	-	1
Süüria	1	1	-	-	1	1	2
Türgi	7	1	4	1	8	1	9
Türkmenistan	1	-	-	-	2	-	2
Ukraina	2	-	1	-	2	-	2
Usbekistan	2	-	-	-	2	-	2
Venemaa	8	-	-	1	9	-	9
Teadmata	1	-	-	-	1	-	1
Kokku	50	7	13	2	55	7	62

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Analüüsides seda, kas ja kuivõrd reisisid varjupaigataotlejad riikidesse, kus elasid nende sugulased, siis ilmnes, et nendesse riikidesse reisisi võrdlemisi vähe. Kattuvused reisi

⁸¹ Kokku neid taotlejaid, kes on reisinud teistes riikides ja / või viibinud Eestis.

⁸² Ibid.

sihtriikide ja sugulaste elukohariikide vahel olid 19 varjupaigataotlejal ja seda järgmiste riikide osas: Jordaania (viis taotlejat), Venemaa (4 taotlejat), Eesti (2 taotlejat), Iraan (2 taotlejat), Rootsi, Saksamaa, Soome, Pakistan ja Türgi (1 taotleja).

Tabel 23. Teistes riikides esitatud varjupaigataotlused päritoluriikide alusel.

Päritoluriik	Taotluste arv				Taotlejaid kokku	Taotlusi kokku
	1 taotlus	2 taotlust	3 taotlust	4 taotlust		
Alžeeria	1	-	-	-	1	1
Gambia	1	-	-	-	1	1
Gruusia	1	-	1	-	2	4
Iraak	1	-	-	-	1	1
LAV	1	-	-	-	1	1
Pakistan	2	1	-	-	3	4
Somaalia	1	-	-	-	1	1
Süüria	2	-	-	-	2	2
Türgi	4	3	-	1	8	14
Türkmenistan	2	-	-	-	2	2
Venemaa	2	1	2	-	5	10
Teadmata	1	-	-	-	1	1
Kokku	19	5	3	1	28	42

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Tabel 24. Eesti varjupaigataotlejate väljasaatmised teistest riikidest.

Päritoluriik	Väljasaatmiste kordade arv			Taotlejaid kokku	Väljasaatmisi kokku
	1 kord	2 korda	3 korda		
Gruusia	-	1	-	1	2
Iraak	2	-	-	2	2
LAV	1	-	-	1	1
Pakistan	1	-	-	1	1
Süüria	2	-	-	2	2
Türgi	4	3	1	8	13
Usbekistan	1	-	-	1	1
Venemaa	2	-	1	3	5
Kokku	13	4	2	19	27

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Huvitava asjaoluna selgus, et veerand Eesti varjupaigataotlejatest (28 taotlejat) olid varem mõnes teises riigis esitanud varjupaigataotluse. Kokku esitati 42 taotlust (vt Tabel 23). Teistest enam olid mujal riikides varjupaika taotlenud Türgi ja Venemaa kodanikud (vastavalt kaheksa ja viis taotlejat ning 14 ja kümme taotlust). Üheksa taotlejat olid teistes riikides varjupaika soovinud rohkem kui ühel korral, kusjuures kolm taotlejat (kaks

Venemaa ja üks Gruusia kodanik) olid esitanud eelnevalt kolm taotlust ning üks taotleja (Türgi kodanik) neli taotlust. Kõige enam sooviti varjupaika Soomes ja Rootsis (seitsmel korral). Järgnesid Venemaa (kuus korda), Leedu (viis korda), Saksamaa (neli korda), Norra (kolm korda) ja Poola (kaks korda). Peamiselt sooviti teistelt riikidelt varjupaika enne varjupaigataotluse esitamist Eestis. Üksnes kaks Süüria kodanikku (koos kahe lapsega) esitasid varjupaigataotlused Rootsis pärast taotluste esitamist Eestis. Kogu perekond saadeti Rootsist tagasi Eestisse.

Teistest riikidest väljasaatmisi (vt Tabel 24) enne varjupaigataotluse Eestis esitamist või Eestis toimuva varjupaigamenetluse⁸³ ajal toimus 19 taotlejaga ja 27 korral (kolm Türgi ja üks Gruusia kodanik saadeti teistest riikidest välja kahel korral ning üks Türgi ja Venemaa kodanik kolmel korral). Kõige enam saadeti välja Soomest (seitsmel korral) ja Norrast (kolmel korral). Täpsed andmed 11 väljasaatmist korraldanud riigi kohta puuduvad.

5.2.2. Eestis ja teistes riikides elavad sugulased ja tuttavad

Mitmed uuringud on jõudnud järeldustele, et sotsiaalne võrgustik ja lähedaste elamine väljaspool kodumaad omab suurt mõju varjupaigataotlejate rände ja sihtriigi valikutele (Böcker, Havinga 1997: 81; Koser, Pinkerton 2002: 10; Robinson, Segrott 2002: 42; Thielemann 2003: 26). Sellest tulenevalt vaadeldakse ka siin uurimustöös Eesti varjupaigataotlejate sugulaste ja tuttavate paiknemist väljaspool taotleja päritoluriiki.

PPA arhiivimaterjalidest (2013) selgub, et natuke vähem kui pooled Eesti varjupaigataotlejatest (50 taotlejat) märkisid oma varjupaigataotluses või küsitlusel, et nad omavad sugulasi ja/või tuttavaid kas Eestis või mõnes teises riigis (vt Tabel 25). Sugulaste olemasolu Eestis kinnitasid 12 varjupaigataotlejat (11% kõikidest taotlejatest), kelle seas oli 3 perekonda, st et sugulased kattusid osaliselt. Viie taotleja puhul oli sugulaseks vend ning kahe taotleja jaoks oli varem Eestisse elama asunud poeg. Ülejäänud viie taotleja jaoks oli tegemist kas abikaasa, onu, onupoja, abikaasa venna või abikaasa onuga.

Eestis elavaid tuttavaid oli kokku 14 varjupaigataotlejal. Siinkohal ei võimalda PPA arhiivimaterjalid (2013) kõikidel juhtudel hinnata, kas varjupaigataotlejate tutvussidemed tekkisid enne Eestisse rändamist või alles Eestis viibides. Toimikumaterjalide (PPA arhiivimaterjalid 2013) põhjal selgus, et vähemalt neljal varjupaigataotlejal oli üks või rohkem tuttavaid enne Eestis varjupaigataotluse esitamist. Teised neli taotlejat löid oma tutvus- ja sõprussidemed Eestis viibides.

Nelja varjupaigataotleja tutvussidemed Eestis elavate inimestega kujunesid erinevalt enne varjupaigataotluse esitamist Eestis. Nii näiteks ühel varjupaigataotlejal elasid Eestis tuttavaid ülikooliaastatest (ta ise lõpetas ülikooli 1980ndatel). Teine taotleja oli varem neli aastat (1991-1994) elanud Eestis elamisloa alusel. Kolmas taotleja tutvus Eesti elanikuga oma ema kaudu ja kes aitas teda Eesti viisa kutse vormistamisel. Neljas taotleja oli tutvunud Eesti elanikuga viis aastat enne Eestisse rändamist ja varjupaigataotluse esitamist. Kaks taotlejat, kelle tutvus- ja sõprusringkond kujunes pärast Eestisse saabumist, olid kooliealised, käisid enne varjupaigataotluse esitamist ja selle ajal Eestis koolis ning sõbrunesid seeläbi omaealistega. Teised kaks tutvusid Eesti elanikuga siin viibides.

⁸³ Näiteks olukorras, kui varjupaigataotleja liikus edasi teise riiki pärast varjupaigataotluse esitamist Eestis. Sellisel juhul saadeti varjupaigataotleja tagasivõtulepingu või nn Dublini määruse (Nõukogu määrus (EÜ) nr 343/2003 ... 2003) alusel tagasi Eestisse.

Tabel 25. Eesti varjupaigataotlejad, kes omasid teistes riikides sugulasi või tuttavaid (vastavalt menetlustoimingute käigus varjupaigataotleja esitatud andmetele).

Päritoluriik	Sugulased ja tuttavad teistes riikides				Kokku ⁸⁴
	Sugulased Eestis	Tuttavad Eestis	Sugulased teistes riikides (v.a Eesti)	Sugulased teistes riikides (sh Eestis)	
Afganistan	6	3	8	8	8
Alžeeria	-	1	1	1	2
Armeenia	2	1	2	2	3
Aserbaidžaan	2	2	1	2	2
Gambia	-	-	1	1	1
Gruusia	1	-	-	1	1
India	-	1	1	1	1
Iraak	-	-	15	15	15
LAV	1	-	-	1	1
Nigeeria	-	2	-	-	2
Pakistan	-	-	1	1	1
Sierra Leone	-	-	1	1	1
Somaalia	-	-	1	1	1
Süüria	-	-	1	1	1
Türgi	-	1	5	5	5
Usbekistan	-	3	3	3	4
Venemaa	-	-	1	1	1
Kokku	12	14	42	45	50

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Ülejäänud kuue taotleja puhul täpsemad andmed puuduvad. Kui siinkohal võrrelda nende kuue taotleja Eestisse saabumise ja varjupaigataotluse esitamise aega, siis neist kolmel taotlejal ulatub see ajaline vahe 10 kuust kuni kahe ja poole aastani. Seega on võimalik, et nende kolme taotleja tutvus Eesti elanikega sai alguse Eestis, st Eestisse rändamise ja varjupaigataotluse esitamise vahepeal.

Selleks, et hinnata täpsemalt sugulaste ja sotsiaälvõrgustiku võimalikku mõju Eesti varjupaigataotlejate rände vaadeldakse lähemalt nende sugulaste paiknemist ja arvukust teistes riikides, sh ka Eestis.

Tuginedes PPA menetlustoimingute käigus kogutud andmetele (PPA arhiivimaterjalid 2013) elasid Eesti varjupaigataotlejate sugulased kokku 21 maailma riigis, millest pooled (10) olid Euroopa riigid (vt Joonis 19 ja Tabel 26). Kõige enam sugulasi elas Rootsis (20), Soomes (14) ja Pakistanis (10)⁸⁵. Kokku elas väljaspool päritoluriiki 83 sugulast, kellest 57

⁸⁴ Kokku neid taotlejaid, kellel on Eestis või teistes riikides sugulasi või Eestis tuttavaid.

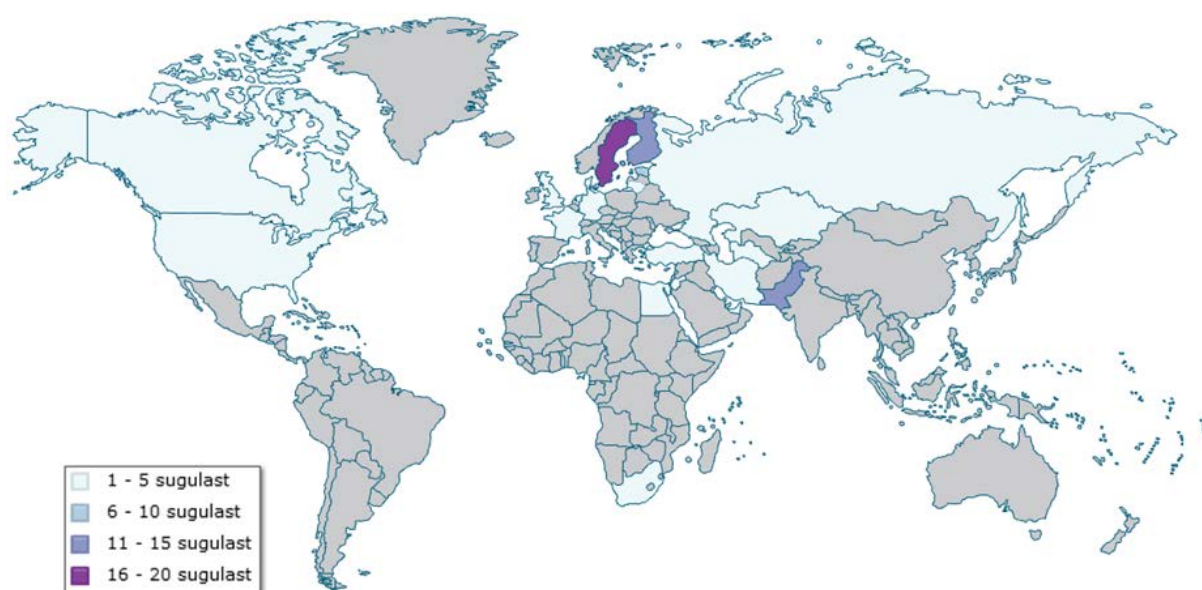
⁸⁵ PPA arhiivimaterjalides (2013) olevate andmete võreldavuse tagamiseks on väljaspool päritoluriiki elavad sugulased Eestisse rännanud perekondade puhul loetud ühekordselt. See tähendab, et kui Eestisse saabus 4-liikmeline perekond ja kui sellest perekonnast kolm liiget märkisid menetlustoimingute käigus, et neil elab kaks sugulast Rootsis, siis arvestati kogu perekonna peale „2 sugulast“, mitte „6 sugulast“.

elasid Euroopas (vt Joonis 20). Ülejäänud sugulastest 18 elasid Aasias, neli Aafrikas ja Põhja-Ameerikas. Regiooniti elas kõige rohkem Eesti varjupaigataotlejate sugulasi Põhjamaades. Kokku elas 18 varjupaigataotlejal või nende perekonnal 34 sugulast Rootsis või Soomes. Ülejäänud 34 varjupaigataotlejal elas kokku 49 sugulast 20 erinevas riigis.

Tabel 26. Eesti varjupaigataotlejate sugulaste arv maailma riikides⁸⁶.

Riik	N	Riik	N	Riik	N
Rootsi	20	Venemaa	3	Iraan	1
Soome	14	Kanada	2	Hollandi	1
Pakistan	10	Leedu	2	Kasahstan	1
Eesti	6	Prantsusmaa	2	Türkmenistan	1
Saksamaa	4	Taani	2	Türgi	1
Jordaania	3	USA	2	Kokku	83
LAV	3	Araabia ÜE	1		
Suurbritannia	3	Egiptus	1		

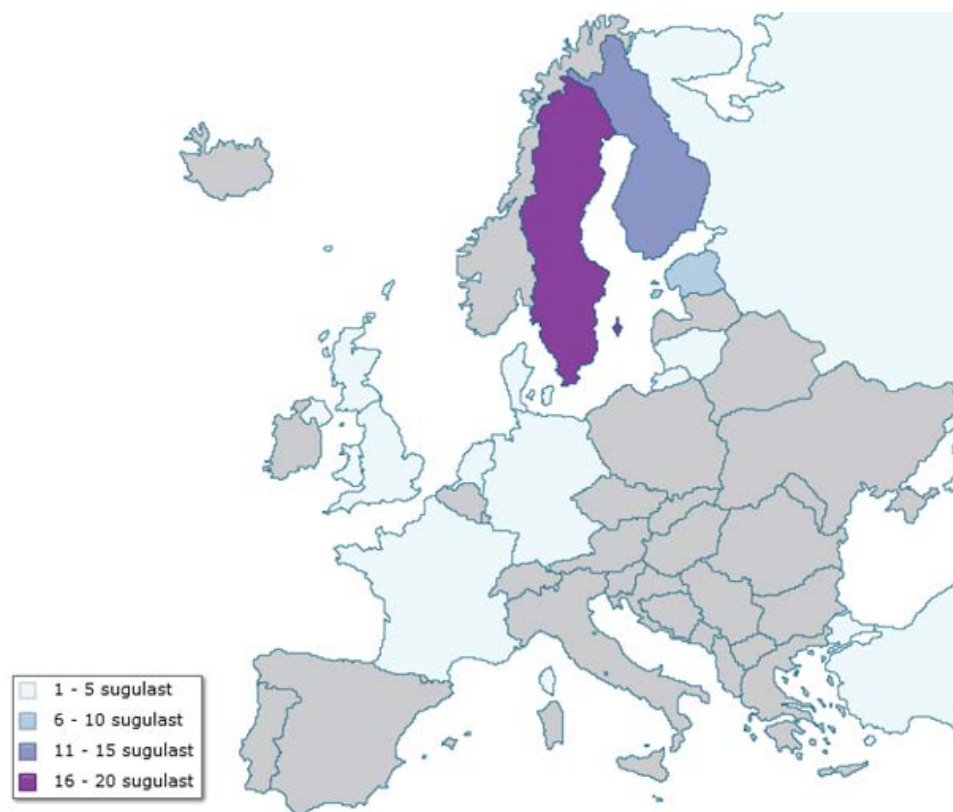
Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Joonis 19. Eesti varjupaigataotlejate sugulased maailma riikides.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

⁸⁶ Ibid.

Joonis 20. Eesti varjupaigataotlejate sugulased Euroopas.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Seega Eestis elavate sugulaste ja tuttavate mõju varjupaigataotlejate Eesti kui sihtriigi valikule saab pidada väikseks. Pigem avaldasid sihtriigi valikule ja ka varjupaigataotlejate rände mõju Eesti ülemere lähiriikides (Rootsis ja Soomes) asuvad kogukonnad. Seda, millistesse sihtriikidesse soovisid Eesti varjupaigataotlejad rännata ja kui võrd üldse sisaldavad PPA arhiivimaterjalid andmeid selle kohta, käsitletakse peatükis 5.4.

5.3. Varjupaigataotlejate kodumaalt lahkumise põhjused

Varjupaigataotlejate Eesti-suunalise rände seletamisel biheivioralistlikust metodoloogiast lähtuvalt on oluline vaadelda põhjuseid, miks varjupaigataotleja põgeneb oma päritoluriigist ja millega ta oma lahkumist põhjendab. Biheivioralistliku lähenemise kasuks siinkohal räägib see, et varjupaigataotlejaid ei käsitleta isikutena, kes reageerivad keskkonnateguritele (antud juhul päritoluriigis toimuvatele sündmustele) ühetaoliselt. See võimaldab paremini mõista varjupaigataotlejate rändekäitumist.

Kodumaalt lahkumise põhjenduste analüüsimisel on aluseks võetud vormikohastes varjupaigataotlusankeetides ning esmastes ja põhjalikes küsitlusprotokollides sisalduvad kirjeldused varjupaigataotluse esitamise põhjenduste kohta (Pagulaste seaduse rakendamine 1999; Varjupaigataotleja tunnistuse vorm ... 2003; Varjupaiga ja elamisloa taotluse ... 2006). Mõnedel juhtudel on taotlemise põhjuste osas tuginetud ka KMA varjupaigataotluse suhtes tehtud otsustele (PPA arhiivimaterjalid 2013).

Tabel 27. Eesti varjupaigataotlejate kodumaalt lahkumise põhjused.

Kodumaalt lahkumise põhjused	Maailmajaod			Kokku
	Aafrika	Aasia	Euroopa	
Hirm veritasu ees	-	2	-	2
Hoidus õigusemõistmise eest	-	-	1	1
Hoidus sõjaväeteenistusest	-	3	-	3
Isiklikud, kohati ebareaalsed ja paranoilised hirmud	-	1	4	5
Kaasnes abikaasaga või vanemaga	-	14	-	14
Kuulumine seksuaalvähemusse	-	-	1	1
Majanduslikud põhjused	-	-	1	1
Poliitilised põhjused	6	17	3	26
Poliitilised ja majanduslikud põhjused	-	1	-	1
Poliitilised ja usulised põhjused	-	3	-	3
Poliitilised põhjused ja rahvuslik kuuluvus	-	8	1	9
Poliitilised põhjused, rahvuslik kuuluvus ja hoidumine sõjaväeteenistuse eest	-	1	-	1
Põhi- ja inimõiguste rikkumine	-	-	4	4
Põhjused lahkumiseks puudusid	1	1	-	2
Rahvuslik kuuluvus	1	2	1	4
Rahvuslik kuuluvus ja sõjategevus	-	-	1	1
Rahvuslik kuuluvus ja usulised põhjused	-	3	-	3
Usulised põhjused	1	8	-	9
Usulised põhjused ja hoidumine sõjaväeteenistusest	2	-	-	2
Üldine vägivald kodumaal	1	2	-	3
Üldine vägivald ja sõjategevus kodumaal, rahvuslik kuuluvus ja usulised põhjused	1	2	-	3
Üldine vägivald kodumaal ja rahvuslik kuuluvus	1	5	2	8
Üldine vägivald kodumaal ja usulised põhjused	1	1	-	2
Andmed puuduvad	-	2	2	4
Kokku	15	76	21	112

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Varjupaigataotlejate poolt esitatud põhjendused on esmalt grupeeritud lähtuvalt Pagulasseisundi konventsioonis defineeritud pagulase mõistest ja viiest tagakiusu kartuse aluseks olevast tunnusest, st rass, usk, rahvus, sotsiaalsesse gruppi kuulumine ja poliitilised veendumused (Pagulasseisundi konventsioon 1997). Kuid paljudel juhtudel oli grupeerimine nende viie tunnuse alusel raskendatud või võimatu, sest varjupaigataotlejate kodumaalt lahkumise põhjendused olid kas omavahel või teiste põhjendustega kombineeritud või ei vastanud põhjendused ühelegi Pagulasseisundi konventsioonis loetletud tunnusele. Seetõttu on kodumaalt lahkumise põhjuste grupeerimisel paljuski

lähtunud menetlustoimingute käigus antud varjupaigataotlejate selgitustest. Erinevalt varasematest andmeanalüüsi peatükkidest on kodumaalt lahkumise põhjendused esitletud siin peatükis maailmajagude, mitte päritoluriikide põhisel.

Aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud välismaalaste kodumaalt lahkumise põhjused nende endi selgituste kohaselt on koondatud Tabelisse 27. Sellest nähtub, et kõige enam on neid, kes põgenesid kodumaalt poliitilistel põhjustel (26 taotlejat, st 23%) või kes kaasnesid oma abikaasale või vanematele (14 taotlejat, st 13%). Viimaste hulka on arvatud need, kes oma selgituste kohaselt lahkusid kodumaalt, kuna abikaasa soovis lahkuda või oli sunnitud lahkuma, aga ka vanematega kaasas olnud lapsed, keda ei küsitletud või kes enda ütluste alusel liikusid kaasa koos vanematega. Põhjuste osas järgnesid usulised põhjused (11 taotlejat), poliitilised põhjused kombineerituna mingisse rahvusesse kuulumisega (üheksa taotlejat) ja üldine vägivald kodumaal kombineerituna rahvusliku kuuluvusega (kaheksa taotlejat). Neid taotlejaid oli kokku kolm, kes menetlustoimingute käigus selgitasid, et kodumaalt lahkumiseks põhjuseid ei olnud või kes lahkusid üksnes majanduslikel põhjustel.

Poliitilistel põhjustel või poliitilistel ja rahvusliku kuuluvuse tõttu päritoluriigist lahkujad esitasid lahkumise põhjendustena sageli riigi institutsioonide repressiivse ja julma käitumise oma riigi kodanike suhtes.

Aasia varjupaigataotleja nr 1: „Otsuse [päritoluriigist] lahkuda tegin umbes nädal pärast vanglast vabanemist. Kuid olin sellele mõelnud ka varem, sest [päritoluriigis] on väga palju repressiivseid organisatsioone, alustades liikluspolitseist ja lõpetades eriteenistustega.“.

Aasia varjupaigataotleja nr 2: „Lahkusin [päritoluriigist] poliitilistel põhjustel. Meid kui [rahvust] jälitati. Julgeolekuteenistus võis ilma kohtuta aastaks või kaheks vangi panna. Elasime pidevas kartuses, et meid arreteeritakse.“;

Aafrika varjupaigataotleja nr 1: „Politsei ja sõjavägi võib tappa inimesi igal põhjusel /.../ Kui politsei näeb rühma inimesi koos, siis võidakse tulistada. Politsei tulistab inimesi ilma põhjusega.“.

Samuti põhjendati kodumaalt lahkumist sellega, et omati päritoluriikides sidemeid mõne poliitilise organisatsiooniga või ebasoovitava riigiga, keelduti kaasa minemast kodumaal peale surutud ja/või isikukultusliku poliitilise meelsusega või oldi ühiskondlikult aktiivne.

Aasia varjupaigataotleja nr 3: „Eestis on koertel ka rohkem vabadust kui [päritoluriigis] inimestel. Meid ahistati [päritoluriigis] nii poliitiliselt kui ma majanduslikult, meid ka ähvardati, kuna me olime [usu nimetus]. Meid süüdistati sidemetes Läänega, kuna abikaasa töötas Ameerika kompaniis.“;

Aasia varjupaigataotleja nr 4: „Mind süüdistati presidendi sõimamises, mind mõisteti surma. Kui andsime pistist [rahahulk ja -ühik], siis muudeti otsust. /.../ Mulle määrati kohtu poolt karistus sellepärast, et ei kuulunud valitsevasse parteisse ja ei ülistanud lauludes valitsevat presidenti. Selles nähti valitsuse vastast tegevust.“;

Aafrika varjupaigataotleja nr 1: „Mu elu oli ohus seetõttu, et osalesin võitluses inimõiguste eest“;

Aafrika varjupaigataotleja nr 2: „Mu elu oli [päritoluriigis] ohus, kuna kuulusin [poliitilise partei nimetus].“.

Usulistel põhjustel lahkumise korral domineerisid vastasseisud kahe või enama usurühmituse vahel. Kuid esines ka olukordi, kus usulised põhjused olid kombineeritud sooviga hoiduda sõjaväeteenistusest.

Aafrika varjupaigataotleja nr 3: „Mul olid religioossed põhjused riigist lahkumiseks. [Päritoluriigi usurühmitus] ei taha, et riigis oleks teiste religioonide esindajaid. Kõiki [usurühmitusse] mitte-kuulujaid ootab [päritoluriigis] ees surm. Sel põhjusel [teise usurühmituse liikmed] tapavad inimesi. Samuti on põhjuseks see, et ma ei taha minna sõjaväkke, kus tapetakse inimesi. /.../ Mul on hirm sõjaväe ees.“;

Aasia varjupaigataotleja nr 5: „Taotlemise põhjused on usulised. /.../ Olen [usu nimetus] usku. [Päritoluriigis] on rühmitus, kes tapavad [taotleja usku] kuuluvaid inimesi. /.../ [Päritoluriigis] ma kartsin kogu aeg, et mind võidakse tappa mu usu pärast. /.../ Nad tapsid ka minu onu, sest neile ei meeldi meie usk. /.../ Nägime, kes tappis onu, aga politsei ei uskunud meid. /.../ [Teise usurühmituse esindajad] peksid mind neljal korral.“;

Aasia varjupaigataotleja nr 6: „Kodumaal olid mul usuprobleemid. Olen [usuline kuuluvus]. Ühel konverentsil [teise usurühma liikmed] ründasid meid ja tulistasid. Tulevahetuses sai parlamendi liikme poeg surma, kes oli [teise usurühma esindaja]. Olin ka konverentsil, mul oli vintpüss, tulistasin ka enesekaitseks. Kartsin parlamendi liikme kättemaksu, kuna ta ei kirjutanud politseile avaldust, vaid tahtis ise oma poja tapjale kättemaksta. /.../ Kartsin oma elu pärast, kartsin [teise usurühma liikmeid].“.

Päritoluriikides toimuvaid vägivallakonflikte ning varjupaigataotlejate rände tõuke- ja tõmbetegureid käsitlevad uuringud kinnitasid, et kõige enam põhjustasid põgenike rännet kodumaal toimuvad vägivaldsed ja relvastatud konfliktid (vt ptk-d 2.3.2. ja 2.3.3.). Eestis aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud välismaalaste puhul ei leidnud see kinnitust. Neid taotlejaid oli kokku 16 ehk 14%, kes lahkusid kodumaalt üldise vägivalla tõttu või põhjusel, mis esines lisaks üldisele kodumaal toimuvale vägivallale (vt Tabel 27). Nii näiteks põhjendati täiendavalt üleüldisele vägivallale või sõjategevusele oma lahkumist ka rahvusliku või usulise kuuluvusega.

Aafrika varjupaigataotleja nr 4: „Kodumaal on mäss. Ma ei tea, kes on mässulised. Nad tahavad ainult raha saada. Kui sa seda ei anna, siis võivad nad su tappa. Mässulised tulid ka isa kontoris ja nõudsid raha.“;

Aasia varjupaigataotleja nr 7: „Lahkusin sõja tõttu, kuna terve perekond oli ohus. /.../ Mu isa oli töötanud varem juhtivatel kohtadel [päritoluriigis]. Praegu aga valitseb kodumaal [usuline rühmitus], mis koosneb peamiselt [rahvuse esindajatest]. Nemad tapavad endisi riigiametnikke, aga samuti rahvuse pärast. Meie oleme [rahvusest] /.../, keda võidakse rahvuse pärast tappa.“;

Aasia varjupaigataotleja nr 8: „Varjupaigataotlemise põhjuseks on asjaolu, et minu kodumaal on sõjaolukord. Teine põhjus on see, et [päritoluriigis] tegutsev terroristlik [organisatsioon] sunnib mind nendega koostööd tegema.“.

Paljudel juhtudel sai varjupaigataotlejate päritoluriigist lahkumisel määravaks taotleja varasem kinnipidamine või arreteerimine. Samuti ka tema tagaotsitavaks kuulutamine, piinamine, väärkohtlemine või ähvardamine. PPA arhiivimaterjalides (2013) sisalduvatele

varjupaigataotlejate seletustele tuginedes selgus, et enne kodumaalt lahkumist oli kinni peetud või arreteeritud 36 taotlejat, kellest 28 olid pärit Aasiast ja kuus Euroopast (vt Tabel 28). Oma kodumaal olid tagaotsitavad kokku üheksa varjupaigataotlejat, kes olid samuti valdavalt Aasiast. Piinamist või väärkohtlemist kodumaal olid kogenud 25 varjupaigataotlejat ning ähvardusi natuke vähem kui pooled varjupaigataotlejatest (49). Ka siin oli valdavalt tegemist Aasiast pärit varjupaigataotlejatega.

Tabel 28. Eesti varjupaigataotlejate kinnipidamine, tagaotsitavaks kuulutamine, piinamine ja ähvardamine kodumaal.

Kinnipidamine / tagaotsitavaks	Maailmajaod			Kokku
kuulutamine / piinamine / ähvardamine	Aafrika	Aasia	Euroopa	
KINNIPIDAMINE VÕI ARRETEERIMINE				
Ühel korral	-	20	3	23
Rohkem kui üks kord	2	6	3	11
Korduvalt	-	2	-	2
Ei ole	13	38	11	62
Andmed puuduvad ⁸⁷	-	10	4	14
TAGAOTSITAVAKS KUULUTAMINE				
Ühel korral	1	7	1	9
Ei ole	14	55	12	81
Andmed puuduvad	-	14	8	22
PIINAMINE / VÄÄRKOHTLEMINE				
Ühel korral	-	14	3	17
Rohkem kui üks kord	-	7	1	8
Ei ole	15	44	11	70
Andmed puuduvad	-	11	6	17
ÄHVARDAMINE				
Ühel korral	3	14	4	21
Rohkem kui üks kord	-	24	4	28
Ei ole	12	27	7	46
Andmed puuduvad	-	11	6	17

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Poliitilistel või usulistel põhjustel kodumaalt põgenenud Eesti varjupaigataotlejatel oli lahkumine sageli seotud nende organisatsioonilise seotusega (vt Tabel 29). Kokku kuulus enda kinnitusel mõnda poliitilisse või usulisse ühendusse 25 varjupaigataotlejat. Neist 18 juhul oldi seotud mõne poliitilise ühendusega, 6 korral kuuluti usuühendusse.

⁸⁷ Siin tabelis andmed puuduvad juhtudel, kui toimus kiirmenetlus või kui oli tegemist alaealisega, mistõttu seda menetluse käigus ei täpsustatud.

Tabel 29. Eesti varjupaigataotlejate kuulumine mõnda kodumaa organisatsiooni.

Organisatsiooniline kuuluvus	Maailmajaod			Kokku
	Aafrika	Aasia	Euroopa	
Kuulus organisatsiooni	7	15	3	25
Ei kuulunud organisatsiooni	8	47	13	68
Andmed puuduvad ⁸⁸	-	14	5	19
Kokku	15	76	21	112

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Alapeatüki kokkuvõttena saab öelda, et Eesti varjupaigataotlejad lahkusid kodumaalt peamiselt poliitlistel põhjustel või seepärast, et liiguti kaasa abikaasale või vanematele. Erinevalt teistes riikides tehtud varjupaigataotlejate rände uuringutele jäi Eesti varjupaigataotlejate puhul kodumaal valitsev üldine vägivald või relvastatud konfliktid lahkumise põhjusena tagasihoidlikuks.

5.4. Varjupaigataotlejate reis päritoluriigist Eestisse

Varjupaigataotlejate reisiprotsessi käsitlevas peatükis vaadeldakse, kuidas on toimunud varjupaigataotlejate liikumine oma päritoluriigist Eestisse. Lähemalt uuritakse, kas Eesti varjupaigataotlejad kasutasid Eestisse reisimisel kõrvalist abi smugeldajate või teiste riiki sisenemiseks ebaseaduslikke võimalusi kasutavate isikute näol. Lisaks vaadeldakse, kas rännati Eestisse üksi või koos perekonnaliikmetega ning kui palju läks taotlejatel rahaliselt maksma reis päritoluriigist Eestisse. Samuti antakse ülevaade Eestisse jõudmiseks läbitud transiitriikidest, reisikestvusest ning kasutatud transpordivahenditest. Viimases alapeatükis esitatakse kokkuvõtvalt, millistesse sihtriikidesse soovisid Eesti varjupaigataotlejad rännata tuginevalt taotlejate poolt menetlustoimingute käigus antud selgitustele (PPA arhiivimaterjalid 2013). Sarnaselt peatükile 5.3. on ka siin peatükis taotlejate põhjendused Eesti kui sihtriigi valiku kohta esitatud maailmajagude, mitte päritoluriikide lõikes.

5.4.1. Reisikorraldus ja selle hind

Mitmed uuringud (Koser 1997, 2000; Doornbos et al 2001; Koser, Pinkerton 2002; Robinson, Segrott 2002; Hatton, Williamson 2004; Zimmermann 2009) on kinnitanud, et viimastel kümnenditel on varjupaigataotlejate ränne üha tihedamini seotud ebaseadusliku rändega, mistõttu on märkimisväärselt kasvanud smugeldajate roll varjupaigataotlejate jõudmisel Euroopasse (vt ptk-d 2.3.3. ja 2.3.4.). Ka PPA arhiivimaterjalid (2013) kinnitasid, et suurem osa aastatel 1997-2006 Eestis varjupaika taotlenud isikutest kasutasid oma reisi korraldamiseks kõrvalist abi (vt Tabel 30). Smugeldajate või võltsitud dokumentide valmistajate abi kasutas kokku 67 varjupaigataotlejat (60%), kellest 20 olid Iraagi, 14 Türgi ja kaheksa Afganistani kodanikud. PPA arhiivimaterjalid (2013) ei sisalda

⁸⁸ Andmed puuduvad juhtudel, kui toimus kiirmenetlus või kui oli tegemist alaealisega, mistõttu seda menetluse käigus ei täpsustatud.

detailseid andmeid selle kohta, kuidas korraldasid smugeldajad taotlejate rännet Eestisse või mujale sihtriikidesse ning millist nn teenust nad taotlejatele osutasid. Nende andmete kogumine toimus kriminaalmenetluse raames ja sellega tegeles aastatel 1997-2006 Piirivalveamet. Siiski PPA arhiivimaterjalid (2013) lubavad üldistatult öelda, et taotlejaid abistati reisidokumentide ja viisade saamisel, lennukipiletite ostmisel, transiitriikides peatuspaikade organiseerimisel ja transpordi korraldamisel nii transiit- kui ka sihtriigis.

Tabel 30. Smugeldajate või võltsitud dokumentide valmistajate abi kasutamine Eesti varjupaigataotlejate poolt.

Päritoluriik	Smugeldajate või muu sarnase abi kasutamine			Kokku
	Kasutas abi	Ei kasutanud abi	Andmed puuduvad	
Afganistan	8	-	-	8
Alžeeria	-	-	3	3
Armeenia	2	1	-	3
Aserbaidžaan	-	3	-	3
Gambia	1	-	-	1
Ghana	-	-	1	1
Gruusia	2	1	3	6
India	1	-	-	1
Iraak	20	-	-	20
Jaapan	-	1	-	1
Kamerun	1	-	-	1
LAV	-	1	-	1
Leedu	-	-	1	1
Moldova	-	-	1	1
Nigeeria	1	-	4	5
Pakistan	7	1	-	8
Sierra Leone	-	-	1	1
Somaalia	-	-	1	1
Süüria	4	-	-	4
Türgi	14	1	1	16
Türkmenistan	2	-	-	2
Ukraina	1	-	2	3
Usbekistan	-	3	1	4
Venemaa	2	2	12	16
Teadmata	1	-	-	1
Kokku	67	14	31	112

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Mõningal määral lubavad PPA arhiivimaterjalid (2013) hinnata varjupaigataotlejate reisimaksumust, st kui palju tasuti smugeldajatele, dokumendi võltsijatele või kui palju maksid piletid mõne transpordi kasutamiseks. Tabelisse 31 on koondatud

menetlustoimingute käigus mõnede varjupaigataotlejate poolt öeldud summad⁸⁹. Kõige rohkem varieerus reisi hind Iraagi ja Venemaa taotlejatel, st väikseim hind vastavalt 200 ja 500 USD ning suurim hind vastavalt 12000 USD ja 10000 USD. Kõige kõrgem keskmine hind ühe reisikorraldamiseks oli Iraagi kodanikel (7660 USD), India kodanikul (6000 USD) ja Venemaa kodanikel (5250 USD). PPA arhiivimaterjalide (2013) alusel ei olnud võimalik teada saada, millest tulenevalt maksis mingi reisi korraldamine sellis hinda või kuidas oli see hind kujunenud. Tabelis 31 on võrreldud keskmist summat ning kahe riigi (Eesti ja päritoluriigi) pealinnade vahelist kaugust. Sellest nähtub, et reisikorralduse hind Eesti varjupaigataotlejate näitel ei sõltunud väga reisiteekonna pikkusest. Võib eeldada, et reisi eest makstav tasu kujuneb erinevate asjaolude koosmõjus ja tulemusena, nt kas omati otse lennuühendusi soovitud riikidega, kas vajati reisimiseks mingeid dokumente või olid need olemas, millised olid smugeldajate enda tingimused ja kui suur oli smugeldaja poolt reisi korraldamisele kaasatud inimeste hulk, millised suhted olid varjupaigataotlejatel ja smugeldajatel, st kas oldi sugulussidemetes, tuttavad või ei tuntud üldse teineteist jne.

Tabel 31. Reisikorralduse eest tasumine (ühe inimese kohta).

Päritoluriik	Tasumine reisikorralduse eest				Taotlejaid kokku
	Väikseim summa	Suurim summa	Keskmine summa	Kaugus pealinnade vahel ⁹⁰	
Afganistan	3300 USD	5000 USD	4430 USD	4237 km	3
Armeenia	500 USD	500 USD	500 USD	2550 km	1
Gambia	200 USD	200 USD	200 USD	6137 km	1
Gruusia	280 USD	280 USD	280 USD	2408 km	1
India	6000 USD	6000 USD	6000 USD	5210 km	1
Iraak	200 USD	12000 USD	7660 USD	3247 km	13
Nigeeria	2090 USD	2090 USD	2090 USD	5792 km	1
Pakistan	1600 USD	5200 USD	3350 USD	4519 km	4
Süüria	3300 USD	3300 USD	3300 USD	3008 km	3
Türgi	3500 USD	7000 USD	5160 USD	2245 km	3
Venemaa	500 USD	10000 USD	5250 USD	868 km	2

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013; Distance Between ... 2013.

Varjupaigataotlejate vastuvõtmise ja neile vastavate tingimuste tagamise seisukohast on oluline vaadelda, kas kodumaalt põgeneti üksi või koos perekonnaga. Eesti näitel (vt Tabel 32) reisisid sihtkohta üksinda ehk ilma pereliikmeteta üle poolte varjupaigataotlejatest, st 69 taotlejat (62%). Ülejäänud 43 taotlejat jagunesid neljaks 2-liikmeliseks, seitsmeks 3-liikmeliseks, üheks 4-liikmeliseks ja kaheks 5-liikmeliseks perekonnaks. Paraku puuduvad sarnased andmed teiste Euroopa riikide kohta, mistõttu ei ole võimalik kõrvutada üksikult või koos mõne pereliikmega rändajate omavahelist jagunemist.

⁸⁹ Summad esitati taotlejate poolt valdavalt USA dollarites.

⁹⁰ Kaugus päritoluriigi pealinna ja Tallinna vahel.

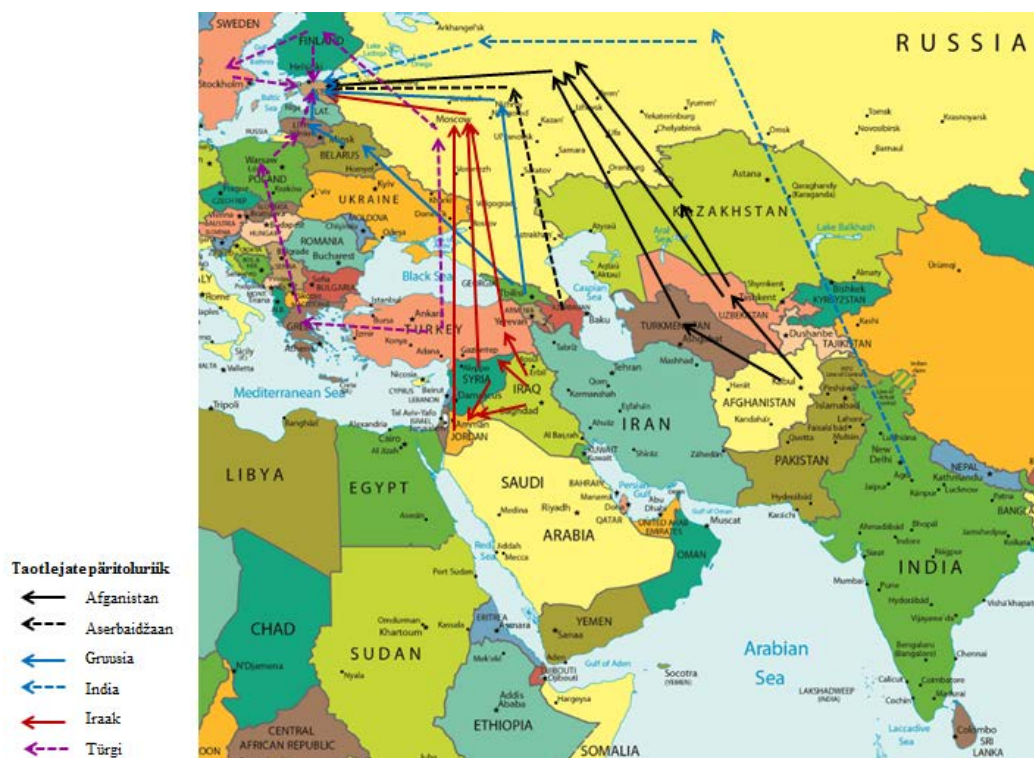
Tabel 32. Varjupaigataotlejate Eestisse reisimine üksi või koos pereliikmetega.

Päritoluriik	Reisimine Eestisse					Taotlejaid kokku
	Üksinda	2-liikmeline perekond	3-liikmeline perekond	4-liikmeline perekond	5-liikmeline perekond	
Afganistan	1	1	-	-	1	8
Alžeeria	3	-	-	-	-	3
Armeenia	1	1	-	-	-	3
Aserbaidžaan	-	-	1	-	-	3
Gambia	1	-	-	-	-	1
Ghana	1	-	-	-	-	1
Gruusia	6	-	-	-	-	6
India	1	-	-	-	-	1
Iraak	6	1	4	-	-	20
Jaapan	1	-	-	-	-	1
Kamerun	1	-	-	-	-	1
LAV	1	-	-	-	-	1
Leedu	1	-	-	-	-	1
Moldova	1	-	-	-	-	1
Nigeeria	5	-	-	-	-	5
Pakistan	8	-	-	-	-	8
Sierra Leone	1	-	-	-	-	1
Somaalia	1	-	-	-	-	1
Süüria	-	-	-	1	-	4
Türgi	6	1	1	-	1	16
Türkmenistan	2	-	-	-	-	2
Ukraina	3	-	-	-	-	3
Usbekistan	1	-	1	-	-	4
Venemaa	16	-	-	-	-	16
Teadmata	1	-	-	-	-	1
Taotlejaid kokku	69	8	21	4	10	112

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

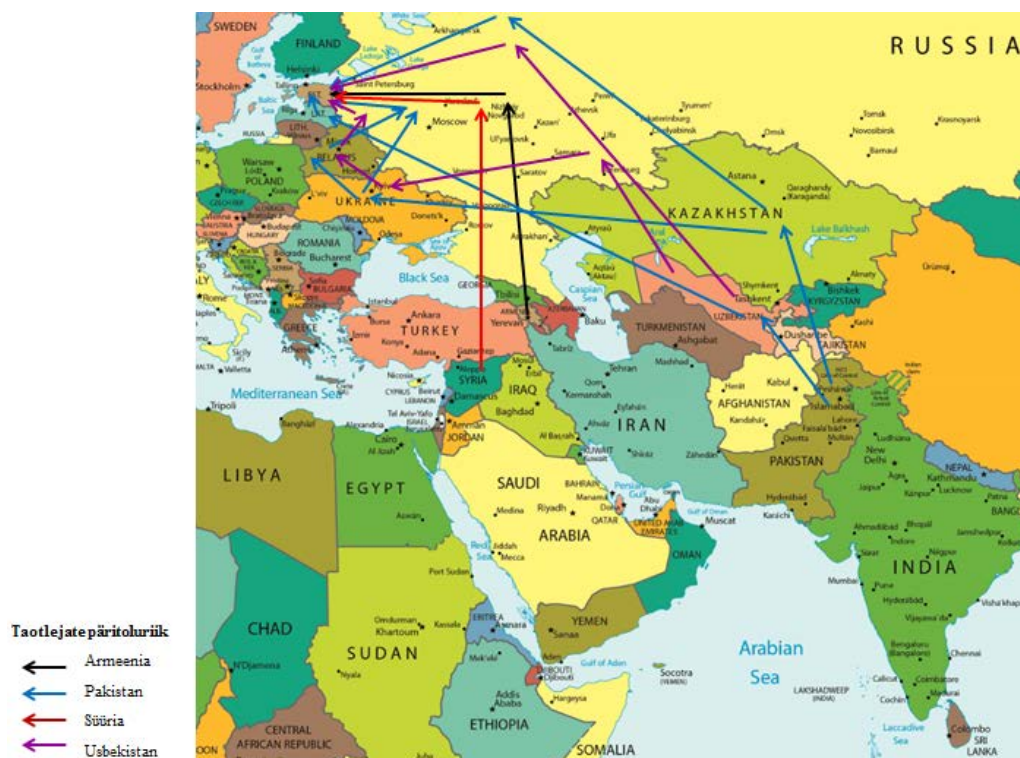
5.4.2. Reisiteekonnad ja –kestvus

Eesti varjupaigataotlejate reisiteekonna vaatlemisel selgus, et kõige enam kasutati Eestisse jõudmiseks transiitriigina Venemaad (vt Joonised 21-24). Kokku läbis Venemaad enne Eestisse saabumist 74 varjupaigataotlejat (66%). Teiseks transiitriigiks oli samuti naaberriik (Läti), kuid selle läbijate hulk oli juba palju väiksem – 16 taotlejat. Transiitriikidena järgnesid Jordaania (14 taotlejat), Leedu (üheksa taotlejat), Kasahstan (kaheksa taotlejat), Usbekistan, Valgevene ja Soome (seitse taotlejat). Keskmiselt läbisid varjupaigataotlejad Eestisse jõudmiseks 3 riiki.

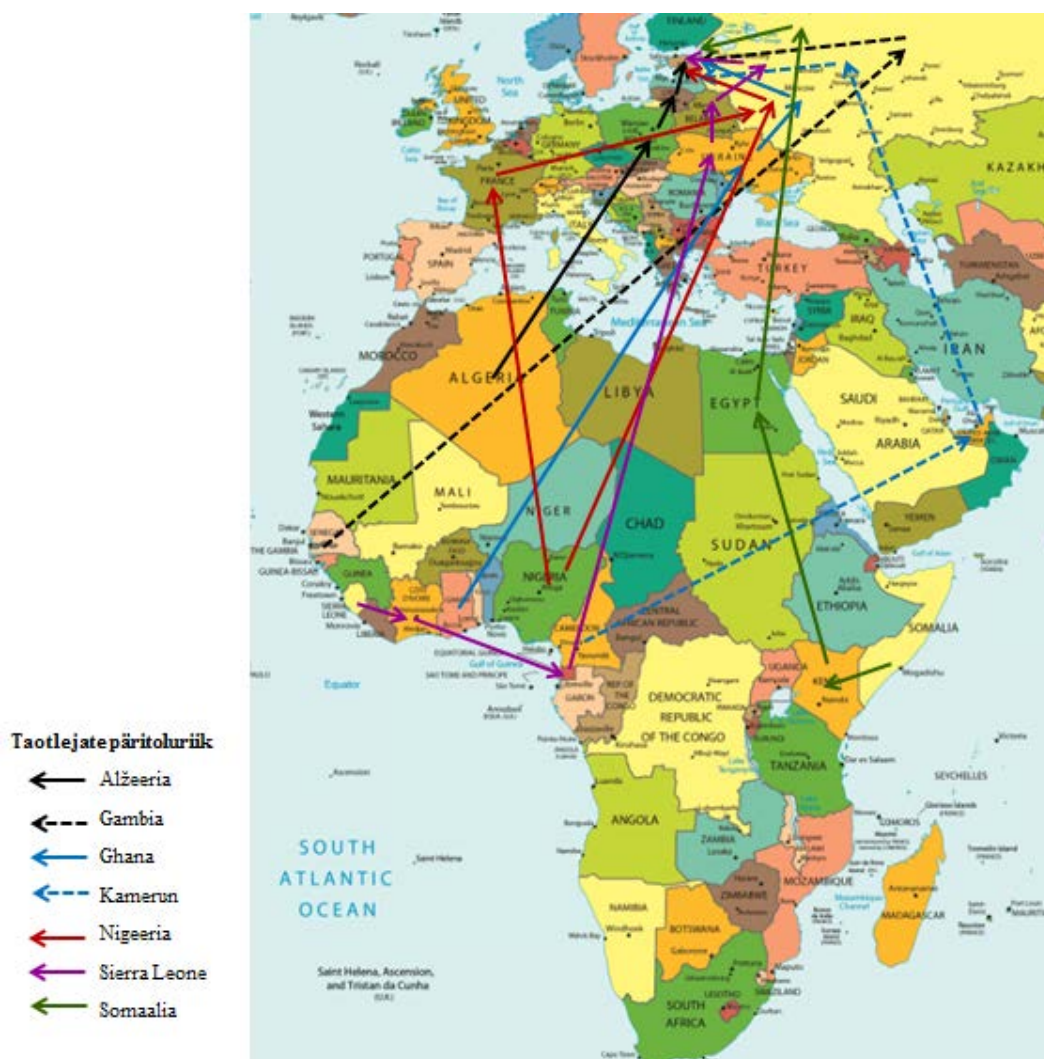
Joonis 21. Aasiast pärit varjupaigataotlejate reisiteekonnad (1. osa).

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Joonis 22. Aasiast pärit varjupaigataotlejate reisiteekonnad (2. osa).

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Joonis 23. Aafrikast pärit varjupaigataotlejate reisiteekonnad.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

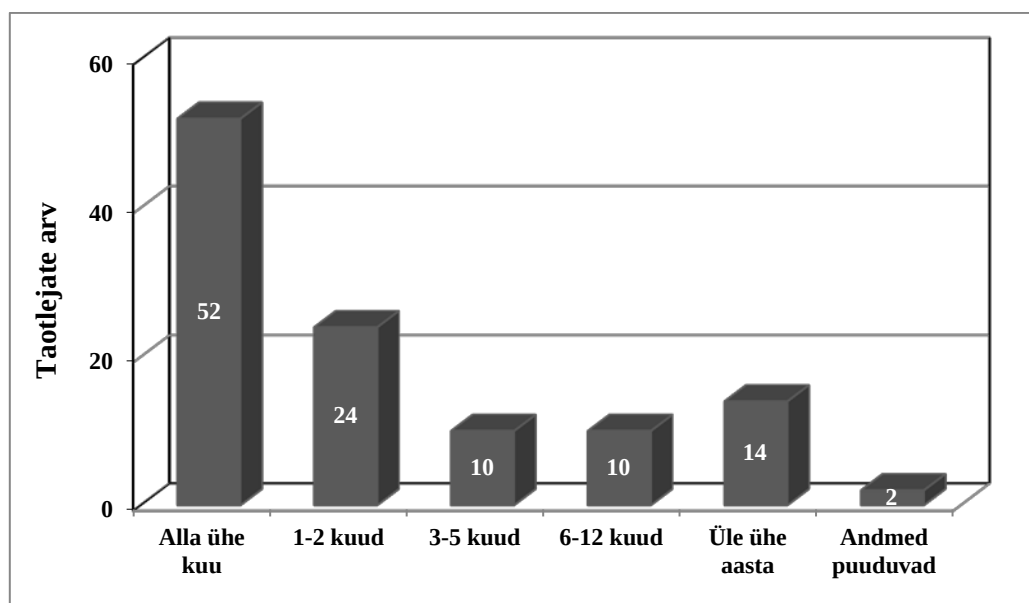
Kasutatavate transpordivahendite osas selgus, et Venemaale saabuti peamiselt lennukiga (40 taotlejat). Ülejäänud saabusid kas rongi või autoga. Eestisse saabuti peamiselt kas auto või rongiga (13 taotlejat), jalgsi üle maismaapiiri (valdavalt ebaseaduslikult) või üle jõe ujudes (10 taotlejat), bussiga (kaheksa taotlejat) või lennukiga (kaks taotlejat). Ülejäänud taotlejate Eestisse saabumisviiside kohta täpsemad andmed puuduvad.

Varjupaigataotlejate otsustusprotsess põgeneda kodumaalt ja rännata mõnda teise riiki on oma olemuselt keeruline ning seda läbitakse reisiteekonna jooksul sageli rohkem kui ühe korra (Robinson ja Segrott 2002: 62-63). Transiitriigid on tihti nendeks kohtadeks, kuhu jäädakse reisiteekonnal mõneks ajaks pidama ning kus on võimalik oma edasi liikumist paremini ette valmistada (Doornbos et al 2001: 26). Natuke vähem kui pooltel Eesti varjupaigataotlejatel on reisiteekond kestnud alla ühe kuu (vt Joonis 25). Viiendikul taotlejatest kestis Eestisse rändamine 1-2 kuud ning 20 taotlejal kolm kuud kuni üks aasta. Reisiteekonna kestvus kauem kui üks aasta oli 14 varjupaigataotlejal. PPA arhiivimaterjalides (2013) puuduvad täpsemad andmed pikemalt transiitriikides viibinud taotlejate tegevuste ja selle kohta, kas ja kuidas valmistati seal ette oma reisi Eestisse.

Joonis 24. Euroopast pärit varjupaigataotlejate reisiteekonnad.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Joonis 25. Eesti varjupaigataotlejate reisiteekonna kestvus alates kodumaalt põgenemisest kuni Eestisse saabumiseni.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

5.4.3. Reisi sihtriigid ja Eestisse saabumine

Aastatel 1997-2006 varjupaigamenetluse raames kogutud materjalid (PPA arhiivimaterjalid 2013) sisaldavad enamikel juhtudel ka taotlejate poolseid seletusi nende reisi sihtriigi kohta. Tabelis 33 on koondatud Eesti varjupaigataotlejate rände sihtriigid nende päritolu maailmajagude lõikes. Lisaks on Tabelis 33 välja toodud taotlejate arvud, kes omasid sugulasi siht- või selle naaberriigis. Alaealiste sihtriikideks on selles tabelis defineeritud samad sihtriigid, mis olid nende vanematel.

Tabel 33. Eesti varjupaigataotlejate reisi sihtriigid ja sugulaste viibimine nendes riikides.

Sihtriik	Maailmajaod			Taotlejaid kokku	Omasid sugulasi sihtriigis	Omasid sugulasi naaberriigis
	Aafrika	Aasia	Euroopa			
Austria või Saksamaa	-	2	-	2	-	-
Eesti	4	13	10	27	2	-
Euroopa Liit	1	-	-	1	-	-
Holland või Kanada	1	-	-	1	1	1
Norra	-	-	3	3	-	-
Norra või Rootsi	-	1	-	1	-	-
Rootsi	-	32	-	32	10	1
Saksamaa	2	-	-	2	-	-
Soome	-	15	2	17	6	3
Soome või Rootsi	-	1	-	1	1	-
Suurbritannia	-	5	-	5	3	-
Šveits	1	1	-	2	-	-
Kindel sihtriik puudus	3	1	-	4	-	-
Andmed puuduvad	3	5	6	14	-	-
Kokku	15	76	21	112	23	5

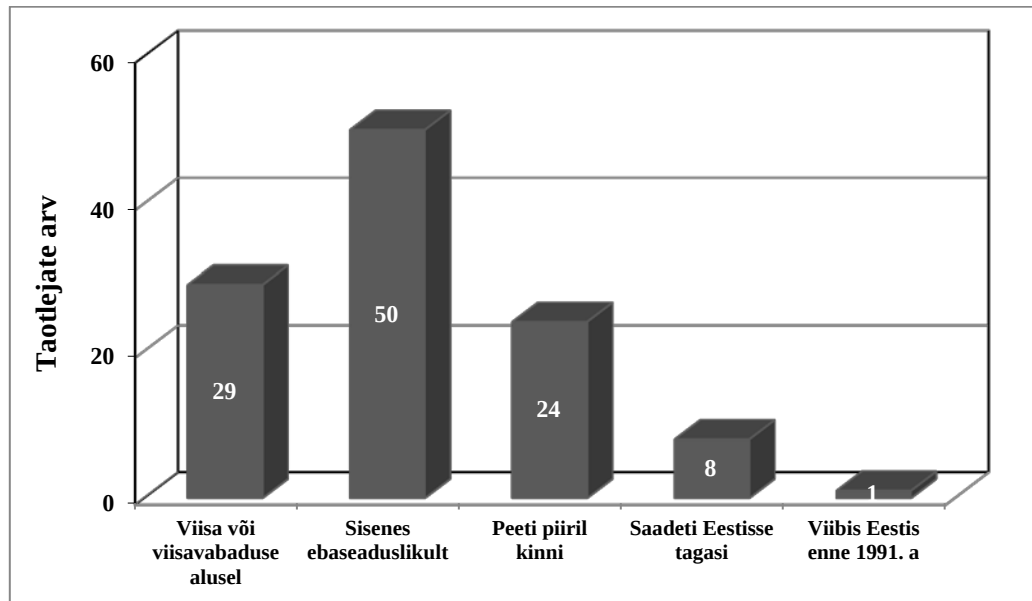
Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

PPA arhiivimaterjalidest (2013) selgus, et kõige enam sooviti rännata Rootsi (32 taotlejat). Järgnesid Eesti (27 taotlejat) ja Soome (17 taotlejat). Põhjamaadesse kokku soovisid rännata natuke vähem kui pooled Eesti varjupaigataotlejad, st 54 taotlejat ehk 48%. Kogu ülejäänud Euroopasse (v.a Eesti) soovisid reisida 13 taotlejat. Siinkohal on tähelepanuväärne, et 54-st mõnda Põhjamaa riikidesse rännata soovinust omas seal sugulast 17 taotlejat. Kokku omasid Põhjamaades sugulasi 18 taotlejat. Seega Põhjamaadesse 54-st reisida soovinud taotlejast ei omanud enamust (37) sugulasi sihtriigis. Kuid see-eest peaaegu kõik need taotlejad, kes omasid sugulasi Rootsis või Soomes, soovisid reisida ka nendesse riikidesse. Sarnaselt oli ka Suurbritanniaga, st kokku elasid seal sugulased kolmel varjupaigataotlejal ja kõik need kolm taotlejat soovisid jõuda ka samasse sihtriiki.

Eesti kui sihtriigi valikuid põhjendasid varjupaigataotlejad mitmeti. Näiteks tõid osad taotlejad esile Eestit kui demokraatlikku, Lääne-meelset ja vabat riiki. Mõnedel juhtudel põhjendati, et Eestis saab hakkama vene keelega.

Aasia varjupaigataotleja nr 1: „Eesti on sarnaselt mitmele teisele Euroopa riigile ulatanud vägivalla ohvriks langenud inimestele abikäe, pidasin Eestit sobivaks riigiks. /.../ Eestlased on ka raske saatusega olnud ja ilmselt mõistavad meie probleeme paremini. Lisaks on Eesti Euroopa Liidu liige.“;

Aasia varjupaigataotleja nr 2: „Eesti on demokraatlik riik. /.../ Eestis saab hakkama vene keelega. /.../ Lapsed saavad vene keelset haridust.“.

Joonis 26. Eesti varjupaigataotlejate Eestisse sisenemise alus.

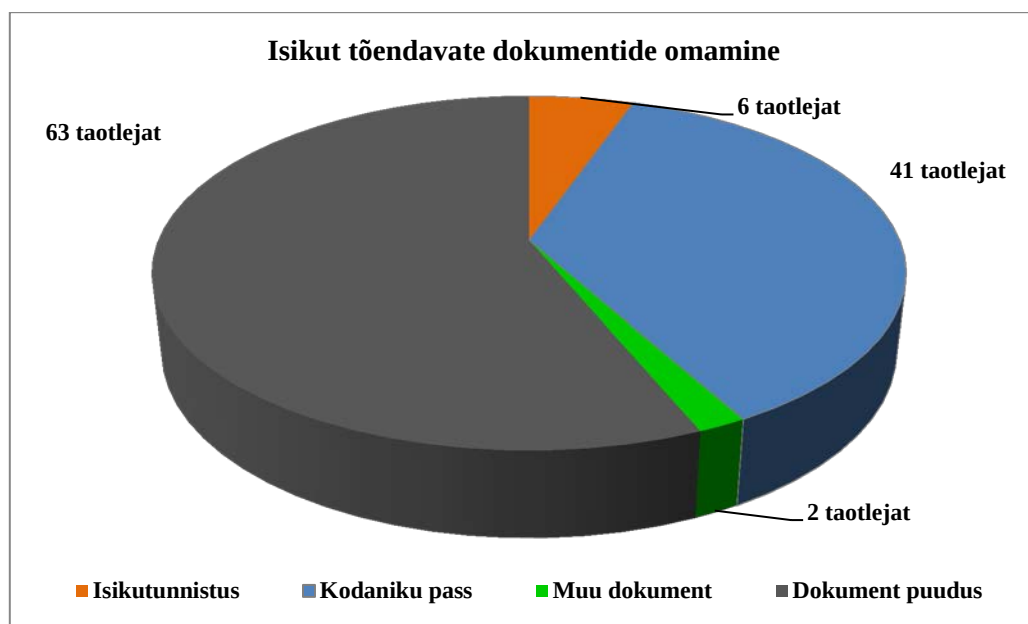
Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Esines ka olukordi, kus Eesti kasuks otsustati praktilistel kaalutlustel.

Aafrika varjupaigataotleja nr 1: „/.../ kuna Eesti oli ainuke riik, kuhu sai viisa.“;

Aafrika varjupaigataotleja nr 2 (kokkuvõte PPA arhiivimaterjalidest (2013)): Abikaasal oli Eesti elamisluba. Kuna taotlejal hakkas viisa lõppema, siis taotles olude sunnil varjupaika, et jääda Eestisse;

Aasia varjupaigataotleja nr 3 (kokkuvõte PPA arhiivimaterjalidest (2013)): On varem Eestis käinud ja et Eesti ja [päritoluriik] tulevad ühest süsteemist ehk ühiskonnast. Teine põhjus on see, et Nostradamuse ennustuse kohaselt peaks Eesti piirkond olema turvaline. Kolmandaks asub Stockholm Eestile lähedal, sest taotleja soovis oma uurimustöö esitada Nobeli preemia laureaatidele retsentsiooni saamiseks. Neljandaks, taotleja saab oma programmi paremini teostada Põhjanelale lähemal.

Joonis 27. Isikut tõendavate dokumentide omamine Eesti varjupaigataotlejate poolt.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

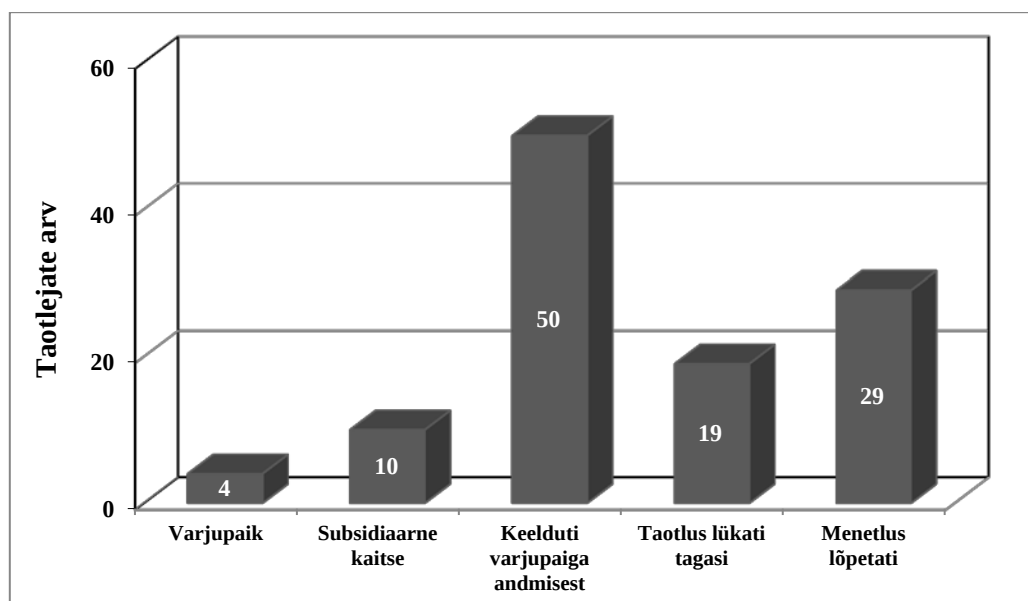
Mõnikord järgiti ka teiste soovitusi või omati varasemast ajast sidemeid Eestiga.

Aasia varjupaigataotleja nr 4 (kokkuvõtte PPA arhiivimaterjalidest (2013)): On varem elanud Eestis elamisloa alusel. Tunneb siinseid inimesi ja kohalikke olusid.;

Aasia varjupaigataotleja nr 5 „Sugulane soovitas sõita Eestisse, Eesti on [päritoluriigist] kaugel ja siin on vähe [rahvuskaaslast]. Mujal võidakse ära tunda.“.

Lõpetuseks vaadeldakse, mis alusel varjupaigataotlejad sisenesid Eestisse, kas nad omasid reisimiseks vajalikke reisidokumente ning millise lõpliku otsusega lõppes nende varjupaigamenetlus.

Peamiselt siseneti või üritati Eestisse siseneda ebaseaduslikult (vt Joonis 26). Kokku sisenes ebaseaduslikult või peeti ebaseadusliku piitiületusel kinni 74 taotlejat (66%). Seaduslikku alust Eestisse sisenemiseks omas 29 taotlejat. Taotlejaid, kes olid oma varasemal teekonnal läbinud Eestit ning keda saadeti teistest Euroopa riikidest seetõttu Eestisse tagasi, oli kaheksa. Peamiselt saadeti nad tagasi Rootsist ja Soomest. Isikut tõendavaid dokumente omasid vähem kui pooled varjupaigataotlejatest (vt Joonis 27). Kokku omas neid 49 taotlejat, dokumendid puudusid 63 taotlejal. Varjupaigamenetlus lõppes positiivselt 14 varjupaigataotleja jaoks (vt Joonis 28). Varjupaiga andmisest keelduti või esitatud varjupaigataotlus lükati tagasi 69 korral. Varjupaigamenetlus lõpetati taotleja soovil või tema asukoha mitte teadmise tõttu 29 juhul.

Joonis 28. Varjupaigataotluste suhtes tehtud lõplikud otsused.

Allikas: PPA arhiivimaterjalid 2013.

Teiste riikide näited kinnitavad samuti, et varjupaigataotlejad sisenevad transiit- või sihtriikidesse sageli ebaseaduslikult. Tihti puuduvad neil ka isikut tõendavad dokumendid või kasutatakse võltsitud dokumente. Ainuüksi sellisel viisil riiki sisenemisest ei saa kindlasti järeldada, et varjupaigataotleja tagakiusukartus kodumaal on põhjendamatu või et taotleja tagasisaatmisel kodumaale ei väärkohelda teda. Kodumaalt sunnitud rände olukorras kasutavad ebaseaduslikke viise riigist lahkumiseks ja teise riiki sisenemiseks ka need, kellele rahvusvahelise kaitse andmine on põhjendatud. Samas tuleb ka tunnistada, et seda teevad ka need, kes kuritarvitavad Eesti ja ka EL-i varjupaigasüsteemi.

5.5. Andmeanalüüsi kokkuvõte

Varjupaigataotlejate sotsiaal-demograafiliste näitajate vaatlemisel ilmnes, et ligemale 80% varjupaigataotlejatest olid meessoost isikud, mida on märkimisväärselt rohkem kui keskmiselt teistes Euroopa riikides. Üle poole (54%) varjupaigataotlejatest moodustasid meessoost isikud vanuses 18-39 (61 taotlejat) ja ka nende osakaal on võrreldes Euroopa riikide keskmisest suurem. Kõige enam taotlesid varjupaika Iraagi kodanikud (20 taotlejat), kellest enamus (15) saabusid Eestisse 1998. aastal ühes grupis. Jagunemises perekonnaseisu alusel ilmnes, et suurem osa varjupaigataotlejatest (72, kellest alaealisi oli 15) olid vallalised. Rahvusliku jagunemise alusel oli kõige rohkem esindatud kurde (24), araablasi (14) ja venelasi (11). Emakeele osas oli jagunemine sarnane, kuid tähelepanuväärne on see, et kümme varjupaigataotlejat ei määratlenud oma emakeelena rahvuslikku emakeelt.

Suur osa (69%) täisealistest varjupaigataotlejatest omasid kesk või kõrgharidust ning vähemalt ühe võõrkeele oskus oli 87% varjupaigataotlejatest. Maailmajagude lõikes oli kõige enam kesk- ja kõrgharidust omavaid varjupaigataotlejaid Aafrikas (73%). Võõrkeelte oskust mõjutas eeldatavasti riigikeele staatus päritoluriigis. Elukutse ja töökoht oli enne Eestisse rändamist enamikel täisealistel varjupaigataotlejatel (vastavalt 58 ja 71 täisealist

taotlejat). Elukutsete osas jagunesid varjupaigataotlejad ühtlaselt - esindatud oli 28 erinevat elukutset, kõige enam oli esindatud tisler / puuseppasid (kuus taotlejat) ning ärimehi ja insenere (viis taotlejat). Enne kodumaalt lahkumist töötati peamiselt eraettevõtetes ja riigiasutustes (vastavalt 37 ja 14 taotlejat). Taotlejate sissetulekut kodumaal oli võimalik andmete vähesuse tõttu hinnata 21 varjupaigataotleja osas. Peaaegu kõikidel juhtudel ületas taotlejate sissetulek keskmist töötasu päritoluriigis või pidasid taotlejad oma majanduslikku olukorda keskmiseks või heaks. Siinkohal tuleb arvestada, et andmed sissetulekute, aga ka teiste peatükkides 5.1.-5.4. vaadeldud näitajate kohta on kogutud varjupaigamenetluse toimingute ajal ja põhinevad varjupaigataotlejate või alaealiste puhul nende vanemate määratlustele ja selgitustele, mille kontrollimine on raskendatud või koguni võimatu. Seetõttu tuleb nende tõlgendamisse ja järelduste tegemisse suhtuda ettevaatlikult.

Hinnates Eesti varjupaigataotlejate sidemeid teiste riikide ning seal elavate sugulaste ja tuttavatega selgus, et natuke üle poolte taotlejatest (62 taotlejat) olid enne Eestis varjupaigataotluse esitamist reisinud teistesse riikidesse või seal viibinud. Eestis oli eelnevalt viibinud 15 varjupaigataotlejat. Hinnates, kas ja kuivõrd olid taotlejad külastanud enne Eestisse saabumist riike, kus elasid nende sugulased, siis ilmnes, et seda oli teinud 17% taotlejatest (kokku 19 taotlejat). Tähelepanuväärne on, et ligemale veerand varjupaigataotlejatest olid enne Eestisse saabumist või Eestis alustatud varjupaigamenetluse ajal taotlenud teises riigis varjupaika. Üheksa varjupaigataotlejat olid seda teinud rohkem kui ühe korra. Teistest riikidest oli eelnevalt välja saadetud kokku 19 varjupaigataotlejat. Taoline mitmes riigis varjupaiga taotlemine ja riigist väljasaatmine enne järgneva varjupaigataotluse esitamist on Euroopa riikides sage nähtus. EL-i ühtse sõrmejälgede süsteemi EUODAC iga-aastaste raportite kohaselt esitati EL-s aastatel 2003-2006 varjupaigataotlusi 823 711, millest 108 823 olid korduvad (First Annual Report ... 2004: 12; Second Annual Report ... 2005: 10; Third Annual Report ... 2006: 6; Annual report ... 2007).

Eestis elavate sugulaste ja tuttavate mõju varjupaigataotlejate Eestisse rändamisel ja Eesti kui sihtriigi valikul aastatel 1997-2006 saab pidada väikseks. Seega paljudes varjupaigataotlejate rände uuringutes (Böcker, Havinga 1997: 81; Koser, Pinkerton 2002: 10; Robinson, Segrott 2002: 42; Thielemann 2003: 26) tehtud järeldus sihtriigis oleva sotsiaalse võrgustiku ja seal elavate lähedaste suurest mõjust varjupaigataotlejate rändele ja sihtriigi valikule ei leidnud vaadeldaval perioodil Eestis varjupaika taotlenud välismaalaste puhul kinnitust. Kokku elas Eestis 6 varjupaigataotleja sugulast ning 14 tuttavat, kellest neli olid varjupaigataotlejaga tutvunud enne tema Eestisse saabumist. Uurimustööst selgus, et Eesti varjupaigataotlejate rändele ja sihtriikide valikule avaldasid suuremat mõju Rootsis ja Soomes elavad sugulased. Seda kinnitas ka peatükk 5.4.3.

Eesti varjupaigataotlejate kodumaalt lahkumise põhjuste vaatlemisel selgus, et kõige enam varjupaigataotlejaid (26 taotlejat, st 23%) põgenes kodumaalt poliitilistel põhjustel. Kui siinkohal arvestada ka taotlejaid, kes põhjendasid kodumaalt lahkumist lisaks poliitilistele ka mõne muu põhjusega, siis moodustasid nad 35% kõikidest taotlejatest, st kokku 40 taotlejat. Taotlejatest 13% ehk 14 taotlejat kaasnesid abikaasale või vanematele, kes otsustasid kodumaalt lahkuda või kes olid sunnitud seda tegema. Usulised põhjused olid kodumaalt lahkumise ajendiks 11 taotleja puhul.

Poliitilistel põhjustel kodumaalt lahkujate seas toodi esile riigi esindajate repressiivset ja julma käitumist oma riigi elanike suhtes, aga ka sidemeid mõne organisatsiooniga ning soovimatust leppida riigis valitseva poliitilise režiimiga. Usulistel põhjustel lahkunute seas oli valdavaks vastasseis kahe või enama usurühmituse vahel. Kõige tähelepanuväärsem oli see, et kui paljud põgenike rännet käsitlevad uuringud (vt peatükid 2.3.2. ja 2.3.3.)

kinnitasid üheks peamiseks põgenike rännet põhjustavateks teguriteks päritoluriigis valitseva üldise vägivalga ja relvastatud konfliktid, siis Eestis aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud isikute seas moodustasid nendel põhjustel kodumaalt lahkujad vaid 14% kõikidest taotlejatest (16 taotlejat).

PPA arhiivimaterjalide (2013) põhjal ja varjupaigataotlejate seletustest selgus, et enne kodumaalt lahkumist oldi arreteeritud või kinni peetud 36 varjupaigataotlejat ning neid, kellel oli osaks saanud piinamine või väärkohtlemine, oli kokku 25. Kodumaalt lahkumise seisukohast on oluline ka märkida, et päritoluriigis ähvardati vähemalt ühel korral 49 varjupaigataotlejat ning tagaotsitavateks oli 9 taotlejat. Poliitilistel või usulistel põhjustel kodumaalt lahkumine oli sageli seotud taotleja tegevusega mõnes organisatsioonis või ühenduses.

Sarnaselt teiste riikidega kasutas ka suurem osa Eesti varjupaigataotlejatest kõrvalist abi Eestisse reisimisel. Kokku kasutas smugeldajate abi 67 taotlejat. Teenused, mida smugeldajad Eesti varjupaigataotlejatele osutasid oli abi reisidokumentide ja viisade saamisel, lennukipiletite ostmisel, transiitriikides peatuspaikade organiseerimisel ja transpordi korraldamisel nii transiit- kui sihtriigis. Eestisse reisimise maksumus ulatus alates 200 USA dollarist (Gambia kodanik) kuni 12000 USA dollarini (Iraagi kodanik). Reisimaksumuse ja läbitud vahemaa vaatlemisel selgus, et reisimaksumus ei sõltunud reisiteekonna pikkusest. Eestisse rändasid varjupaigataotlejad peamiselt üksinda. Koos perekonna või mõne pereliikmega rännati Eestisse 14 juhul, st kokku 43 taotlejat.

Reisiteekonnal läbitud riikide osas domineeris täiesti selgelt Venemaa, mis oli transiitriigiks 74 varjupaigataotlejale. Venemaale järgnes Läti, läbi mille reisis 16 taotlejat. Keskmiselt läbiti Eestisse jõudmiseks kolm riiki. Venemaale saabuti peamiselt lennukiga ja sealt edasi liiguti kõige enam kas auto või rongiga. Enamikel juhtudel jäi reisi kestvus (alates kodumaalt kuni Eestini) ühe kuu piiresse. Aga oli ka juhtumeid, kus peatused transiitriikides pikendasid reisi mitmekuulisteks või koguni üle ühe aasta.

Eesti varjupaigataotlejate rände sihtriikide analüüsimisel selgus, et ligemale pooled varjupaigataotlejad (54) soovisid edasi liikuda Põhjamaa riikidesse. Kõige rohkem sooviti reisida Rootsi (32 taotlejat), kusjuures kõik või peaaegu kõik need, kellel elasid sugulased Rootsis või Soomes, aga ka Suurbritannias, soovisid rännata samasse riiki. Eestisse kui sihtriiki soovis rännata 27 varjupaigataotlejat, kellest vaid vähestel elas sugulane Eestis. Eestisse reisimise soovi põhjendati näiteks sellega, et Eesti on demokraatlik ja Lääne-meelne riik ning Eestis on võimalik hakkama saada ka vene keelega. Oli ka taotlejaid, kes valisid Eesti praktilistel põhjustel või seepärast, et keegi soovitas või omati varasemast ajast Eestiga sidemeid.

Suurem osa varjupaigataotlejatest sisenes Eestisse ebaseaduslikult ning ei omanud isikut tõendavaid dokumente. Aastatel 1997-2006 varjupaika taotlenud välismaalastest said rahvusvahelise kaitse 13% ehk 14 taotlejat.

Kokkuvõtva alapeatüki lõpetuseks vaadeldakse, kas ja kuivõrd toetas andmete analüüsimine püstitatud hüpoteese.

Hüpotees 1: PPA arhiivimaterjalid (2013) toetasid esimest hüpoteesi enamike varjupaigataotlejate puhul. Paljud soovisid Eesti asemel rännata teistesse riikidesse, peamiselt Rootsi ja Soome. Kuna paljud varjupaigataotlejad peeti kinni piiril või siseriigis (pärast ebaseaduslikku sisenemist), siis otsustati varjupaigataotlus esitada Eestis. Taotlus esitati ka siis, kui pärast ebaseaduslikku sisenemist kinnipidamist ei toimunud, aga samas ei

leitud ka võimalusi Eestist edasi liikumiseks. Vaid veerand taotlejatest väitsid, et nende sihtriigiks oli Eesti.

Hüpotees 2: See hüpotees leidis kinnitust osaliselt. Kokku omasid sugulasi teistes riikides 45 varjupaigataotlejat, kellest 23 soovisid reisida samasse riiki, kus sugulane elas. Lähedaste mõju Eesti varjupaigataotlejate rändele ja sihtriigi valikutele oli oluline ainult nende taotlejate puhul, kes omasid sugulasi kas Rootsis või Soomes. Ülejäänute puhul jäi see mõju tagasihoidlikuks või puudus üldse.

Hüpotees 3: Andmete analüüs ei toetanud seda hüpoteesi. Eesti varjupaigataotlejad lahkusid oma kodumaalt peamiselt poliitilistel põhjustel. Üldise riigis valitseva vägivalla või relvastatud konflikti tõttu lahkus 14 taotlejat.

Hüpotees 4: PPA arhiivimaterjalid valdavas osas kinnitasid seda hüpoteesi. Kõikidest täisealistest varjupaigataotlejatest 60% omasid mõnda elukutset ja 74% omasid enne kodumaalt lahkumist töökohta. Kõrg- või keskharidust omasid 69% ja vähemalt ühte võõrkeelt oskasid 87% taotlejatest. Mõne organisatsiooni või ühenduse tegevusega oli seotud veerand kõikidest täisealistest taotlejatest.

KOKKUVÕTE

Magistritöös uuriti varjupaigataotlejate Eesti-suunalist rännet aastatel 1997-2006, võttes põhiallikatena aluseks Politsei- ja Piirivalveameti arhiveeritud varjupaigataotluste menetlustoimikud. Magistritöö eesmärk oli seletada varjupaigataotlejate Eesti-suunalist rännet tuginedes inimnähtuste sotsiaalteaduslikele seletusmodelitele, rändeteooriatele ja teiste riikide varjupaigataotlejate rändeuuringutele. Püstitatud uurimisülesannete raames vaadeldi, milline uurimismetodoloogia sobib Eesti varjupaigataotlejate rände seletamiseks, millised tegurid mõjutavad Eesti varjupaigataotlejate rännet ja selle suunda ning kuivõrd erineb Eesti-suunaline varjupaigataotlejate ränne Euroopa-suunalisest rändest.

Esmalt, enne uurimisülesannetega tegelemist anti sissejuhatav ülevaade varjupaigavaldkonna kujunemisest ja varjupaigaõiguse üldpõhimõtetest Euroopas ja Eestis. Olulise tõuke varjupaigavaldkonna ja -õiguse arengule andis Teine maailmasõda ja sellega kaasnenud tagajärjed. Viimasel poolel sajandil on varjupaigaõigus ja poliitilised meetmed Euroopa Liidu varjupaigavaldkonna reguleerimiseks teinud läbi suure arengu, mis on otseselt puudutanud ka Eestit ning teisi Kesk- ja Ida-Euroopa riike. Tänapäevaks on loodud Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet ja ettevalmistamisel on ühtsetel põhimõtetel toimiv Euroopa varjupaigasüsteem.

Uurimismetodoloogia Eesti varjupaigataotlejate rände analüüsimiseks ja seletamiseks.

Eesti varjupaigataotlejate rände uurimismetodoloogia põhiseisukohtade välja töötamisel tugineti Hill Kulu inimnähtuste sotsiaalteaduslikele seletusmodelitele ja inimgeograafias rakendatud rändeteooriatele. Nende vaatlemisel leiti, et rände metodoloogia annab parima tulemuse siis, kui selles on ühendatud nii individualistlikud kui holistlikud seisukohad. Hea võimaluse selleks annavad naturalistlik süntees (biheivioristlik ja biheivioralistlik lähenemine) ning antinaturalistlik süntees (struktuuratsiooniteooria). Paraku ei ole need mõlemad sünteesid rakendatavad aastatel 1997-2006 Eesti-suunalise varjupaigataotlejate rände seletamiseks, kuna sellel ajavahemikul varjupaika taotlenud isikute asukoht on teadmata ja neid ole võimalik seetõttu intervjuuerida. Samuti oleks äärmiselt töömahukas kõikide varjupaigataotlejate kodumaal valitseva sotsiaalse keskkonna ja selle mõju selgitamine varjupaigataotlejate rändekäitumisele. Seetõttu võeti magistritöös aluseks biheivioralistlik lähenemine, mis käsitleb varjupaigataotlejaid isikutena, kes reageerivad välistele keskkonna (päritoluriigis toimuvatele) impulssidele erinevalt.

Keskse osa magistritöö teoreetilisest käsitlest moodustab ülevaade varjupaigataotlejate rände uuringutest ja nende peamistest järeldustest. Esmalt oli aluseks positivistlik lähenemine, kus põgenikku vaadeldi kui kodumaal toimuvatele sündmustele reageerivat rändajat ning kus keskenduti rände tõuketeguritele. Sellele järgnes käsitus, mis fokuseeris oma tähelepanu kindlatele põgenike rände tõuketeguritele, st päritoluriikides toimuvale vägivaldale ja relvastatud konfliktidele. Leiti, et need on peamised põgenike rännet tekitavad põhjused, kuid samas ka tõdeti, et mitte kõik konfliktid ei too kaasa põgenikke, vaid ennekõike need, mis on seotud poliitilise mõjuvõimu kehtestamisega lähteriigis või – regioonis. Kolmandaks hakati hindama erinevate tõuke- ja tõmbetegurite mõju ning statistilist olulisust põgenike rändele. Paljudes uuringutes kasutati ka regressioonanalüüsi. Põhijäreldused tõuke- ja tõmbetegurite kvantitatiivses analüüsis olid järgmised:

- 1) Suurt mõju põgenike rändele omavad kodumaal toimuvad relvastatud konfliktid ja vägivald; ajaloolised ja koloniaalsed sidemed lähte- ja sihtriikide vahel; keeleline lähedus; võimalus sihtriigis töötada;

- 2) Oodatust väiksemat mõju põgenike rändele ja sihtriikide valikule avaldasid sihtriigi majanduslik tase ja geograafiline distant;
- 3) Alates 1970ndatest liiguvad põgenikud konfliktipiirkondadest järjest kaugemale ja Lääne riikidele lähemale;
- 4) Varjupaigataotlejate rändel on suur kumulatiivne iseloom ja see põimub üha rohkem ebaseadusliku sisserände ja smugeldamisega.

Neljandaks hakati 1990ndatel varjupaigataotlejate rände seletamisel kasutama kvalitatiivset analüüsi. Põhirõhk oli sihtriigi valikute selgitamisel, tõmbeteguritel ja rände protsessil. Kvalitatiivsete uuringute põhijäreldused olid järgmised:

- 1) Sihtriigi valikut mõjutab palju seal elav kogukond (sotsiaalne võrgustik). Samuti ka koloniaalsidemed ja sihtriigi keeleoskus;
- 2) Smugeldajatel on suur mõju sihtriigi valikul ja reisi ajal aset leidnud sündmustel;
- 3) Reisisiteekonnaval esineb palju ootamatuid olukordi ja juhuslikkust;
- 4) Tõmbetegurid varieeruvad sihtriikide, taotlejate päritolu / rahvuse lõikes;
- 5) Sihtriigi valiku protsess on oma olemuselt väga kompleksne.

Eesti varjupaigataotlejate rännet ja selle suunda mõjutanud tegurid.

Magistritöös lähtutati seisukohast, et varjupaigataotlejate ränne on selektiivne ja see mõjutab ka varjupaigataotlejate rändekäitumist. Andmeanalüüsist selgus, et Eesti varjupaigataotlejate rändele avaldas mõju palju tegureid nagu näiteks taotlejate sugu, vanus, usuline või rahvuslik kuuluvus, poliitiline meelsus, rahaliste vahendite (töökoha) olemasolu, osalemine mõne organisatsiooni tegevuses jne. Siiski kõige enam avaldasid varjupaigataotlejate Eesti-suunalisele rändele ja nende sihtriikide valikule mõju kolm tegurit – soov rännata Rootsi või Soome, seal elavad lähedased ning poliitilised põhjused kodumaalt lahkumiseks.

Erinevused Eesti- ja Euroopa-suunalises varjupaigataotlejate rändes.

Peamised erinevused varjupaigataotlejate Eesti- ja Euroopa-suunalises rändes kattuvad suuresti Eesti varjupaigataotlejate rännet ja selle suunda mõjutanud teguritega. Kui Euroopa riikide näitel rändavad suurem osa varjupaika soovivad inimesed sinna, kus elavad nende lähedased, siis Eesti puhul selgus, et vaid vähesed varjupaigataotlejad omasid sugulasi Eestis. Kõige enam elas Eestis varjupaika taotlenud välismaalastel sugulasi Rootsis ja Soomes (kokku 34). Ka rände sihtkohtade vaatlemisel ilmnes, et kõige rohkem oli neid, kes soovisid rännata Rootsi ja Soome. Seega aastatel 1997-2006 Eestis varjupaika taotlenud välismaalasi iseloomustas kogu Euroopa mõistes mõneti erandlik olukord – Eestisse saabumist ja Eestilt varjupaiga taotlemist mõjutas teistes riikides elav kogukond. Eesti konservatiivse sisserände poliitika kontekstis oleks tulevikus oluline lisaks Eestis elavatele ja kujunevatele etnilistele kogukondadele arvestada ka nende kogukondade olemasolu ja arengutega, mis asuvad Eestisse saabuvate varjupaigataotlejate tegelikes sihtriikides.

Teine peamine erinevus Eesti- ja Euroopa-suunalises rändes seisnes päritoluriikidest lahkumise põhjustes. Kui teistes riikides tehtud uuringud kinnitasid, et peamiseks põgenike rände tõuketeguriks oli üldine vägivald ja relvastatud konfliktid, siis Eestis varjupaika taotlenud isikud lahkusid oma kodumaalt peamiselt poliitilistel põhjustel.

Kolmanda ja viimase erinevusena saab esile tuua Eesti ja Euroopa varjupaigataotlejate soolise jagunemise. Eesti varjupaigataotlejate seas oli meessoost isikute osakaal suurem kui kogu Euroopas keskmiselt.

Aastatel 1997-2006 oli varjupaigataotlejate Eesti-suunalise rände puhul iseloomulikuks reisiteekond läbi Venemaa, mida läbisid üle poolte varjupaigataotlejatest. Tulevikus oleks huvipakkuv uurida, kas ja millisel määral muutis varjupaigataotlejate varasemaid reisiteekondi Eesti liitumine 2007. aastal Schengeni viisaruumiga ning millist mõju täpsemalt avaldas Eesti-suunalisele varjupaigataotlejate rändele sisepiiride kaotamine. Kas Venemaa tähtsus jäi püsima või vähenes?

Tähelepanuväärne oli ka nende varjupaigataotlejate hulk, kes kasutasid Eestisse jõudmiseks smugeldajate abi. Smugeldajate osatähtsuse kasvu ja nende professionaliseerumist Euroopas viimastel kümnenditel on kinnitanud mitmed uuringud ja teadusartiklid. Harvad ei ole ka juhtumid, kus rännet dikteerib põgenejast palju informeeritum smugeldaja või kui kodumaalt põgenejat väärkoheldakse reisi korraldava isiku poolt. Smugeldajate roll ei piirdu ainult varjupaigataotlejatega. Nendega puutuvad kokku ka need, kes sisenevad EL-i ebaseaduslikult ja ei taotle seejärel varjupaika. Kuid kõigil kolmel – varjupaigataotlejad, smugeldajad ja ebaseaduslik ränne – on olemas ühisosa, mis viimaste aastate Eesti varjupaigataotlejate arvu kasvu ning EL-i sisserännu piiramist arvestades võib tulevikus veelgi suurened. See, millist rolli täpsemalt mängivad smugeldajad varjupaigataotlejate Eestisse saabumisel ning milles seisneb see nn teenus, mida smugeldajad varjupaigataotlejatele osutavad, oleks väärt eraldiseisvat uurimustööd.

SUMMARY

Master's thesis "Asylum seekers' migration to Estonia in 1997-2006"

Asylum seekers' immigration to Estonia is quite a new and rare phenomenon. In comparison to other European countries the number of asylum seekers targeting Estonia is many times smaller. There were 112 asylum seekers in Estonia in 1997-2006, while in other European countries there were in average 40 asylum applications submitted in one day. This is a reason to ask, how this kind of difference between European and Estonian asylum seekers' migration behavior could be explained.

This thesis focused on the immigration of foreigners who applied for asylum in Estonia during the period 1997-2006. The asylum system in Estonia was established in 1997 when Estonian Parliament, Riigikogu, adopted the Refugee Convention of 1951 and its Protocol of 1967 together with the Estonian Refugees Act. The research observed the asylum seekers' migration during the first ten years. The second reason for choosing this subject is that asylum seekers' migration to Estonia, especially its selectivity and causes of migration destination choice have not been studied enough. Many academic researches about asylum topic have been made at Estonian universities but these are focused on asylum law or politics or on conditions of asylum seekers' reception.

The aim of the Master's thesis is to describe and analyze the asylum seekers' immigration to Estonia relying on social sciences research, on theories of migration and on other case studies made in different countries. For this purpose Master's thesis has three principal tasks:

- 1) To form research methodology, that can be a basis to explain and analyze asylum seekers' migration in Estonia;
- 2) To analyse, which factors have affected the asylum seekers' migration and its directions;
- 3) To find out particularities of asylum seekers' migration in Estonia and other European countries.

The main source of data is Police and Border Guard Board archive materials. Also, this thesis profited from other researches on asylum seekers' migration and their quantitative data.

This thesis is divided into five parts. The first or introductory part gives an overview of asylum law principles and about development of asylum politics in Estonia and in other European countries. The second chapter observes theoretical issues of asylum seekers' migration. It is based on Hill Kulu's social scientific explanatory models and theories of migration. The third chapter considers asylum seekers' migration in Estonia and in Europe on the basis of quantitative data. The fourth chapter focuses on methodology and data sources. The fifth, the focal chapter analyzes the asylum seekers' migration in 1996-2006 in Estonia. It studies asylum seekers' social-demographical indexes, their previous connections with other countries and with Estonia, a migration process, i.e. reasons to leave from the homeland, their journey, travel arrangements, destination reasons and also their legal or illegal entry to Estonia.

The main conclusion is that while generally, asylum seekers' migrate to the countries where their relatives live, in Estonia in the period of 1996-2007 it was not the case. Asylum

seekers' arrival to Estonia was affected rather by having relatives in Sweden and Finland. Majority of asylum seekers wished to move to Nordic countries through Estonia. Another main conclusion was that asylum seekers in Estonia mainly left their home country because of political reasons.

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjandus ja materjalid

- All Nobel Peace Prizes*. 2013. The Official Web Site of the Nobel Prize. Kättesaadav: <http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/>, 15.05.2013.
- Annual Report to the Council and the European Parliament on the Activities of the EURODAC Central Unit in 2006*. 2007. Commission Staff Working Document, SEC(2007) 1184 final. Kättesaadav: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007SC1184:EN:NOT>>, 15.05.2013.
- Annus, R.** 2007. *Uurimispõhimõtte haldusmenetluses: haldusorgani tõendamiskoormuse ulatuse analüüs välismaalastega seotud erimenetlustes*. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Arnet, H.** 2003. *Why is the Number of Asylum Seekers in Estonia Comparatively Low? Examining Migration Pull-Factors*. Master Thesis, Södertörn's University College.
- Asylum Levels and Trends: Europe and Non-European Industrialized Countries, 2003. A Comparative Overview of Asylum Applications Submitted in 44 European and 6 Non-European countries in 2003 and Before*. 2004. Population Data Unit/PGDS, Division of Operational Support UNHCR, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/403b1d7e4.html>>, 15.05.2013.
- Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries, 2004. Overview of Asylum Applications Lodged in Europe and Non-European Industrialized Countries in 2004*. 2005. Population Data Unit/PGDS, Division of Operational Support UNHCR, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/422439144.html>>, 15.05.2013.
- Asylum Policy in Europe: Chronology*. 1999. *Refugees Magazine*, Issue 113, UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/3b8110034.html>>, 15.05.2013.
- Bakewell, O., de Haas, H. ja Kubal, A.** 2011. *Migration Systems, Pioneers and the Role of Agency*. *International Migration Institute (IMI), University of Oxford, Working Papers*, Paper 48, November 2011. Kättesaadav: <<http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/imi-working-papers/WP-11-48>>, 15.05.2013.
- Barnett, L.** 2002. *Global Governance and the Evolution of the International Refugee Regime*. *UNHCR New Issues in Refugee Research, Working Paper*, No. 54, February, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/3c7529495.html>>, 15.05.2013.
- Barsky, R. F.** 2000. *Arguing and Justifying. Assessing the Convention Refugees' Choice of Moment, Motive and Host Country*. Aldershot: Ashgate.
- Brettell, C. B. ja Hollifield, J. F.** 2000. *Migration Theory. Talking across Disciplines*. Routledge, New York and London.
- Brown, L. ja Moore, E.** 1970. *The Intra-Urban Migration Process: A Perspective*. *Geografiska Annaler*, Vol. 52B, No. 1, lk 1-13.
- Böcker, A. ja Havinga, T.** 1997. *Asylum Migration to the European Union: Patterns of Origin and Destination*. Institute for the Sociology of Law Nijmegen, The Netherlands.

- Böcker, A. ja Havinga, T.** 1999. Country of Asylum by Choice or by Chance: Asylum-seekers in Belgium, the Netherlands and the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 25, No. 1, January, lk 43-61.
- Cadwallader, M.** 1992. *Migration and Residential Mobility. Macro and Micro Approaches*. The University of Wisconsin Press, London.
- Castles, S. ja Loughna, S.** 2003. Trends in Asylum Migration to Industrialized Countries: 1990-2001. *United Nations University, World Institute for Development Economics Research (WIDER) Discussion Paper*, No. 2003/31. Kättesaadav: <http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2003/en_GB/dp2003-31/files/78091728138666865/default/dp2003-31.pdf>, 15.05.2013.
- Castles, S., Crawley, H. ja Loughna, S.** 2003. *States of Conflict. Causes and Patterns of Forced Migration to the EU and Policy Responses*. The Institute for Public Policy Research, London.
- Castles, S., Miller, M. J.** 1998. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. MacMillan Press, London.
- Cloke, P., Philo, C. ja Sadler, D.** 1991. *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Theoretical Debates*. Paul Chapman Publishing, London.
- Collyer, M.** 2004. The Dublin Regulation, Influences on Asylum Destinations and the Exception of Algerians in the UK. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 17, No. 4, lk 375-400.
- Crisp, J.** 1999a. Policy Challenges of the New Diasporas: Migrant Networks and Their Impact on Asylum Flows and Regimes. *UNHCR New Issues in Refugee Research, Working Paper*, No. 7, May, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/3ae6a0c6c.html>>, 15.05.2013.
- Crisp, J.** 1999b. Who Has Counted the Refugees? UNHCR and the Politics of Numbers. *UNHCR New Issues in Refugee Research, Working Paper*, No. 12, June, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/3ae6a0c22.html>>, 15.05.2013.
- Czaika, M.** 2009. *The Political Economy of Refugee Migration and Foreign Aid*. Pelgrave Macmillan, United Kingdom.
- Davenport, C. A., Moore, W. H. ja Poe, S. C.** 2000. Sometimes You Just Have to Leave: Domestic Threats and Forced Migration, 1964-1989. *International Interactions*, Vol. 29, No. 1, lk 27-55.
- Day, K. ja White, P.** 2002. Choice or Circumstance: The UK as the Location of Asylum Applications by Bosnian and Somali Refugees. *GeoJournal*, Vol. 56, No. 1, lk 15-26.
- De Jong, G. F., Abad, R. G., Arnold, F., Cariño, B. V., Fawcett, J. T. ja Gardner, R. W.** 1983. International and Internal Migration Decision Making: A Value-Expectancy Based Analytical Framework of Intentions to Move from a Rural Philippine Province. *International Migration Review*, Vol. 17, No. 3, lk 470-484.
- Distance Between Cities Places on Map.* 2013. Kättesaadav: <<http://www.distancefromto.net>>, 15.05.2013.
- Doornbos, N., Kuijpers, A. M. ja Shalmashi, K.** 2001. *Refugees on Their Way to a Safe Country*. Centre for Migration Law University of Nijmegen, The Netherlands.

- EASO Work Programme 2013. 2012. European Asylum Support Office. Kättesaadav: <<http://easo.europa.eu/wp-content/uploads/WPENC-web.pdf>>, 15.05.2013.
- Efionayi-Mäder, D., Chimienti, M., Dahinden, J. ja Piguet, E.** 2001. *Europe as an Asylum Destination – A Geography of Asylum Movements [Asyldestination Europa: eine Geographie der Asylbewegungen]*. Seismo Press, Zurich. Käsikiri.
- Elliot, A.** 2001. Anthony Giddens. Teoses Elliott, A., Turner, B. (eds.): *Profiles in Contemporary Social Theory*. SAGE Publications. London Thousand Oaks, New Delhi, lk 292-303.
- Ezra, E.** 2004. *European Integration and Refugee Protection: The Development of Asylum Policy in the European Union*. Ludwig-Maximilians-Universität München, Geschwister-Scholl-Institut für Politische Wissenschaft. Dissertation submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, April 16. Kättesaadav: <http://edoc.ub.uni-muenchen.de/2680/1/Ezra_Esther.pdf>, 15.05.2013
- Migration and Asylum in Central and Eastern Europe*. 1998 European Parliament, Directorate General for Research, Civil Liberties Series, Working Paper.
- Eurostat.** 2013. Statistika andmebaas. Kättesaadav: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>, 15.05.2013.
- Faist, T.** 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Clarendon Press, Oxford University Press.
- First Annual Report to the Council and the European Parliament on the activities of the EURODAC Central Unit*. 2004. Commission Staff Working Paper, SEC(2004) 557. Kättesaadav: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/pdf/annual_report_eurodac_en_en.pdf>, 15.05.2013.
- Geddes, A.** 2003. *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London, SAGE Publications.
- Giddens, A.** 1979. *Central Problems in Social Theory. Action, Structure and Contradiction in Social in Social Analysis*. London, The Macmillan Press.
- Giddens, A.** 1984. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press Berkeley and Los Angeles.
- Goudappel, F. A. N. J. ja Raulus, H. S.** 2011. Introduction – The Future of Asylum in the European Union? Proposals, Problems and Interaction with International Human Rights Standards. Teoses Goudappel, F. A. N. J. ja Raulus, H. S. (eds.): *Future of Asylum in the European Union*. T.M.C. Asser Press, The Hague, The Netherlands, lk 1-13.
- Guild, E., Carrera, S. ja Atger, A. F.** 2009. *Challenges and Prospects for the EU's Area of Freedom, Security and Justice: Recommendations to the European Commission for the Stockholm Programme*. Centre for European Policy Studies (CEPS) Working Documents No. 313/April 2009. Kättesaadav: <<http://oppenheimer.mcgill.ca/IMG/pdf/1830.pdf>>, 15.05.2013.
- Hatton, T. J.** 2004. Seeking Asylum in Europe. *Economic Policy*, Vol. 19, No. 38, lk 5-62.
- Hatton, T. J.** 2011. *Seeking Asylum: Trends and Policies in the OECD*. Centre for Economic Policy Research (CEPR). Kättesaadav: <http://www.cepr.org/pubs/books/cepr/Seeking_Asylum.pdf>, 15.05.2013.

- Hatton, T. J. ja Williamson, J. G.** 2004. Refugees, Asylum Seekers and Policy in Europe. *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper Series*, Working Paper 10680, August 2004. Kättesaadav: <<http://papers.nber.org/papers/w10680.pdf>>, 15.05.2013.
- Hatrell, F.** 2010. *Redefining the Limits of Refugee Protection? The Securitised Asylum Policies of the 'Common European Asylum System'*. A thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Master Arts in European Studies at the University of Canterbury. National Centre for Research on Europe University of Canterbury, December 2010. Kättesaadav: <<http://ir.canterbury.ac.nz/bitstream/10092/5311/1/FelicityHattrellRedefiningtheLimitsofRefugeeProtectionMAthesis.pdf>>, 15.05.2013.
- Herz, D.** 2006. European Immigration and Asylum Policy: Scope and Limits of Intergovernmental Europeanization. Teoses Kleinschmidt, H (ed.): *Migration, Regional Integration and Human Security: The Formation and Maintenance of Transnational Spaces*. Research in Migration and Ethnic Relations Series. Ashgate Publishing Limited, lk 225-244.
- Historical Exchange Rates.* 2013. Valuuta vahetuskursside andmebaas. Kättesaadav: <<http://www.oanda.com/currency/historical-rates/>>, 15.05.2013.
- Hollis, M.** 1994. *The Philosophy of Social Science. An Introduction*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hollis, M.** 1996. Philosophy of Social Science. Teoses Bunnin, N., Tsui-James, E. (eds.); *The Blackwell Companion to Philosophy*. Oxford: Blackwell Publishers, lk 358-387.
- Holzer, T., Schneider, G. ja Widmer, T.** 2000. The Impact of Legislative Deterrence Measures on the Number of Asylum Applications in Switzerland (1986-1995). *International Migration Review*, Vol. 34, No. 4, lk 1182-1216.
- Hovy, B.** 2001. Statistically Correct Asylum Data: Prospects and Limitations. *UNHCR New Issues in Refugee Research, Working Paper*, No. 37, April, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/refworld/topic,4565c2252c,4565c25f3b9,4ff57b5b2,0,,RESEARCH,.html>>, 15.05.2013.
- Hugo, G., Abbasi-Shavazi, M. J. ja Sadeghi, R.** 2012. Refugee Movement and Development – Afghan Refugees in Iran. *Migration and Development*, Vol. 1, No. 2, lk 261-279.
- International Labour Organization.* 2013. Statistika andmebaas, töötasu statistika. Kättesaadav: <<http://data.un.org/Data.aspx?d=LABORSTA&f=tableCode%3a5A>>, 15.05.2013.
- Iontsev, V., Ivakhniouk, I.** 2004. Russia and the Enlargement of the European Union. Teoses Górný, A., Ruspini, P. (eds.); *Migration in the New Europe. East-West Revisited*. Palgrave Macmillan, lk 233-246.
- Ippolito, F. ja Velluti, S.** 2011. The Recast Process of the EU Asylum System: A Balancing Act Between Efficiency and Fairness. *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 30, No. 3, lk 24-62.
- Joly, D.** 1996. *Haven or Hell? Asylum Policies and Refugees in Europe*. Migration, Minorities and Citizenship Series. Centre for Research in Ethnic Relations University of Warwick.
- Joly, D.** 2002. Odyssean and Rubicon Refugees: Toward a Typology of Refugees in the Land of Exile. *International Migration*, Vol. 40, No. 6, lk 3-22.

- Jones, H. R.** 1990. *Population Geography*. Paul Chapman Publishing, London.
- Junolainen, A.** 1997. *Varjupaigaõigus*. Lõputöö, Tartu Ülikool.
- Jäärats, K.** 2003. *Euroopa Nõukogu inimõiguste kaitse süsteemi rollist rahvusvahelise pagulasõiguse kujundamisel*. Käsikiri.
- Kant, E.** 2000. *Linnad ja maastikud*. Eesti mõttelugu. Ilmamaa.
- Katus, K., Puur, A. ja Põldma, A.** 2002. *Eesti põlvkondlik rahvastikuareng*. Eesti Kõrgkoolide Demouuringute Keskus, Tallinn.
- King, R.** 2011. Geography and Migration Studies: Retrospect and Prospect. *Population, Space and Place*, Vol. 18, No. 2, lk 134-153.
- Kloth, K.** 2000. The Dublin Convention on Asylum – An Introduction. Teoses Marinho, C. (ed.): *The Dublin Convention on Asylum. Its Essence, Implementation and Prospects*. European Institute of Public Administration, Maastricht, the Netherlands, lk 7-16.
- Kolukirik, S. ja Aygül, H. H.** 2009. Refugees and Asylum Seekers in Turkey: Sociological Aspects of an International Migration Movement. *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 29, No. 1, lk 69-82.
- Kopamees, V.** 2000. *Varjupaigataotleja suhtes kehtestatavad isikuvabaduse piirangud*. Lõputöö, Tartu Ülikool.
- Korcelli, P.** 1992. Prospects for International Migration from and within Eastern Europe. Teoses Korcelli, P., Brubaker, R., Miller, M. (eds.): *Eastern European Migrations. A Workshop at the European Culture Research Centre, 22 November 1991*. EUI ECS Working Paper No. 92/7. European University Institute, Florence, lk 5-19.
- Koser, K.** 1997. Social Networks and the Asylum Cycle: The Case of Iranians in the Netherlands. *International Migration Review*, Vol. 31, No. 3, lk 591-611.
- Koser, K.** 2000. Asylum Policies, Trafficking and Vulnerability. *International Migration*, Special Issue 2000/1, IOM, lk 91-111.
- Koser, K. ja Pinkerton, C.** 2002. *The Social Networks of Asylum Seekers and the Dissemination of Information about Countries of Asylum*. Migration Research Unit, University College London; Home Office. Kättesaadav: <<http://library.npia.police.uk/docs/hordsolr/socialnetwork.pdf>>, 15.05.2013.
- Kulu, H.** 1996. Ühiskonageograafia kolm viimast aastakümnet: positivismist postmodernismi. *Akadeemia*, nr 1, lk 123-136.
- Kulu, H.** 1997. *Eestlaste tagasiränne 1940-1989. Lääne-Siberist pärit eestlaste näitel*. Tartu Ülikooli kirjastus.
- Kulu, H.** 2000. Suundumusi rändeuringute metodoloogias: determinismist voluntarismist? Teoses Jauhiainen, J. S., Kulu, H. (toim): *Inimesed, ühiskonnad ja ruumid. Inimgeograafia Eestis*. Tartu Ülikool, Geograafia Instituut, lk 63-76.
- Kumer-Haukanõmm, K.** 2012. Teisest maailmasõjast tingitud Balti pagulaste problemaatika aastatel 1945-1952 Eesti pagulaste näitel. Doktoritöö, Tartu Ülikooli ajaloo- ja arheoloogia instituut.
- Kunz, E. F.** 1973. The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *International Migration Review*, Vol. 7, No. 2, lk 125-146.

- Kunz, E. F.** 1981. Exile and Resettlement: Refugee Theory. *International Migration Review*, Vol. 15, No. 1, lk 42-51.
- Lavenex, S.** 1999. *Safe Third Countries. Extending the EU Asylum and Immigration Policies to Central and Eastern Europe*. Central European University Press, Budapest, New York.
- Lavenex, S.** 2001. Migration and the EU's New Eastern Border: Between Realism and Liberalism. *Journal of European Public Policy*, February, lk 24-42.
- Lavenex, S.** 2002. EU Enlargement and the Challenge of Policy Transfer: The Case of Refugee Policy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 28, No. 4, October, lk 701-721.
- Lewis, G. J.** 1982. *Human Migration: A Geographical Perspective*. In Series: Croom Helm Series in Geography and Environment. London, England, Croom Helm.
- Mabogunje, A. L.** 1970. Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration. *Geographical Analysis*, Vol. 2, No. 1, lk 1-18.
- Martin, S. F.** 2001. Global Migration Trends and Asylum. *UNHCR New Issues in Refugee Research, Working Paper*, No. 41, April, Geneva. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/3af66ccc4.html>>, 15.05.2013.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Palligrino, A. ja Taylor, J. E.** 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3, September, lk 431- 466.
- Melander, E ja Öberg, M.** 2004. *Forced Migration: The Effects of the Magnitude and Scope of Fighting*. Uppsala Peace Research Papers No 8, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University, Sweden. Kättesaadav: <http://www.uu.se/digitalAssets/18/18587_UPRP_No_8.pdf>, 15.05.2013.
- Montenegro. Freedom in the World 2013.** 2013. Freedom House Report. Kättesaadav: <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2013/montenegro>>, 15.05.2013.
- Moore, W. H. ja Shellman, S. M.** 2004. Fear of Persecution. Forced Migration, 1952-1995. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 48, No. 5, lk 723-745.
- Morawska, E.** 2007. *International Migration: Its Various Mechanisms and Different Theories That Try to Explain It*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, No 1/07, Malmö University. Kättesaadav: <http://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/5224/WB1%2007%20inlaga_1.pdf?sequence=1>, 15.05.2013.
- Muus, P.** 2001. International Migration and the European Union, Trends and Cosequences. *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 9, No. 1, lk 31-49.
- Mynz, R.** 1995. *Typology & Geography of European Mass Migration*. European Population Conference Congres Europeen De Demographe, Milano, 4-8 settembre, 1995. Kättesaadav: <<http://www.un.org/popin/confcon/milan/plen3/3rdplen.html>>, 15.05.2013
- Neumayer, E.** 2004. Asylum Destination Choise. What Makes Some Western European Countries more Attractive than Others? *European Union Politics*, Vol. 5, No. 2, lk 155-180.
- Neumayer, E.** 2005. Bogus Refugees? The Determinants of Asylum Migration to Western Europe. *International Studies Quarterly*, Vol. 49, No. 3, lk 389-409. Kättesaadav:

- <<http://www2.lse.ac.uk/geographyAndEnvironment/whosWho/profiles/neumayer/pdf/Article%20in%20International%20Studies%20Quarterly%20%28Asylum%29.pdf>>, 15.05.2013.
- Noll, G. ja Vedsted-Hansen, J.** 1999. Non-Communitarians: Refugee and Asylum Policies. Teoses Alston, P. (ed.): *The EU and Human Rights*. Oxford University Press: Academy of European Law, European University Institute, lk 359-410.
- Nutt, M.** 1998. The Refugee Policy in the Light of Estonian / Legislation and his perspectives. Teoses Hakola, K. (ed.): *Migration and Refugee Policy on the Eastern Border of the European Union*. University of Jyväskylä, Multicultural Programmes, lk 101-103.
- OECD Statistics.** 2013. Statistika andmebaas. Kättesaadav: <<http://www.oecd-ilibrary.org/statistics>>, 15.05.2013.
- Okolski, M.** 2000. Recent Trends and Major Issues in International Migration: Central and Eastern European Perspectives. *International Social Science Journal*, Vol. 52, Issue 165, lk 329-341.
- Pagulasseisundi tuvastamise menetlus ja kriteeriumid. 1951. a pagulasseisundi konventsiooni ja 1967. a pagulasseisundi protokoll järgi koostatud käsiraamat.* 2007 ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet, Tallinn. Kättesaadav: <<http://www.politsei.ee/dotAsset/25136.pdf>>, 15.05.2013
- Petersen, W.** 1958. A General Typology of Migration. *American Sociological Review*, Vol. 23, No. 3, lk 256-266.
- Philipov, D., Dorbritz, J.** 2003. Demographic Consequences of Economic Transition in Countries of Central and Eastern Europe. *Population Studies*, No. 39, Council of Europe.
- Phuong, C.** 2003. Controlling Asylum Migration to the Enlarged EU. *United Nations University, World Institute for Development Economics Research (WIDER) Discussion Paper*, No. 2003/59. Kättesaadav: <http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/discussion-papers/2003/en_GB/dp2003-059/>, 15.05.2013.
- PPA arhiivimaterjalid.* 2013. Varjupaigataotluse menetlustoimikud. Riikliku rahvusvahelise kaitse andmise register, Politsei- ja Piirivalveamet (volitatud töötleja).
- PPA varjupaigastatistika.* 2013. Politsei- ja Piirivalveameti varjupaigastatistika aastate 1997-2012 kohta.
- Push and Pull Factors of International Migration. A Comparative Report.* 2000. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg. Kättesaadav <<http://publ.nidi.nl/output/2000/eurostat-2000-theme1-pushpull.pdf>>, 15.05.2013.
- Richmond, A. H.,** 1988. Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees. *Current Sociology*, Vol. 36, No. 2, lk 7-25.
- Richmond, A. H.,** 1993. Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 6, No. 1, lk 7-24.
- Riigikogu stenogramm. 1997. *Pagulasseisundi konventsiooni ja 31. jaanuari 1967. aasta pagulasseisundi protokolliga ühinemise seaduse eelnõu (504 SE) esimene lugemine.* Kättesaadav: <<http://www.riigikogu.ee/index.php?op=steno&stcommand=stenogramm&day=21&op2=print&date=855579600&pkpkaupe=1&paevakord=1900003701>>, 15.05.2013.
- Ritzer, G. ja Goodman, D. J.** 2004. *Sociological Theory (6th ed)*. Mc Graw Hill, Boston.

- Robinson, V. ja Segrott, J.** 2002. *Understanding the Decision-making of Asylum Seekers*. Home Office Research Study 243. Home Office Research, Development and Statistics Directorate, July. Kättesaadav: <http://www.irr.org.uk/pdf/understand_asylum_decision.pdf>, 15.05.2013.
- Runblom, H.** 1996. Rootsi mitmekultuurilisus Euroopa võrdlevas perspektiivis. Teoses: *Mitmekultuuriline ühiskond: probleeme ja lahendusi*. Jaan Tõnissoni Instituut, Tallinn, lk 67-82.
- Schmeidl, S.** 1997. Exploring the Causes of Forced Migration: A Pooled Time-Series Analysis, 1971-1990. *Social Science Quarterly*, Vol. 78, No. 2, lk 284-308.
- Second Annual Report to the Council and the European Parliament on the activities of the EURODAC Central Unit.* 2005. Commission Staff Working Paper, SEC(2005) 839. Kättesaadav <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/pdf/sec_2005_839_en_en.pdf>, 15.05.2013.
- Sepp, M.** 2007. *Faktorid varjupaigasisihtriikide valikul: Eesti ja Slovakkia võrdlev analüüs*. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.
- Shrestha, N. R.** 1988. A Structural Perspective on Labour Migration in Underdeveloped Countries. *Progress in Human Geography*, Vol. 12, No. 2, lk 179-207.
- Skeldon, R.** 1997. *Migration and Development: A Global Perspective*. Addison Wesley Longman.
- Staffans, I.** 2012. *Evidence in European Asylum Procedures*. Martinus Nijhoff Publishers, The Netherlands.
- Stalker, P.** 2002. Migration Trends and Migration Policy in Europe. *International Migration*, Vol. 40, No. 5, lk 151-176.
- States Parties to the Convention and the Protocol* 2013. UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees, The 1951 Refugee Convention. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/pages/49da0e466.html>>, 15.05.2013.
- Stoddard, R. H., Wishart, D. J. ja Blouet, B. W.** 1986. *Human Geography: People, Places, and Cultures*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632, lk 57-85.
- Suhrke, A.** 1995. Analysing the Causes of Contemporary Refugees Flows. Teoses van der Erf, R., Heering, L. (eds.): *Causes of International Migration. Proceedings of a Workshop Luxembourg, 14-16 December 1994*. ECSC-EC-EAEC, Brussels, Luxembourg, lk 201-221.
- Zetter, R., Griffiths, D., Ferretti, S. ja Pearl, M.** 2003. *An Assessment of the Impact of Asylum Policies in Europe 1990-2000*. Home Office Research Study 259. Home Office Research, Development and Statistics Directorate, June. Kättesaadav: <http://www.irr.org.uk/pdf/asylum_policy_impact.pdf>, 15.05.2013.
- Zimic, Z.** 2003. *The Perspective of a on the 'Schengen Periphery'. Volume VI – Slovenia*. European Commission Project: „Sharing Experience: Migration Trends in Selected Applicant Countries and Lessons Learned from the 'New Countries of Immigration' in the EU and Austria“, IOM, Ljubljana. Kättesaadav: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-k/gde/04/IOM_VI_SL.pdf>, 15.05.2013.
- Zimmermann, S.** 2009. Why Seek Asylum? The Roles of Integration and Financial Support. *International Migration*, Vol. 48, No. 1, lk 199-231.

- Zolberg, A. R., Suhrke, A. ja Aguayo, S.** 1986. International Factors in the Formation of Refugee Movements. *International Migration Review*, Vol. 20, No. 2, lk 151-169.
- Zolberg, A. R., Suhrke, A. ja Aguayo, S.** 1989. *Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. New York; Oxford University Press.
- The Blackwell Companion to Social Theory*. 1996. Blackwell, Oxford UK & Cambridge, USA.
- The CIA World Factbook*. 2013. Kättesaadav: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>>, 15.05.2013.
- Thielemann, E.** 2003. Does Policy Matter? On Governments' Attempts to Control Unwanted Migration. *Institute for International Integration Studies (IIIS) Discussion Paper*, No. 9 / November 2003. Kättesaadav: <<http://www.tcd.ie/iiis/documents/discussion/pdfs/iiisdp09.pdf>>, 15.05.2013.
- Thielemann, E., Williams, R. ja Boswell, C.** 2010. What system of burden-sharing between Member States for the reception of asylum seekers? European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs. Kättesaadav: <<http://www.europarl.europa.eu/committees/en/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=29912>>, 15.05.2013.
- Third Annual Report to the Council and the European Parliament on the activities of the EURODAC Central Unit*. 2006. Commission Staff Working Paper, SEC(2006) 1170. Kättesaadav: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/pdf/sec_2006_1170_en_en.pdf>, 15.05.2013.
- UNHCR Statistical Online Population Database*. 2013. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/pages/4a013eb06.html>>, 15.05.2013.
- U.S. Committee for Refugees World Refugee Survey 1998 – Hungary. 1998. U.S. Committee for Refugees and Immigrants. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/refworld/publisher,USCRI,,HUN,3ae6a8be3c,0.html>>, 15.05.2013.
- U.S. Committee for Refugees World Refugee Survey 1997 – Slovenia. 1997. U.S. Committee for Refugees and Immigrants. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/refworld/publisher,USCRI,,SVN,3ae6a8b5c,0.html>>, 15.05.2013.
- Uri, E.** 2004. *Õiguslane ja siseasjade koostöö Euroopa Liidus*. Sisekaitseakadeemia.
- Varjupaigataotlejate ja rahvusvahelise kaitse saanud isikute integratsioon Eesti ühiskonda*. 2007. Jaan Tõnissoni Instituut, ESF EQUAL programmi raames. Kättesaadav: <<http://www.jti.ee>>, 22.03.2013.
- Wallace, C.** 2002. Opening and Closing Borders: Migration and Mobility in East-Central Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 28, No. 4, October, lk 603-625.
- Weiner, M.** 1996. Bad Neighbors, Bad Neighborhoods. An Inquiry into the Causes of Refugee Flows. *International Security*, Vol. 21, No. 1, lk 5-42.
- Wolpert, J.** 1965. Behavioral Aspects of the Decision to Migrate. *Papers and Proceedings of the Regional Science Association* 15, lk 159-169.
- Wood, C. H.** 1982. Equilibrium and Historical-Structural Perspectives on Migration. *International Migration Review*, Vol. 16, No. 2, lk 298-319.

World Migration Report 2010. The Future of Migration: Building Capacities for Change. 2010. International Organization for Migration (IOM). Kättesaadav: <http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf>, 15.05.2013.

Normatiivmaterjalid

Amsterdami leping, millega muudetakse Euroopa Liidu lepingut, Euroopa Ühenduste asutamislepinguid ja teatavaid nendega seotud akte. (EÜT C 340, 10.11.1997, lk 1-144).

Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vaheline leping kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta nende ühispiiridel (EÜT L 239, 22.09.2000, lk 13-18).

Constitution of the International Refugee Organization, December 15, 1946. Kättesaadav: <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b37810.html>>, 15.05.2013.

Euroopa leping pagulase eest vastutuse ülekandumise kohta (European Agreement on Transfer of Responsibility for Refugees). 16.10.1980, ETS Nr 107. Kättesaadav: <<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/107.htm>>, 15.05.2013.

Euroopa Ühenduse liikmesriigile esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest vastutava riigi määramise konventsioon (Dublini konventsioon) (EÜT C 254/1, 19.08.1997, lk 1-12).

European Council. 1999. *Presidency Conclusion Tampere European Council 15 and 16 October 1999.* Kättesaadav <http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm#>, 15.05.2013.

Haagi programm: vabaduse, turvalisuse ja õiguse tugevdamine Euroopa Liidus (ELT C 53, 03.03.2005, lk 1-14).

Komisjoni teatis Nõukogule ja Euroopa Parlamendile praktilise koostöö süvendamise kohta. Uued struktuurid ja meetodid: Euroopa ühise varjupaigasüsteemi otsustusprotsessi kvaliteedi parandamine (SEK(2006) 189). (KOM/2006/0067 lõplik, 17.02.2006).

Konventsioon, 14. juuni 1985, millega rakendatakse Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi valitsuste vahel sõlmitud Schengeni lepingut kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta nende ühispiiridel (EÜT L 239, 22.09.2000, lk 19-62).

Leping pagulaste viisakohustuse kaotamise kohta (European Agreement on the Abolition of Visas for Refugees). 20.04.1959, ETS Nr 31. Kättesaadav: <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/031.htm>>, 15.05.2013.

Nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel 20. juuli 2001 (EÜT L 212 07.08.2001, lk 12-23).

Nõukogu direktiiv 2003/9/EÜ, 27. jaanuar 2003, millega sätestatakse miinimumnõuded varjupaigataotlejate vastuvõtmisele (ELT L 031, 06.02.2003, lk 18-25).

Nõukogu direktiiv 2004/83/EÜ, 29. aprill 2004, mis käsitleb kolmandate riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute pagulasteks või muidu rahvusvahelist kaitset vajavateks isikuteks kvalifitseerimise ja vastava seisundi miinimumnõudeid ning antud kaitse sisu (ELT L 251, 03.10.2003, lk 12-18).

Nõukogu direktiiv 2005/85/EÜ, 1. detsember 2005, liikmesriikides pagulasseisundi omistamise ja äravõtmise menetluse miinimumnõuete kohta (ELT L 326, 13.12.2005, lk 13-34).

Nõukogu määrus (EÜ) nr 2725/2000, mis käsitleb sõrmejälgede võrdlemise Eurodac-süsteemi kehtestamist Dublini konventsiooni tõhusa kohaldamise eesmärgil 11. detsember 2000 (EÜT L 316, 15.12.2000, lk 1-10).

Nõukogu määrus (EÜ) nr 343/2003, 18. veebruar 2003, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku esitatud varjupaigataotluse läbivaatamise eest (ELT L 50, 25.02.2003, lk 1-10).

Nõukogu otsus, 28. september 2000, millega asutatakse Euroopa Pagulaste Fond (2000/596/EC) (EÜT L 252, 06.10.2000, lk 12-18).

Lõppotsused riikide kohta, kus üldiselt ei esine tõsist ohtu tagakiusamise ohvriks langeda – 31.11-01.12.1992, London (SN 4823/92).

Nõukogu 20. juuni 1995. aasta resolutsioon varjupaigamenetluse miinimumgarantiide kohta (EÜT C 274/13, 19.09.1996).

Nõukogu 4. märtsi 1996. aasta Euroopa Liidu lepingu art K 3 põhjal väljakujundatud ühisseisukoht Genfi konventsioon art I toodud mõiste „pagulane“ ühtlustatud kasutamise kohta (EÜT L 63, 13.03.1996).

Pagulasseisundi konventsioon. RT II 1997, 6, 26.

Pagulaste seadus. RT I 1997, 19, 306 ... 2005, 71, 548.

Resolutsioon ilmselt põhjendamatute varjupaigataotluste kohta - 30.11.1992, London (SN 2836/93).

Varjupaigataotleja tunnistuse vorm ja sellele kantavate andmete loetelu ning elamisloa taotluse vorm ja selles esitatavate andmete loetelu. Vastu võetud Siseministri 22. aprilli 2003. a. määrusega nr 50. RTL 2003, 52, 770 ... RTL 2003, 107, 1664.

Varjupaiga ja elamisloa taotluse, ajutise kaitse alusel esitatava elamisloa taotluse ning elamisloa pikendamise taotluse vormid. Vastu võetud Siseministri 21. detsembri 2006. a. määrusega nr 67. RTL 2006, 93, 1731 ... RT I 2010, 63, 462.

Treaty on European Union (OJ C 191, 29.07.1992). Kättesaadav: <<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>>, 15.05.2013.

Pagulaste seaduse paragrahvi 8 lõike 2, paragrahvi 10 lõike 5 ning paragrahvi 11 lõigete 4 ja 7 rakendamine. Vastu võetud Vabariigi Valitsuse 18. veebruari 1998. a. määrusega nr 39. RT I 1998, 19, 300.

Pagulaste seaduse rakendamine. Vastu võetud Vabariigi Valitsuse 9. augusti 1999. a. määrusega nr 238. RT I 1999, 65, 646.

Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus. RT 2006, 2, 3 ... RT I 2010, 3, 4.

Ühtne Euroopa akt (EÜT L 169, 29.06.1987, lk 1-28).

Muud allikad⁹¹

- Craig, P. ja de Burca, Grainne.** 2011. *EU Law: Text, Cases, and Materials. Fifth Revised Edition.* Oxford University Press.
- Didrichson, K.** 2011. *Pagulaste Eestisse ümberasustamise võimalikkusest.* Magistritöö, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.
- Edmonston, B.** 1993. *Why Refugees Flee: An Exploratory Analysis of Refugee Emigration Data.* Unpublished manuscript, Washington, D.C., National Academy of Sciences.
- Friedrichs, H.** 2005. *Pagulus, varjupaiga taotlemine ja selle rakendamise võimalused Eestis; probleemid ja perspektiivid.* Diplomitöö, Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž.
- Gibney, M., Apodaca, T. ja McCann, J.** 1994. *Refugee Flows, the Internally Displaced and Political Violence: an Exploratory Analysis Paper.* Paper for 4th IRAP Conference, Oxford, Oxford University.
- Goodwin-Gill, G. S. ja McAdam Jane.** 2007. *The Refugee in International Law.* Third Revised Edition, Oxford University Press.
- Goss, J. ja Lindquist, B.** 1995. Conceptualizing International Labour Migration: A Structuration Perspective. *International Migration Review*, Vol. 29, No. 2, lk 317-351.
- Hakovirta, H.** 1986. *Third World Conflicts and Refugeeism: Dimensions, Dynamics and Trends of the World Refugee Problem.* Commentationes Scientiarum Socialium, No 32.
- Hakovirta, H.** 1991. *The World Refugee Problem.* Tampere, Hillside Publication.
- Hathaway, J. C.** 2005. *The Rights of Refugees under International Law.* Cambridge University Press.
- Jauhiainen, K.** 2002. *Turvalise maa mõiste varjupaigaõiguses.* Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.
- Jenkins, J. C. ja Schmeidl, S.** 1994. Flight from Violence: The Origins and Prospects of the Third World Refugee Crisis. *Sociological Focus*, Vol. 28, lk 63-82.
- Jäärats, K.** 2002. *Õigus kontrollida sisserännet ning väljasaatmise ja väljaandmise lubamatus.* Bakalaureusetöö, Õigusinstituut.
- Kaju, G.** 2000. *Varjupaigataotlusmenetlus Eestis Euroopa Liiduga liitumise teel.* Bakalaureusetöö, Õigusinstituut.
- Kalmiste, H.** 2002. *Pagulasseisundi tunnustamise alused ja tuvastamise menetlus.* Bakalaureusetöö, Õigusinstituut.
- Krieken, van P. J.** 1999. *Refugee Law in Context: The Exclusion Clause.* T.M.C. Asser Press.
- Kruus, M.** 2000. *Varjupaigaõigusest tulenevaid keskseid probleeme.* Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.

⁹¹ Muude allikate all on loetletud allikad, mida ei ole magistritöö töö koostamisel kasutatud, kuid millele on magistritöös viidatud.

- Kulmar, A.** 2005. *Varjupaigataotlejate integratsiooni probleemidest ja võimalusi Eesti immigratsioonipoliitika arendamiseks*. Bakalaureusetöö, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.
- Kuznetsova, D.** 2011. *Ülevaade Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuse varjupaigataotlejate tervislikust olukorrast ja võimalustest abi saamiseks terviseprobleemide korral*. Bakalaureusetöö, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.
- Küüt, P.** 2004. *Ärakuulamisõiguse realiseerimine varjupaigamenetluses*. Diplomitöö, Sotsiaal-Humanitaarinstituut.
- Leskov, R.** 2001. *Pagulaspoliitika ja selle rakendamine Eesti Vabariigis (1992. aastast tänapäevani)*. Lõputöö, Sisekaitseakadeemia.
- Morawska, E.** 1998. Structuring Migration in a Historical Perspective: The Case of Traveling East Europeans. *European University Institute (EUI) Working Papers, EUI No. 98/3*.
- Morawska, E.** 2009. *A Sociology of Immigration. (Re)Making Multifaceted America*. Palgrave Macmillan.
- Morawska, E.** 2011. Studying International Migration in the Long(er) and short(er) durée. Contesting Some and Reconciling Other Disagreements Between the Structuration and Morphogenesis Approaches. *International Migration Institute (IMI), University of Oxford, Working Papers, Paper 44, August 2011*. Kättesaadav: <<http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/imi-working-papers/wp-11-44-studying-international-migration-in-the-long-er-and-short-er-duree-contesting-some-and-reconciling-other-disagreements-between-the-structuration-and-morphogenesis-approaches>>, 15.05.2013.
- Mänd, H.** 2010. *Kolmanda sektori roll asüülitaotlejate vastuvõtusüsteemis Eesti ja Sitsiilia näitel*. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Peers, S. J., Acosta, D., Groenendijk, K., Guild, E., Lax, V. M. ja Tomkin, J., (eds.),** 2012. *EU Immigration and Asylum Law (Text and Commentary): Volume 1: Visas and Border Controls; Volume 2: EU Immigration Law. Second Revised Edition*. Martinus Nijhoff.
- Põiklik, A.** 2002. *European Guidelines for Guardianship of Asylum Seeking Separated Children in Estonia*. Master Thesis, University of Tartu.
- Pärdis, L.** 2009. *Varjupaigataotlejate kinnipidamine varjupaigataotleja vastuvõtmisel ja varjupaigamenetluse kestel, kohtulik kontroll*. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Roseman, C.** 1971. Migration as a Spatial and Temporal Process. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 61, No. 3, lk 589-598.
- Schmeidl, S.** 1994. *Early Warning and Preventive Diplomacy: The New Era of Intervention in Refugee Producing Conflicts*. Unpublished paper, Ohio State University.
- Sepp, M.** 2011. *Riigi suveräänsus Eesti varjupaigapoliitika näitel*. Magistritöö, Tallinna Ülikool, Riigiteaduste Instituut.
- Soova, K.** 2005. *Pagulaste kaitse: kontseptsiooni olemus ja õiguslikust regulatsioonist Euroopa Liidus*. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.
- Speare, A. Jr.** 1974. Residential Satisfaction as an Intervening Variable in Residential Mobility. *Demography*, Vol. 11, No. 2, lk 173-188.

- Subka, V.** 2004. *Pagulaspoliitika Eesti Vabariigis (1992 aastast tänapäevani)*. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.
- Zelinsky, W.** 1971. The Hypothesis of the Mobility Transition. *The Geographical Review*, Vol. 61, No. 2, pp. 219-249.
- Tahvonen, K.** 2012. *Asüülipoliitika euroopastumine ja koormus Euroopa Liidu liikmesriikidele*. Magistritöö, Tartu Ülikool, Euroopa Kolledž.
- Tammaru, T. ja Sjöberg, Ö.** 1999. On the Move: Explaining Migration Patterns in Estonia During the Transition Period. *International Journal of Population Geography*, Vol. 5, No. 4, lk 241-260.
- Tamme, M.** 2003. *Eesti valmisolek pagulaste vastuvõtmiseks ja integreerimiseks ühiskonda*. Magistritöö, Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.
- Taotlus uurimistöö tegemiseks politseis.* 2013. T. Strandsoni 19.03.2013 esitatud taotlus PPA uurimistööde koostööstamise komisjonile.
- Tööülesanne.* 2013. PPA kodakondsus- ja migratsiooniosakonna arendusbüroo 28.03.2013 tööülesanne uurimustöö tegemiseks, e-kiri.
- Vastus taotlusele.* 2013. PPA uurimistööde koostööstamise komisjoni 19.03.2013 vastus nr 1.1-14/236-3 (asutusesiseseks kasutamiseks) T. Strandsoni taotlusele.
- Viirand, L.** 2004. *Euroopa Liidu pagulaspoliitika mõju Eestile EL laienemise kontekstis*. Bakalaureusetöö, Tallinna Pedagoogikaülikool.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Tõnu Strandson _____
(sünnikuupäev: ____ 09.12.1972 _____)
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose

_____ Varjupaigataotlejate Eesti-suunaline ränne 1997-2006 _____

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ prof. Tiit Tammaru _____,
(*juhendaja nimi*)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, _____ 20.05.2013